

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Venkované, měšťané a nižší šlechtici na Čáslavsku v době předhusitské:

Vilémovský klášter a jeho regionální mocenské vazby

Rigorózní práce

Obor: historie

Autor: Mgr. Tomáš Somer, Ph.D.

Olomouc 2016

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem rigorózní práci „Venkované, měšťané a nižší šlechtici na Čáslavsku v době předhusitské: Vilémovský klášter a jeho regionální mocenské vazby“ vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci 20. září 2016

Mgr. Tomáš Somer, Ph.D.

Obsah

1	Úvod	4
2	Venkovské obyvatelstvo.....	8
2.1	Pohledský urbář (kolem 1328)	10
2.2	Další prameny k dějinám venkovského obyvatelstva	30
3	Měšťané	36
3.1	Měšťané hornických měst	36
3.2	Měšťané a vilémovský klášter	42
4	Nižší šlechta na Čáslavsku v okolí vilémovského kláštera	50
4.1	Modliboh z Heřmanic a jeho rod.....	52
4.2	Oto z Kunemilu a jeho rod.....	65
4.3	Sousedé vilémovského kláštera	69
4.4	Vilémovský klášter jako regionální duchovní centrum	72
4.5	Beneš ze Smrdova, Bačkova a Tupadel: Vilémovský konvent a jeho regionální vazby	78
5	Závěr.....	81
6	Seznam zkratk, literatury a pramenů	87
6.1	Zkratky	87
6.2	Prameny	87
6.2.1	Archivní.....	87
6.2.2	Vydané.....	88
6.3	Literatura.....	89
7	Anotace	97
8	Summary	99
9	Přílohy	102
9.1	Pohledský urbář (asi 1328)	102
9.2	Mapa majetků vilémovského kláštera na Čáslavsku ve středověku	107

1 Úvod

Nápad napsat studii o venkovanech, měšťanech a nižších šlechticích na Čáslavsku ve středověku se nezrodil ze dne na den. Jasnější kontury začalo toto téma získávat postupně při práci na mých dřívějších studiích, kdy jsem opakovaně narážel na množství zajímavých pramenů, které se života těchto lidí týkaly. Definitivní rozhodnutí padlo v době, kdy jsme s kolegy pracovali na knize mapující dějiny vilémovského kláštera. Bohatství a rozmanitost pramenů vzniklých v okruhu tohoto ústavu mě ujistilo o tom, že toto téma je nejen velmi zajímavé, ale zejména také zpracovatelné. Předkládaná se zabývá venkovany, měšťany a nižšími šlechtici na Čáslavsku v době předhusitské. Nejedná se však o studii, která by se zabývala obecně těmito sociálními skupinami ve vymezeném regionu. Mou snahou bylo postihnout skutečné osoby – tedy takové, které se v dobových pramenech vyskytují jmenovitě. Nejedná se tedy o syntézu, ale o mozaiku případových studií, které by dohromady měly poodhalit větší obraz. Jedním z cílů mé práce totiž bylo postihnout vzájemné vztahy osob a institucí, které se na následujících řádcích budou objevovat. Naplnění tohoto cíle se však ukázalo být jako velmi náročné. Tyto vztahy totiž ve vymezeném regionu tvořily komplikované sítě a s trochou nadsázky lze tvrdit, že alespoň v prostředí mocných se na Čáslavsku znal každý s každým. Přesto však bylo možné stanovit některé významné uzlové body, kde se nitky různých struktur vzájemně protínaly, v ideálním případě po několik desítek či stovek let. Výchozím uzlovým bodem se pro mne stal klášter benediktinů ve Vilémově; k této funkci jej předurčilo hned několik faktorů. Jednak se jedná o ústav poměrně starý, vzniklý patrně ve 20. letech 12. století, takže plnil úlohu regionálního mocenského centra (tedy uzlového bodu mocenských struktur) zhruba tří staletí.¹ Dalším důvodem bylo, že se téměř po celou sledovanou dobu jednalo o jednoho z největších (ne-li vůbec největšího) pozemkových vlastníků na Čáslavsku. Asi posledním a, přiznám se, poměrně důležitým důvodem bylo, že jsem se dějinami tohoto ústavu dlouhodobě zabýval. Díky tomu jsem mohl vytipovat okruh zajímavých osob a rodů, po jejichž osudech a vzájemných vztazích jsem pak dále pátral. Tento přístup se nakonec ukázal jako přínosný a za daného stavu probádání tématu asi i jediný možný.

Vazby na vilémovský klášter mají nakonec i ty kapitoly, u kterých to není na první pohled zřejmé. Například pohledský urbář z konce 20. let 14. století poskytuje cenné údaje pro oblast, která přímo sousedila s majetky vilémovského kláštera (a některé lokality se i do majetku vilémovských benediktinů později dostaly) a jedná se tedy o vítaný srovnávací materiál. To samé

¹ ŠRÁMEK, J.: *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově.*

platí i o brodském rychtáři Wernherovi z druhé poloviny 13. století. S (Havlíčkovým) Brodem také sousedila některá zboží vilémovského kláštera, ale Wernher navíc z pozice svého úřadu patrně rozhodoval i zde o záležitostech týkajících se těžby. Tyto případy opět poukazují na pestrost a mnohvrstevnatost vzájemných regionálních vztahů a vazeb, jejichž zachycení tvoří hlavní cíl této studie.

V úvodu je potřeba také vymezit pojem „Čáslavsko“, se kterým budu dále operovat. Tímto termínem myslím historické Čáslavsko, tedy původně hradecký obvod v okolí Čáslavi, jenž se později, v průběhu 13. století, transformoval na kraj. Čáslav se zároveň také stala centrem vilikace, jejíž územní rozsah zhruba odpovídal původnímu hradeckému obvodu a novému kraji.²

* * *

Prameny, které umožnily realizovat výše představené cíle, jsou velmi rozmanité. V podstatě každý oddíl si vyžádal práci se specifickým okruhem pramenů. Podstatnou, ne-li rozhodující část tvoří listinný materiál se vztahem k vilémovskému klášteru. Tento materiál většinou pochází přímo ze zbytku klášterního archivu. Vzhledem k jeho pohnutým osudům je jisté, že se do dnešních dní dochovala pouze jeho menší část. Vilémovský klášter pečlivě ukládal listiny, které přijímal a zřejmě podobně jako břevnovský klášter i mnohé cizí listiny na požádání uschoval (často se jednalo o listiny zhotovené v klášterní kanceláři pro jiné vydavatele, např. klášterní klienty z řad nižší šlechty). První velké stěhování čekalo vilémovský archiv na počátku 20. let 15. století, kdy byl (resp. jeho část – jak velká, netušíme) v obavách před husitskými vojsky převezen na Moravu, patrně do vilémovského proboštství v Uherčicích. Tyto obavy se ukázaly jako zcela oprávněné, klášter ve Vilémově byl obsazen a poškozen, písemnosti uvnitř jeho zdí byly buď prodány (měli-li nějakou hodnotu, jako například knihy), nebo podlehly rychlejší či pomalejší zkáze. Přeživší část archivu byla na počátku 16. století převezena do Rajhradu, kam se také stáhl zbytek vilémovského konventu. Zřejmě krátce po smrti posledního vilémovského opata († 1541) byl archiv nyní již bývalého vilémovského kláštera převezen do Broumova, kde od roku 1420 spočívaly i dokumenty břevnovského kláštera, taktéž převezené v obavách před husitskými vojsky. Archiv břevnovského kláštera se z Broumova navrátil do svého původního sídla v polovině 18. století a spolu s ním byly přesunuty i zbytky vilémovských archiválií. Poslední cesta čekala oba klášterní archivy v roce 1950, kdy byly přemístěny do Státního ústředního archivu v Praze (dnes Národní archiv), kde jsou

² Nejnověji (zejm. ve vztahu k vilikacím) JAN, L.: *Václav II.*, s. 453–454. Zde v pozn. 92 i další literatura ke správnému vývoji středověkých Čech.

dodnes uchovány v jednom fondu (Benediktini – klášter Břevnov, Praha). Celkem zde nalezneme 81 vilémovských listin v širokém časovém rozpětí od počátku 13. století do roku 1577.³

Vilémovský archiv byl zpracován a vydán tiskem již v roce 1785 jedním ze zakladatelů kritického dějepisectví Gelasiem Dobnerem jako součást posledního svazku jeho vskutku monumentální edice *Monumenta historica Bohemiae*.⁴ Tento vilémovský diplomatář (*Diplomatarium Willemoviense*) tak tvoří již po více než dvě staletí základní osnovu pro poznání dějin vilémovského kláštera, byť pochopitelně není bez vad. Nejedná se o kritickou edici diplomatického materiálu v moderním slova smyslu – chybí rozbor písma, stylu či pečetí, edice neobsahuje ani poznámky k přepisu. Tím nechci říci, že by Gelasius Dobner nebyl pečlivý, pouze to, že nároky na ediční práci na konci 18. století se dost lišily od těch současných. Vilémovský diplomatář navíc neposkytuje přepisy všech listin – například česky psané jsou uvedeny jen ve stručném regestu, vynechány byly i později upravované dokumenty (zde se nicméně jedná jen o jeden případ). Některé listiny Dobner editoval již dříve (bez výjimky ve čtvrtém svazku jeho *Monument*), u těch je zde opět uveden jen stručný regest s odkazem na dřívější edici. Spolehnout se není možné ani na bezchybný přepis těchto dokumentů. Zvláště u vlastních či místních jmen je potřeba vše ověřit buď v modernějších edicích, či, ještě lépe, přímo v originálu. To dnes naštěstí nepředstavuje prakticky žádný problém. Všechny středověké listiny z fondu Benediktini – klášter Břevnov, Praha (včetně vilémovských) byly v nedávné době zdigitalizovány a jsou přístupné online všem zájemcům díky projektu Monasterium.net.

Pro studium venkovského obyvatelstva v době předhusitské představuje nepostradatelný pramen urbář kláštera cisterciáček z Pohledu pocházející z doby kolem roku 1328. Protože bude tomuto prameni věnována celá kapitola, nebudu jej na tomto místě dále rozebírat. Zatímco kapitola o měšťanech čerpala zejména z diplomatického materiálu, oddíl věnující se nižší šlechtě čerpá z širšího okruhu pramenů. Kromě stále klíčového diplomatického materiálu z okruhu vilémovského kláštera se mnoho cenných údajů nachází v posbíraných zbytcích českých zemských desk a také z desk dvorských, zejména druhé knihy provolací.

* * *

Charakterizovat nějakým způsobem literaturu k vymezenému tématu je prakticky nemožné. Obecně lze tvrdit, že zvolené sociální kategorie patří v době předhusitské k poměrně málo probádaným, byť pochopitelně ke každé ze zvolených skupin se váže poměrně bohatá historiografie. Až na jisté nikoliv bezproblémové případy (např. Grausovy *Dějiny venkovského lidu*)

³ BERÁNEK, K. – UHLÍŘOVÁ, V.: *Benediktini – klášter Břevnov*, s. 1–11.

⁴ MHB VI, s. 375–472.

se navíc jedná spíše jen o případové studie, nikoliv syntézy. V regionálních souřadnicích historického Čáslavska pak neplatí ani to – použitelných studií k těmto tématům je poměrně málo a jejich kvalita bývá kolísavá. Z tohoto důvodu bude základní literatura k dílčím tématům představena vždy na začátku každé kapitoly.

* * *

Předkládaná práce je upravenou verzí mé knihy *Venkované, měšťané a nižší šlechtici na Čáslavsku*,⁵ která vyšla v roce 2016 ve Vydavatelství UP díky finanční podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2014 z Fondu pro podporu vědecké činnosti jako hlavní výstup projektu Regionální mocenské struktury ve středověkých Čechách na Havlíčkovobrodsku a Čáslavsku. Výrazně přepracovaná je pouze kapitola Pohledský urbář (kolem 1328), jež vychází z článku publikovaného ve vlastivědném sborníku Havlíčkovobrodsko.⁶ Dík tudíž patří zejména oběma lektorům výše uváděné monografie, Josefu Šrámkovi a Filipu Velímskému, jejichž postřehy mi byly vítaným korektivem.

V Olomouci 20. září 2016.

⁵ SOMER, T.: *Venkované, měšťané a nižší šlechtici*.

⁶ Týž: *Pohledský urbář*.

2 Venkovské obyvatelstvo

Venkovské obyvatelstvo tvořilo nejpočetnější složku lidí žijících ve středověkých Čechách, přesto se jedná o skupinu, o které se dochovalo jen minimum písemných zpráv. Není se čemu divit. Vesničané prakticky nevydávali ani nepřijímali listiny a v drtivé většině případů nevlastnili půdu (zde nemám na mysli držbu, ale přímé vlastnictví – alod). V našem prostředí proto nejsou dějiny „obyčejných“ středověkých lidí tématem, kterému by historikové a historičky věnovali v poslední době větší pozornost (zvláště pro období raného středověku). I zde však existují výjimky, které ovšem danou problematiku sledují spíše z jiných úhlů. Velmi významně naše poznání venkovského prostředí zejména v raném středověku obohacuje archeologie. V tomto směru je potřeba připomenout zejména studie Zdeňka Smetánky, které jednak přibližují život obyčejného středověkého rolníka, ale také podobu některých raně středověkých vesnických sídel na Čáslavsku.⁷ Raně středověké osídlení zejména Kutnohorska v nedávné době studoval také Filip Velímský.⁸ Z pohledu spíše hospodářských a sociálních dějin je také zajímavá problematika tzv. darovaných lidí v 11. a 12. století, které se věnoval zejména Tomáš Petráček.⁹ Opomenout v této souvislosti nelze práce Davida Kalhousa. Ten se primárně zabývá problematikou raného středověku, ale v poslední době z jeho pera vychází celá řada velmi detailních sond vývoje menších regionů ve středověku, ve kterých je hodně prostoru věnováno právě organizaci vesnické společnosti.¹⁰ Se jmény prostých venkovanů na Čáslavsku se setkáváme vesměs díky nahodilým zmínekám v dobových listinách, které většinou řeší majetkové transakce. Občas se v takových převodech objevují jména rolníků, kteří tyto díly drželi a obdělávali. Výjimečně se můžeme setkat i s emfyteutickými smlouvami mezi majitelem a držitelem půdy (rolníky), kteří ji obdělávali a jsou uváděni jmenovitě. Do počátku 14. století však neexistuje prakticky žádný pramen, ze kterého by bylo možné zjistit něco o konkrétních osobách. Výjimku tvoří pouze ojedinělý letopisný záznam, který nás přenáší do první poloviny 12. století.

⁷ SMETÁNKA, Z.: *Legenda o Ostojovi*; Týž: *Výzkum středověké osady v Bylanech*; SMETÁNKA, Z. – ŠKABRADA, J.: *Třebonín na Čáslavsku*; TÍŽ: *K počátkům městečka Ronova nad Doubravu*; obecně k výzkumu středověkých vesnic srov. SMETÁNKA, Z. – KLÁPŠTĚ, J.: *Archeologie a česká vesnice*.

⁸ VELÍMSKÝ, F.: *Raně středověké osídlení Kutnohorska*.

⁹ PETRÁČEK, T.: *Fenomén darovaných lidí*

¹⁰ KALHOUS, D.: *České země za prvních Přemyslovců, I*; Týž: *České země za prvních Přemyslovců, II*; Týž: *Od Libice ke Kolínu (I)*; Týž: *Od Libice ke Kolínu (II)*; Týž: *Berounská sídelní komora*.

Asi první zmínka o venkovském obyvatelstvu na Čáslavsku se objevuje v zakládací listině starobolestavské kapituly, jejíž vznik je kladen do roku 1046. Její autenticita však není bezproblémová; dochovala až v opisu ze 17. století a zároveň se také jedná o listinné falzum z 12. století. Jak ovšem bude podrobněji rozebráno níže, tyto okolnosti nemusí nijak snižovat informační hodnotu tohoto dokumentu, množství uváděných detailů (v předpokládané době vzniku falza již zcela irelevantních) naopak spíše posiluje důvěru v informace (zejména o darovaném majetku), které tato písemnost přináší.¹¹ Staroboleslavská kapitula získala celou řadu majetků a služebných lidí, mezi nimiž byli také Miloň a jeho synové *Boguza*, *Bach*, *Zkor* a *Rosuad* z Malína. Kapitula také získala desátky, které náležely k Čáslavi (*ad urbem Caslauae*).¹²

Další zmínka o venkovském obyvatelstvu na Čáslavsku se váže k zázračné události, která se odehrála v roce 1137 v Běstvině. Tuto událost podrobně vylíčil tzv. Kanovník vyšehradský ve svém letopisu.¹³ Tento kronikář byl zároveň současníkem popisovaných událostí, což hodnotu tohoto pramene zvyšuje.¹⁴ Uváděný příběh (resp. zázrak) se udál v Běstvině, vesnici, která ležela podle slov anonymního kanovníka v „*krajínách Čáslavi*“, tedy v čáslavské kastelánii (hradském obvodu).¹⁵ Zde žila jistá žena, která ke stáru těžce onemocněla a nemohla se sama pohybovat ani stát. Na Boží hod vánoční sousedé hodovali, jak bylo běžným zvykem, a nemocnou ženu na chvíli přinesli do společnosti. Když byla zábava v plném proudu a všudypřítomný hluk začal nemocné ženě vadit, požádala, aby ji odnesli zpět do jejího domu. Když tam ležela, zjevil se jí Jan Evangelista a sv. Gothard, oba v biskupském šatu. Jan Evangelista se jí dotkl svou berlou a uzdravil ji. Ženu pak světcí přenesli do vesnice Slapy (vzdálené od Běstviny vzdušnou čarou více než 85 km) do nově vystavené baziliky sv. Gotharda, kde chtěla uzdravená žena obětovat na oltář své náušnice. To jí Jan Evangelista zakázal s tím, že je má obětovat až druhý den na mši v Běstvině. Mezitím se vrátil její muž domů, kde svou ženu nenalezl, marné bylo i pátrání po okolí. Ženu mezitím oba svatí přenesli zpět do Běstviny, kde vešla do svého domu a všichni se radovali z jejího uzdravení. Druhý den při mši v běstvinském kostele, kterou sloužil místní farář a zároveň její bratr, obětovala své náušnice na oltář a všem zúčastněným vypravovala o zázraku, který se předchozí noci udál.

¹¹ CDB I, č. 382, s. 358–362. Ke středověkým falzům ŠRÁMEK, J.: „*Aby události neunikly paměti*.“ K samotné písemnosti zejména PETRÁČEK, T.: *Fenomén darovaných lidí*, s. 58–65.

¹² CDB I, č. 382, s. 360. Srov. VELÍMSKÝ, F.: *Raně středověké osídlení Kutnohorska*, s. 24.

¹³ *Kanovník vyšehradský*, s. 225–227; moderní český překlad *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 62–63.

¹⁴ Na druhou stranu jeho spojení s Vyšehradem není zas tak jisté. K tomu REITINGER, L.: *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*

¹⁵ *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 62. „*In partibus Caslaw*“, *Kanovník vyšehradský*, s. 225.

Tato příhoda je zajímavá z více úhlů pohledu. Samotný zázrak vypovídá o podobách dobové religiozity, zmínky o venkovských kostelech zase umožňují zpřesnit chronologii šíření kostelní sítě v tomto regionu a samotná zmínka o Běstvině (jejíž část později patřila vilémovskému klášteru) jako evidentně několik generací existující vesnici poskytuje pevnější časový rámec pro vývoj osídlení české části Českomoravské vrchoviny.¹⁶ Bez zajímavosti není ani z etnografického hlediska. Dozvídáme se o tom, že už v první polovině 12. stoletím bylo zvykem na Boží hod vánoční hodovat v širším kruhu příbuzných a sousedů (což jsou kategorie, které se ve vesnickém prostředí velmi často překrývají) a že tyto oslavy, podobně jako dnes, se mnohdy zvrty v hlučnou zábavu. Velmi omezené informace zde nicméně nacházíme i o sociální struktuře vesnické společnosti. Ona zázračně uzdravená žena zřejmě patřila mezi bohatší či vlivnější členy zdejší komunity na což lze usuzovat podle povolání jejího bratra (v první polovině 12. století ještě bylo podstatně méně kostelů než např. ve století 14.) a snad i podle toho, že nosila náušnice, které za své zázračné uzdravení obětovala kostelu v Běstvině. (V této souvislosti je též zajímavé, že tato žena chtěla své náušnice původně obětovat v kostele sv. Gotharda ve Slapech, což jí zakázal Jan Evangelista.)

Příběh zaznamenaný tzv. Kanovníkem vyšehradským je na jedné straně unikátním a v některých aspektech poměrně detailním pramenem k poznání venkovské společnosti na Čáslavsku v první polovině 12. století, na druhou stranu je však jeho výpovědní hodnota velmi omezená. Bohužel, z období 12. i 13. století je jiných konkrétních zmínek o obyčejných rolnících naprosté minimum. Z první třetiny 14. století nicméně pochází pramen zcela jiného charakteru, který naopak umožňuje venkovskou společnost sledovat téměř pod drobnohledem. Jedná se o pohledský urbář pocházející zřejmě z roku 1328, kterému budou věnovány následující řádky.

2.1 Pohledský urbář (kolem 1328)

V Národní knihovně České republiky nalezneme pod signaturou XIV.E.13 útlý pergamenový rukopis, který na první pohled může zaujmout snad jen svým poněkud zbědovaným zevnějškem. Pár zbylých folií je svázáno v dřevěných deskách pokrytých nevábně vypadající kůží, evidentně prohrávající svůj zápas s časem. Kromě otvůrků, které po sobě zanechal nenechavý hmyz, se na předních deskách nachází pouze přeškrtnaný letopočet psaný (relativně) moderní rukou (a římskými číslicemi), který odkazuje na dobu založení pohledského kláštera. Přesto se jedná o

¹⁶ K venkovským kostelům na Čáslavsku ve středověku (bohužel bez rozboru kostela v Běstvině, ale s postřehy obecného charakteru) KIBIC, K.: *Středověká venkovská sakrální architektura*. K osídlení české části Vysočiny zejm. HEJHAL, P.: *Počátky středověké kolonizace*.

jeden z nejvýznamnějších pramenů pro poznání některých aspektů hospodářských a sociálních dějin českého středověku. Za nevzhledným zevněškem se totiž skrývá jeden z nejstarších dochovaných českých a moravských urbářů – urbář kláštera cisterciáků v Pohledu. Přestože se jedná o cimélii odborné veřejnosti poměrně známou (tiskem ji vydal spolu s dalšími předhusitskými urbáři již Josef Emler v roce 1881),¹⁷ nedostalo se jejímu obsahu zatím tolik pozornosti, kolik by si zasloužil. Mnoho autorů odborných prací se navíc při interpretaci tohoto pramene dopustilo celé řady nepřesností či přímo omylů, které v literatuře často kolují do dnešních dní. Následující řádky proto budou věnovány tomuto dosud ne zcela doceněnému prameni.

* * *

Pohledský urbář je ve své podstatě běžná pomůcka evidující výši poddanských dávek a obilných desátků. Tímto se od jiných podobných písemností příliš neliší. Výjimečným jej však činí jeho stáří – jedná se totiž o jeden z vůbec nejstarších dochovaných urbářů v Čechách a na Moravě. Pohledský urbář neuvádí dobu svého vzniku a tak velmi dlouho přežíval názor Josefa Emlera, který jej kladl do poloviny 14. století.¹⁸ Přesněji jej datoval až Rostislav Nový do roku 1328 (resp. do časového intervalu 1327–1329 s tím, že rok 1328 je nejpravděpodobnější).¹⁹ Nejstarším českým urbářem je urbář vyšebrodského kláštera (UVB I.) pocházející podle rozboru Jaroslava Čechury z konce 70. let 13. století. Ten se však dochoval spolu s druhým vyšebrodským urbářem z 90. let 13. století (evidující naturální dávky z dvou rycht, tzv. UVB II.) pouze v opisu v manuálu vyšebrodského převora Jana Staicze, jehož jádro vzniklo v letech 1413–1418.²⁰ Z let 1283–1284 pochází zlomek urbáře z prostředí pražského biskupství, který se také díky šťastné náhodě dochoval do dnešních dní.²¹ Urbář roudnického kláštera pak pochází „až“ z roku 1338 a je tedy zhruba o dekádu mladší, než pohledský.²² Další dochované urbáře pochází až z druhé poloviny 14. století. Z tohoto pohledu tedy patří pohledský urbář k nejvýznamnějším památkám svého druhu u nás.

¹⁷ DRC, s. 20–22.

¹⁸ DRC, s. VI, 20–22. Pohledský urbář nedocenil ani František Graus, který se ve velmi stručné zmínce o něm dopustil hned několika chyb. Neuvědomil si, že první část urbáře registruje obilné desátky náležící pohledskému farnímu kostelu a také, což je častá chyba, ztotožnil zde uváděnou ves *Longa Villa* s dnešní Dlouhou Vsí. GRAUS, F.: *Dějiny venkovského lidu 2*, s. 329.

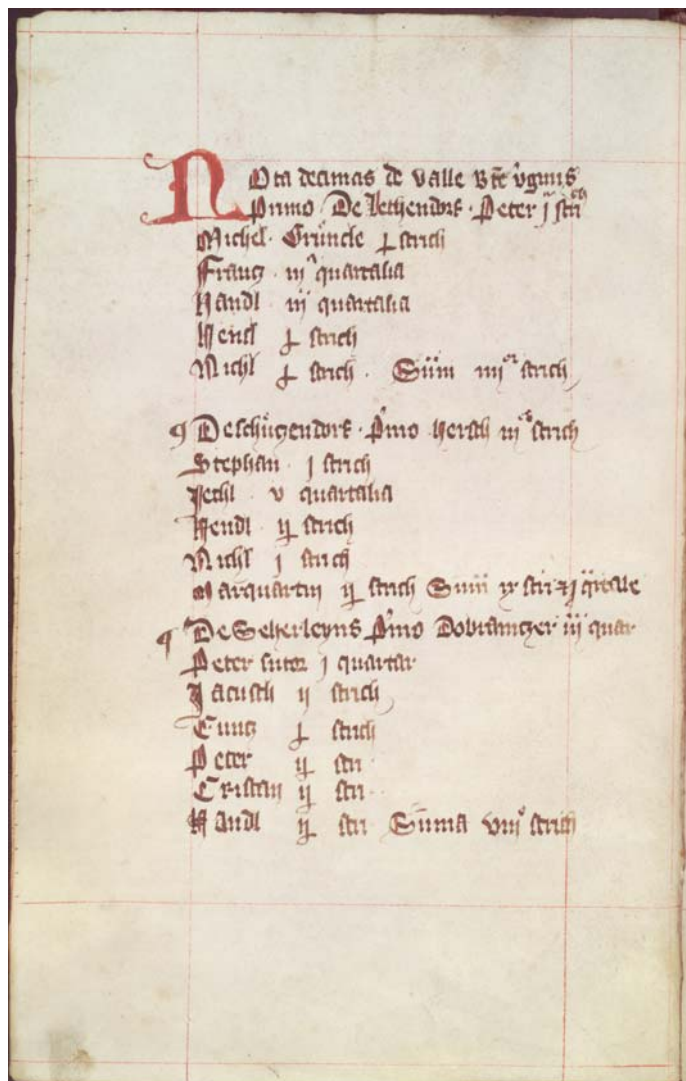
¹⁹ Nový, R.: *Studie o předhusitských urbářích*, s. 55.

²⁰ ČECHURA, J.: *Nejstarší český urbář*, s. 5–14.

²¹ DRC, s. V, 1–3; novější edice a upřesnění datace vzniku do let 1283–1284 Nový, R.: *Nejstarší český urbář*.

²² DRC, s. V-VI, 4–19.

Kopiář a urbář kláštera cisterciáček v Pohledu je psán na pergamenových listech o rozměrech cca 23 x 15 cm a v dnešní době čítá pouze 15 folií. Původně byl rozsáhlejší, ale v pozdějších dobách z něj byly pergamenové listy vyřezávány. Rostislav Nový odhadl, že zaniklých folií bylo celkem 19, takže do dnešní doby se dochovala jen jeho menší část.²³ Manuskript je rozdělen do tří částí: První (fol. 2r–3v) obsahuje stručné registry listin, které jsou poté v plném znění uvedeny v poslední části. Druhou část (fol. 4v–7r) tvoří samotný urbář a poslední (fol. 8r–15v) kopiář (*Primarie littere fundacionis Vallis sancte Marie*), tedy vcelku opsané listiny vydané pro pohledský klášter. Rukopis psali postupně dva různí písaři. Stejnou rukou je psán registář a kopiář, jinou pak samotný urbář. Ten byl navíc podle odstínu inkoustu psán nadvakrát a je o něco mladší než předchozí a následující část.

Obr. 1: Začátek soupisu obilných desátků (*Nota decimas de Valle Beate virginis*). NK ČR, sign. XIV.E.13, fol. 4v

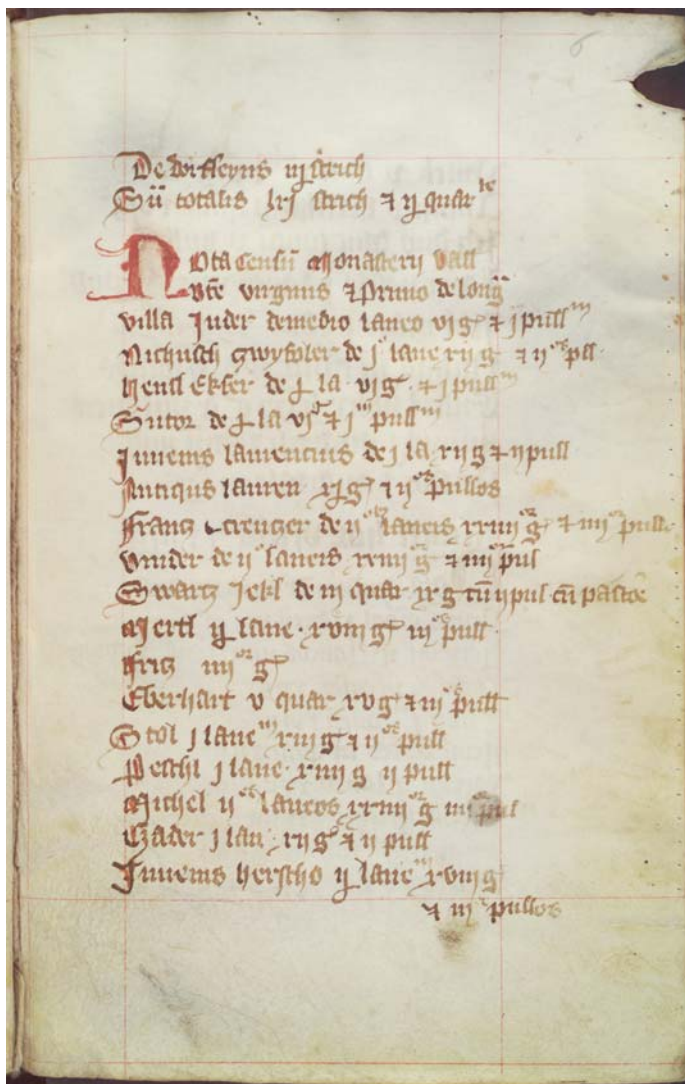
Urbář (nacházející se na fol. 4v–7r) je rozdělen na dvě části. První registruje obilné desátky náležející pohledskému farnímu kostelu, druhý pak poddanské dávky ze dvou klášterních vesnic (Krátké Vsi a Cibotína). Rostislav Nový dospěl k zajímavému závěru, že přes relativně velikou ztrátu folií z jiných částí tohoto manuskriptu je samotný urbář zřejmě kompletní. Pohledský urbář vykazuje silné paralely s oseckým i roudnickým urbářem a patrně všechny jeho části sloužily jako kompletní urbář – poddanské dávky byly evidovány podle zde opsaných listin, ve kterých byl přesně uveden jejich rozsah. Tyto listiny tak vlastně nahrazovaly specifikaci dávek z lokalit, které nejsou v samotné urbářové části uvedeny.²⁴

²³ Nový, R.: *Studie o předhusitských urbářích*, s. 50.

²⁴ TAMTÉŽ, s. 54.

Kopíř a urbář pohledského kláštera je výjimečný i z hlediska dochovaných úředních knih z prostředí českých cisterciáckých klášterů. Zatím jsem zdůraznil význam jeho urbářové části, velmi zajímavý je však i kopíř. Jediný další dochovaný kopíř z cisterciáckého prostředí předhusitské doby je tzv. *Codex Damascus* pocházející z oseckého kláštera. Osecký kopíř obsahuje většinu tehdy existujících listin, kdežto do pohledského kopíře byl zaznamenán jen výběr nejvýznamnějších dokumentů. Otázkou samozřejmě zůstává, zda vyříznutá folia neobsahovala další opsané listiny, či zda byla nepopsaná.²⁵

Pohledský urbář i přes svůj spíše skromný rozsah uvádí celou řadu velmi zajímavých informací. Představuje jakousi časovou kapsli, která nás přenáší do doby svého vzniku kolem roku 1328. Díky němu můžeme sledovat výši poddanských dávek (farního desátku i dědičného nájmu) ve vybraných lokalitách. Zatímco výše dědičného nájmu (emfyteuze) se objevuje relativně často i v listinném materiálu, se stanovením farního desátku se pro oblast Havlíčkobrodská v době předhusitské setkáváme jen velmi zřídka. Listiny navíc vesměs stanovují jen ideální výši ročního odvodu vztaženou k jednotce půdy (většinou lánu), pohledský urbář uvádí jmenovitě držitele gruntů a jejich odvody, v případě evidence poddanských dávek navíc udává i rozsah půdní držby. Kromě teoretické výše odvodů tak navíc můžeme sledovat poměrně detailně i sociální rozvrstvení venkovské společnosti, což v takové míře žádný jiný pramen ze stejného období neumožňuje. Jmenný soupis držitelů gruntů navíc poskytuje příležitost studovat etnicitu tohoto koutu Havlíčkobrodská, což je vzhledem k jeho složitému sídelně historickému vývoji také nesmírně cenný údaj.

Obr. 2: Začátek soupisu poddanských dávek (*Nota censum monasterii Vallis Beate virginis*). NK ČR, sign. XIV.E.13, fol. 6r

²⁵ CHARVÁTOVÁ, K.: *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 310.

Obraťme nejprve pozornost k informacím, které přináší soupis desátků náležejících k pohledskému kostelu, jenž byl centrem vlastního farního obvodu (*Nota decimas de Valle Beate virginis*).²⁶ Tento soupis eviduje celkem 10 lokalit: Samotín (*Lethendorf*), Stříbrné Hory (*Schüczendorf*),²⁷ Ždírec (*Seherleyns*), Jilemník (*Ilmik*), Simtany (*Sibentannen*),²⁸ Bartoušov (*Partuschdorf*), Pohled (*Frauntal*) a okolní dvory – Haderburg (*Haderdespurk*),²⁹ Roušťany (*Rauschenstan*) a dnes nelokalizovatelné *Dorfleyns*. Nalezneme zde výši obilného desátku (ve stryších)³⁰ stanovenou pro jednotlivé poplatníky (držitele gruntů) v každé vesnici. Díky tomu je možné zjistit celkovou výši těchto desátků z jedné vesnice a také sociální stratifikaci, resp. relativní srovnání půdní držby v jednotlivých lokalitách. Tento soupis může také posloužit pro studium dějin osídlení. Například upozorňuje, že v okolí Pohledu (resp. západně od Pohledu směrem k Havlíčkovu Brodu) existovalo více drobných dvorů, což je stav, který zde přetrvává dodnes.³¹

Problematika farních desátků ve středověku je poměrně komplikovaná a to bez výjimky platí i pro české prostředí. Obecně se tyto dávky ustálily zřejmě v průběhu první poloviny 13. století, nicméně jejich podoba byla všude dost rozdílná a navíc i tento druh odvodu se dále vyvíjel a proměňoval. Pohledský urbář eviduje tzv. *decima constituta*, tedy desátky pevně stanovené podle výměry držené půdy. V jiných oblastech se nicméně můžeme setkat s tím, že desátek tvořil skutečně desetinu výnosu poddanských polností, nebo (zejména na jihu Čech i Moravy) se též mohlo jednat o víceméně dobrovolný dar vrchnosti, která (většinou svým patronátním) kostelům odváděla část poddanských dávek, které vybírala.³² Problémy a nejasnosti ohledně farního desátku však přetrvávaly i v raném novověku, jak nedávno doložil Pavel Pumpr.³³

Výše registrovaných desátků umožňuje relativní srovnání půdní držby v evidovaných lokalitách. V tomto směru jsou patrné veliké rozdíly; sociální diverzifikací venkovského

²⁶ DRC, s. 20–21.

²⁷ Původně Český Šicendorf. Až v 16. století byla založena osada Stříbrné Hory (Silberberg) v souvislosti s obnovou těžby stříbra v regionu a teprve v průběhu 20. století byly tyto sídelní jednotky sloučeny jako Stříbrné Hory. DAVID, J. – ROUS, P.: *Neviditelní svědkové minulosti*, s. 120–121. Obě na sebe navazující sídla sdílela společný katastr (v 30. letech 19. století uváděný jako Český Šicendorf).

²⁸ TAMTÉŽ, s. 116–117.

²⁹ Jedná se o dvůr, který se nacházel snad v místě dnešní samoty Zálesí, poblíž zaniklé tvrze Haderburg mezi Havlíčkovým Brodem a Pohledem. K lokalizaci Rous, P.: *Soupis dvorů*, s. 109–110.

³⁰ Strych (korec, *modius*) je dutá míra o objemu necelých 100 l. HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R.: *Vademecum*, s. 163, 171–173.

³¹ Rous, P.: *Soupis dvorů*.

³² K desátku v době předhusitské zejména Nový, R.: *K sociálnímu postavení*, s. 157–175.

³³ PUMPR, P.: *K otázce raně novověkého vývoje farního desátku*.

obyvatelstva se však budu komplexněji zabývat až v jiném oddílu. Soupis obilných desátků bohužel neprozrazuje výši stanoveného desátku z jednoho lánu (popř. z jiné plošné míry). Tento údaj jsem se pokusil rekonstruovat. U vesnic, jejichž katastry nevykazují výraznější pozdější zásahy, jsem porovnal jejich plochu s celkovou výší obilného desátku (zde jsem porovnával Stříbrné Hory, Ždírec, Jilemník, Simtany a Bartoušov). Kromě Jilemníku tato čísla proporcionálně sedí (celkový obilný desátek při přepočtu na rozlohu katastru je vcelku konzistentní) a ukazují, že výše desátku zřejmě byla v přepočtu na základní jednotku (patrně lán) všude stejná. Když budu počítat s velikostí lánu zhruba 20 ha (což, jak bude dále rozebráno, byla v této oblasti obvyklá rozloha lánu), vychází teoretická výše desátku zhruba na půl strychu z lánu. Z tohoto vybočuje Jilemník, kdy ten samý výpočet ukazuje na odvod zhruba jednoho strychu z lánu. Naopak nejnižší byl teoretický odvod z lánu v Bartoušově. Zde je však potřeba uvědomit si montánní charakter této oblasti. Ještě v této době zde probíhala těžba a zpracování stříbrných rud, což objektivně mohlo způsobit proporcionálně méně orné půdy než v ostatních vesnicích (hornické areály a zpracovatelské provozy prostě část půdy „zabraly“).³⁴ Pokud výše odváděného farního desátku skutečně dosahovala půl strychu z lánu, jednalo se v porovnání s jinými oblastmi o poměrně nízké dávky. Např. bezděžská fara vybírala na počátku 15. století jeden strych ovsa a žita z lánu a v Lodenicích v roce 1320 dvě měřice obilí, jednu žita a jednu ovsa z lánu.³⁵

Tab. 1: Rekonstrukce výše obilných desátků z lánu

Název vesnice	Celkové množství odváděných strychů	Katastr (1838)	Odvod z lánu (á 20 ha)
Stříbrné Hory	9,25	351 ha	0,53
Ždírec	8	251 ha	0,64
Jilemník	13	292 ha	0,89
Simtany	6,25	256 ha	0,49
Bartoušov	10,875	592 ha	0,37
Celkem	47,375	1742 ha	0,54

³⁴ Výmluvné svědectví o horách v okolí Bartoušova poskytuje listina z 25. června 1281, která zmiňuje (dědičnou) štolu a čtyři hory (tedy místa těžby stříbrných rud). CDB VI/1, č. 143, s. 191–192. Velmi dobrou analogii poskytuje teprve nedávno prozkoumaný menší zpracovatelský areál u Utína (vzdálený asi čtyři kilometry východně od Bartoušova), který časově i geograficky přímo souvisí se zkoumanou oblastí; HRUBÝ, P. – MALÝ, K.: *Archeometalurgie a geofyzika středověkých areálů*.

³⁵ Nový, R.: *K sociálnímu postavení*, s. 150; Lodenice (tento příklad R. Nový také uvádí) viz RBM III, č. 621, s. 264.

Nyní přejdeme k soupisu poddanských dávek ze dvou klášterních vsí, Cibotína (*Seybotendorf*) a další, která je označena jako *Longa Villa*. Druhá z těchto lokalit je v literatuře běžně ztotožňována s dnešní Dlouhou Vsí, která se nachází necelé čtyři kilometry od samotného Pohledu na levém břehu řeky Sázavy (poblíž Šlapanova či Přibyslavi). V této vsi pohledský klášter skutečně držel od první poloviny 14. století patronátní právo ke zdejšímu kostelu.³⁶ Vesnici, která je v tomto urbáři označována jako *Longa Villa*, ztotožnila s dnešní Dlouhou Vsí i celá řada historiků, např. František Graus, Rostislav Nový, Kateřina Charvátová či Maria Dorda-Ebert.³⁷ Celá záležitost je ovšem komplikovanější, proto bude nutné nejprve prozkoumat osudy vsí na Havlíčkobrodsku, které byly v pramenech označovány jako *Longa Villa* či *Langendorf*.

Pohledský klášter získal poprvé nějaké majetky ve vesnici označené jako *Longavilla* na začátku roku 1303, kdy zde od Rajmunda z Lichtenburka odkoupil blíže nespecifikovaný dvůr. Pro další výklad je důležité, že poloha této vesnice byla určena blízkostí (České) Bělé (*curiam sive allodium [...] sitam in Longavilla iuxta Bellam*).³⁸ Pokud by se jednalo o dnešní Dlouhou Ves, byla by tato lokalizace poněkud zvláštní; vzdálenost těchto dvou míst přesahuje sedm kilometrů. Nejbližší dnešní Dlouhé Vsi je Pohled, zhruba čtyři a půl kilometrů vzdušnou čarou se nachází další městečko, Přibyslav, a nejvýznamnější centrum regionu, (Havlíčkův) Brod, je od Dlouhé Vsi vzdálený zhruba stejně jako od (České) Bělé. Dnešní Dlouhá Ves ke všemu v této době stále ještě patřila vilémovskému klášteru, stejně jako další lokality na levém břehu Sázavy. Tento klášter benediktinů sice definitivně ztratil patronátní právo ke zdejšímu kostelu již v roce 1265, ale vesnici samotnou držel až do roku 1307, kdy došlo k rozsáhlé směně pozemkových majetků s Rajmundem z Lichtenburka.³⁹

³⁶ Patronátní právo ke zdejšímu kostelu jasně potvrzují záznamy z konfirmačních knih. Např. 22. září 1361 pohledský klášter prezentoval ke zdejšímu kostelu Jana, kněze z Přibyslavi poté, co rezignoval předchozí farář Bartoloměj. Tento stav dále potvrzují prezentace z let 1364 a 1366. LC I/1, s. 161; LC I/2, s. 53, 87. Vztah k tomuto kostelu dokládají i spory, které se táhly nejpozději od roku 1335; k tomu ŠRÁMEK, J.: *Klášter cisterciáček*, s. 59.

³⁷ GRAUS, F.: *Dějiny venkovského lidu 2*, s. 329; Nový, R.: *Studie o předhusitských urbářích*, s. 49–56; CHARVÁTOVÁ, K.: *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 301–338, mapa panství pohledského kláštera na s. 324; DORDA-EBERT, M.: *Die Volkszugehörigkeit*, s. 53–58.

³⁸ RBM II, č. 1949, s. 839. Částečný opis této listiny (konec opisu byl později vyříznut) se nachází v kopiáři pohledského kláštera, který tvoří součást urbáře. Nový, R.: *Studie o předhusitských urbářích*, s. 50. Srov. Národní knihovna České republiky, sign. XIV.E.13 (Kopíř a urbář kláštera v Pohledu), fol. 15v; přístupné online: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIV_E_13___03ZR1V6-cs [cit. 09-01-2016].

³⁹ Ztráta patronátního práva CDB V/1, č. 455, s. 671–672; prodej v roce 1307 MHB VI, č. 16–17, s. 392–394 (srov. RBM II, č. 2160, s. 932). K pozadí tohoto sporu SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 168–173; SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 81–86.

Více světla do celé záležitosti vnáší dvě listiny z počátku roku 1308. Tehdy zastavil Rajmund z Lichtenburka sedleckému klášteru za 200 hřiven vesnice Bartoušov a *Langendorf*, za což se zaručili i jeho příbuzní Jindřich z Lipé a Oldřich z Lichtenburka.⁴⁰ Poloha Bartoušova byla v obou listinách specifikována blízkostí Pohledu (*circa Vallem S. Marie*), *Langendorfu* pak (České) Bělé (*circa Belam*). Tato lokalizace by v případě dnešní Dlouhé Vsi nedávala příliš smysl, to jsem již rozebral výše. Zde by přitom byla situace ještě absurdnější. Bartoušov a dnešní Dlouhá Ves jsou sousední vesnice rozkládající se zhruba dva kilometry od sebe. Pokud měli autoři obou listin potřebu tyto lokality vymezit blízkostí jiných center, činili tak záměrně, protože vesnice *Langendorf* a Bartoušov, které byly předmětem této transakce, evidentně vedle sebe neležely.

Další stopu v našem pátrání poskytuje listina z 2. listopadu 1312. Jedná se o potvrzení transakce mezi Václavem Žlebským z Lichtenburka a sedleckým klášterem, kdy tento Ronovec směnil svou ves označenou jako *Longa Villa* za klášterní vesnici Kostel, která se nacházela poblíž jeho jiných majetků.⁴¹ A konečně, 20. června 1316 dosvědčil sedlecký opat Heidenreich, že kouřimský arcijáhen a pražský a vyšehradský kanovník Rapota daroval pohledskému klášteru ves *Langendorf* s platem v Cibotíně, které předtím od sedleckého kláštera odkoupil.⁴² Vesnici Cibotín (nebo její podstatnou část) daroval někdy před rokem 1314 pohledskému klášteru Čeněk Žlebský z Ronovce (bratr výše zmiňovaného Václava Žlebského z Lichtenburka), což v roce 1322 potvrdila jeho matka Matylda, vdova po Jindřichovi z Lichtenburka.⁴³ Tím se už dostávám k údajům, které pohledský urbář poskytuje. Výše zmiňované informace ukazují, jakým způsobem a kdy se vesnice *Longa Villa* či *Langendorf* a Cibotín dostaly mezi majetky pohledského kláštera. Není důvod pochybovat, že právě tyto dvě vesnice pohledský urbář zmiňuje.

Vesnice *Longa Villa* či *Langendorf*, kterou dobové prameny umísťují do blízkostí (České) Bělé, není dnešní Dlouhá Ves, ale Krátká Ves, která se nachází necelé dva kilometry od (České) Bělé a zhruba čtyři kilometry jihozápadně od Cibotína. Této záludnosti si povšiml již Jan Urban a nedávno se tomuto problému věnovali i Jaroslav David a Pavel Rous, kteří dospěli ke stejnému závěru. Dnešní Krátká Ves se původně jmenovala Dlouhá Ves, a když bylo potřeba obě vesnice odlišit, specifikovala se jejich poloha – v případě dnešní Krátké Vsi do blízkosti (České) Bělé. V první polovině 16. století už byla označována jako Krátká Dlouhá Ves (protože byla – a stále je –

⁴⁰ RBM II, č. 2165–2166, s. 934–935. Záruka této zástavy od Jindřicha z Lipé a Oldřicha z Lichtenburka je zde uvedena jen ve velmi stručném registru s vynecháním lokalizace obou vesnic. Srov. digitalizovaný originál listiny online: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/773/charter> [cit. 2016-09-15].

⁴¹ RBM III, č. 112, s. 47.

⁴² RBM III, č. 322, s. 130–131.

⁴³ Poloha Cibotína je specifikována *prope Belam*, tedy poblíž (České) Bělé. RBM III, č. 820, s. 327–328. Čeněk Žlebský z Ronovce zemřel před rokem 1314, v pramenech je naposledy doložen roku 1310. URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 194 aj.

kratší, než dnešní Dlouhá Ves) a z toho vznikl dnešní název Krátká Ves, který se používá od 17. století.⁴⁴

Argumenty pro toto tvrzení přitom neposkytuje jen původní tvar názvu dnešní Krátké Vsi a její dobová lokalizace do blízkosti (České) Bělé, ale také samotné informace z pohledského urbáře. Ten umožňuje jednoduše spočítat celkovou výměru katastrů obou vesnic v lánech. To je sice zcela běžná středověká jednotka plochy, nicméně jako všechny středověké míry ani tato nebyla všude stejná. Naopak se setkáváme s celou řadou různě velikých lánů i na území jednoho království.⁴⁵ Přestože byla jejich rozloha v každé oblasti dost odlišná, zpravidla se určovala v určitých regionech podle jednotného vzoru, takže v lokálních souřadnicích bývaly lány stejně velké.⁴⁶ V Dlouhé Vsi bylo kolem roku 1328 celkem zhruba 31 lánů, v Cibotíně zhruba 22,5 lánů, tedy zhruba o třetinu méně. Při pohledu na císařské otisky stabilního katastru z roku 1838 je zřejmé, že v obou případech je zachován vrcholně středověký tvar a rozložení plužin obou vesnic, přičemž jejich katastry nevykazují rozsáhlejší pozdější změny (s výjimkou části plužiny navazující v jihovýchodním směru na Cibotín, která se v blíže neurčité době dostala do katastru sousedního Macourova).⁴⁷ Krátká Ves měla v době tohoto mapování celkovou výměru 569 ha, Cibotín 411 ha (zde je potřeba pro středověk počítat s trochu větší plochou). Ideální lán by tak měl Krátké Vsi i v Cibotíně kolem 20 ha (s možností jen drobnějších odchylek). Je tedy zřejmé, že lány byly (aspoň teoreticky) v obou vesnicích stejné a drobné odchylky lze připsat na vrub zejména dobovým měřičským možnostem (vyměřování pozemků pomocí provazce v katastru celé vesnice se těžko mohlo obejít bez drobnějších nepřesností). Přestože tento propočet není (a ani nemůže být) zcela přesný, zjištěný výsledek zcela odpovídá i dalším údajům, resp. propočetům jiných badatelů. Problematiku rozlohy lánů ve středověkých Čechách nedávno shrnul Josef Žemlička, který dospěl k závěru, že „*dvacítká*

⁴⁴ URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 88, 548 aj. Srov. PROFOUS, A.: *Místní jména v Čechách IV*, s. 508, který tuto souvislost sice plně nerozpoznal, ale upozornil na to, že dnešní Krátká ves se jmenovala původně Dlouhá (resp. Dlouhá Krátká Ves); srov. chybně pro dnešní Dlouhou Ves, TAMTÉŽ, s. 505. Správné údaje již má DAVID, J. – ROUS, P.: *Neviditelní svědkové minulosti*, s. 72–73. Správně identifikovali jako Krátkou Ves též HRUBÝ, P. a kol.: *Centrální Českomoravská vrchovina*, s. 47–48.

⁴⁵ K problematice lánů ve středověkých Čechách včetně další literatury KLÁPŠTĚ, J.: *Proměna českých zemí ve středověku*, s. 231. Srov. ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 129–136.

⁴⁶ Jen namátkově. Při emfyteutickém vysazení dvou vesnic vilémovského kláštera u Čáslavi v roce 1279 bylo jasně specifikováno, že nové lány budou vysazeny podle vzorů čáslavských lánů – jak co do jejich rozměrů, tak i právních zvyklostí („[...] *et tam in iuditorum forma quam in laneorum mensura habebunt modum predicti municipii Chaslaviensis.*“); CDB VI/1, č. 29, s. 71. V pozdějším českém opisu je dochována smlouva o emfyteutickém vysazení Lovosic z roku 1248, přičemž „*lánové řečené vsi dlúhost a širokost držeti budú, kterúž drží lánové vsi Prosmky*“. CDB IV/1, č. 147, s. 245.

⁴⁷ K metodologii BOHÁČ, Z.: *Katastry – málo využitý pramen k dějinám osídlení*.

hektarů jako ryze orientační nápověda bude asi číslem, s nímž se dá obecněji pracovat“.⁴⁸ Údaje pro Krátkou Ves a Cibotín tento závěr dále potvrzují.

Tab. 2: Rekonstrukce velikosti lánu v Krátké Vsi a Cibotíně (1328)

Vesnice	Maximální/minimální celkový počet lánů	Přibližná rozloha katastru ve 14. stol.	Maximální/minimální výměra lánu (ha)
Krátká Ves	30,875/29,75 ⁴⁹	569 ha	19,1/18,4
Cibotín	21,5/20,5 ⁵⁰	430 ⁵¹ ha	21/20

Pokud bychom počítali při rekonstrukci lánu z pohledského urbáře s Dlouhou Vsí u Šlapanova, vyšla by rozloha ideálního lánu téměř na 35 ha, což by bylo vskutku podivné (lán by zde byl téměř dvojnásobný oproti blízkému Cibotínu). Všechny výše snesené argumenty tedy dokazují, že ona *Longa Villa* uváděná v pohledském urbáři jakož i ve všech listinách, které se této vesnice poblíž (České) Bělé týkaly, není dnešní Dlouhá Ves, ale Krátká Ves. To však na druhou stranu nevylučuje, že v jiné době klášter získal i dnešní Dlouhou Ves a obě vesnice držel současně. Jak bylo zmíněno výše, pohledské cisterciáčky zcela jistě držely zřejmě již od první poloviny 14. století patronátní právo ke kostelu v dnešní Dlouhé Vsi (v Krátké Vsi se žádný kostel nenachází).

Díky analyzovanému soupisu je velmi snadné stanovit výši poddanských dávek z jednoho lánu. Ta se v obou vesnicích poněkud různila. Zatímco v Krátké Vsi poplatníci odváděli 12 grošů a dvě kuřata (mladé slepice, *pulli*) půlročně, v Cibotíně naturální dávky chybí, zato zdejší obyvatelé platili 16 grošů z lánu. V Krátké Vsi se nicméně ještě setkáváme v několika případech s tím, že výše stanovených dávek neodpovídá uváděné pozemkové držbě. Tyto případy nás přenášejí do poněkud nečekaného prostředí středověkých počtů. Problém je následující: Jak stanovit dávky majitelům

⁴⁸ ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 131.

⁴⁹ V Krátké Vsi je u dvou poplatníků (*Laurencia* mladého a *Fricze*) zmíněna jen výše odvodů bez udání rozsahu držené půdy. Zde se může jednat jak o prosté neuvedení těchto údajů (na základě výše odvodu z jednoho lánu je lehké propočítat teoretickou rozlohu držené půdy), nebo o zvláštní případ, kdy tito lidé nedrželi půdu, ale jen odváděli platy (např. řemeslníci). Druhou variantu pokládám za méně pravděpodobnou.

⁵⁰ V Cibotíně je uváděn mlýn bez specifikace půdní držby. Mlýny mohly disponovat vlastním půdním fondem, např. k mlýnu v Mladočicích v roce 1339 náležela i blíže nespecifikovaná křoviska a pole („*cum rubetis [...] et campis ad ipsum de jure spectantibus*“). MHB VI, č. 22, s. 401–402 (= RBM IV, č. 722, s. 281–282). Není tedy jasné, zda se jedná o vynechání údaje o půdní držbě, nebo zda k mlýnu žádná půda nepatřila.

⁵¹ Rozloha činila v roce 1838 411 ha, přidal jsem 19 ha za ztracený kus pozemkového fondu, který se někdy později stal součástí katastru vedlejší vesnice. Srov. císařské otisky stabilního katastru; dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

čtvrtinových částí lánů? S přepočtem na peníze problémy nejsou, ale co s kuřaty – nota bene, když i po předání klášteru měla zůstat živá? Odvod ze čtvrtiny lánu totiž činí tři groše a půl kuřete. S touto eventualitou se přitom autor tohoto soupisu musel vyrovnat hned u několika různých poplatníků. Možná to bude trochu překvapivé, nicméně řešení tohoto problému bylo v každém případě trochu jiné. Např. *Swarcz Jekl* držel tři čtvrtě lánů, měl by tedy klášteru odvádět devět grošů a jedno a půl kuřete. V pohledském urbáři je mu nicméně stanoveno odvést devět grošů a dvě kuřata – ovšem s dovětkem, že ony dvě kuřata odvádí spolu s pastýřem. I ten je zde zachycen coby držitel čtvrt lánů, přičemž je u něj uváděn jen peněžní plat tří grošů (bez oné půlky kuřete). V tomto případě tedy bylo zvoleno šalamounské řešení, které spravedlivě podělilo kuřata bez zbytečného násilí na zvířatech. *Jekl Swarcz* a místní pastýř tak nakonec museli tuto záležitost vyřešit mezi sebou – buď se dohodli na jednorázové finanční kompenzaci, nebo se prostě každý půlrok střídali v tom, kdo zrovna dá klášteru celé kuře. Podobně byla situace vyřešena i v případě *Vincka* a starého *Hersche*, kteří drželi po jednom a čtvrt lánů. Oba dohromady měli klášteru dodat pět kuřat. Jenže každý měl také zaplatit 16 grošů, nikoliv 15, jak by vyplývalo z rozsahu jejich pozemkové držby. Další držitel jednoho a čtvrt lánů, *Eberhart*, již s nikým na „drůbežím spolku“ nebyl a klášteru měl odvádět 15 grošů, ale k tomu tři celá kuřata (odvádět měl přitom teoreticky jen 15 grošů a dvě a půl kuřete). Tři čtvrtě lánů pak držel kromě zmiňovaného *Swarcze Jekla* i *Nichusch Czwyfolder*, který také s nikým jiným dohromady neodváděl kuřata a tak musel sám odvádět devět grošů a dvě kuřata k tomu (teoreticky to mělo být jen devět grošů a jedno a půl kuřete). Rozdíly jsou dokonce i u držitelů celých lánů – jistý *Peschl* musel klášteru odvádět 14 grošů a dvě kuřata, *Stol* pak 13 grošů a stejné množství kuřat. U starého *Laurencia* je pak specifikován pouze plat 10,5 grošů a dvou kuřat bez uvedení půdní držby (ta by činila teoreticky 0,875 lánů, vyjádřeno více dobově, tři čtvrtiny a polovinu čtvrtiny lánů). S tím samým problémem se setkáváme ještě u jistého *Fricze*, jenž odváděl pouze čtyři groše, držel by tedy teoreticky třetinu lánů, což je ale dělení, se kterým se nikde jinde v tomto urbáři nesetkáváme (nehledě na problematiku počítání s třetinou), proto je asi pravděpodobnější, že byl čtvrtláník a místo půlky kuřete odváděl groš navíc.

Tab. 3: Soupis dávek z Krátké Vsi (podle výše odvodu). Kurzivou zvýrazněni poplatníci, u nichž odváděné dávky neodpovídají půdní držbě (při ideálním odvodu 12 gr. a dvou kuřat z lánu)

jméno	držená půda (lány)	odvod (gr.)	odvod (kuřata)	ideální odvod (gr.)	ideální odvod (kuřata)
<i>Enderl Übler</i>	6,75	81	14	81	13,5
Francz Creuczer	2	24	4	24	4
Vinder (?)	2	24	4	24	4
Michel	2	24	4	24	4
Mertl	1,5	18	3	18	3
Herscho mladý	1,5	18	3	18	3
<i>Vinck</i>	1,25	16	2,5 ⁵²	15	2,5
<i>Herscho starý</i>	1,25	16	2,5	15	2,5
<i>Eberhart</i>	1,25	15	3	15	2,5
<i>Peschl</i>	1	14	2	12	2
<i>Stol</i>	1	13	2	12	2
Nichusch Czwyfoler	1	12	2	12	2
Laurencius mladý	1	12	2	12	2
Czader	1	12	2	12	2
Lang Peschl	1	12	2	12	2
Jekl Maer	1	12	2	12	2
<i>Laurencius starý</i>	0,875 ⁵³	10,5	2	10,5	1,75
Swarcz Jekl	0,75	9	2 ⁵⁴	9	1,5
<i>Nichus</i>	0,75	9	2	9	1,5
rychtář (<i>judex</i>)	0,5	6	1	6	1
Hensl Ekser	0,5	6	1	6	1
švec (<i>sutor</i>)	0,5	6	1	6	1
<i>Fricz</i>	0,25 ⁵⁵	4	0	3	0,5
pastýř (<i>pastor</i>)	0,25	3	0	3	0,5
Celkem	30,875 ⁵⁶ 29,75 ⁵⁷	376,5	63	370,5 ⁵⁸ 357 ⁵⁹	61,75 ⁶⁰ 59,5 ⁶¹
Celkem podle pohledského urbáře		372,5			

⁵² Spolu s Herschem starým odvádí dohromady 5 kuřat.

⁵³ V urbáři není uvedena rozloha držené půdy, pouze plat. Spočítáno na základě výše odváděného platu.

⁵⁴ Spolu s místním pastýřem odvádí 2 kuřata dohromady.

⁵⁵ Držba neuvedena, spočítána podle odvodu; třetina lánu není pravděpodobná, zřejmě čtvrtlánik a gr. navíc zřejmě kompenzuje část naturálního odvodu (není možné odevzdávat díly kuřat).

⁵⁶ Maximální velikost půdního fondu. Se započtením v urbáři neuváděné půdní držby (na základě výpočtu).

⁵⁷ Minimální velikost půdního fondu (pouze podle údajů uváděných v urbáři).

⁵⁸ Ideální suma peněžních dávek z celkového půdního fondu (maximální velikost) při ideální výši platu 12 gr.

⁵⁹ Ideální suma peněžních dávek z celkového půdního fondu (minimální velikost) při ideální výši platu 12 gr.

⁶⁰ Ideální suma odváděných kuřat z celkového půdního fondu (maximální velikost) při ideální výši odvodu 2 kuřat z lánu půlročně.

⁶¹ Ideální suma odváděných kuřat z celkového půdního fondu (minimální velikost) při ideální výši odvodu 2 kuřat z lánu půlročně.

Výši reálných odvodů v porovnání s teoretickým ideálem (při důsledném dodržení platu 12 grošů a dvou kuřat z lánu) zachycuje předchozí tabulka. Zde je jasně patrné, že klášter reálně vyžadoval více, než teoreticky měl, i když rozdíly jsou v tomto případě spíše minimální. Důvody, proč k těmto nesrovnalostem docházelo, bohužel neznáme. V Cibotíně, kde byly stanoveny odvody jen v penězích, se s tímto problémem nesetkáváme. Vraťme se ale ještě jednou a naposledy do problematiky počítání ve středověku. V každé vesnici je na konec soupisu ještě uvedena celková částka, kterou měl klášter z každé lokality získat za půl roku. Provedl jsem kontrolní výpočet, zda údaje sedí. V případě Cibotína bez problémů – suma všech dávek vychází na 312 grošů, což odpovídá údaji uvedenému v urbáři (*5 sexagene et 12 gr.*). V případě Krátké Vsi to ovšem neplatí. Podle urbáře všechny poddanské dávky z Krátké Vsi dosahovat výše 372,5 grošů (tedy, jak je uvedeno v urbáři, šest kop a 12 a půl grošů), nicméně součet všech částek uváděných v urbáři u jednotlivých poplatníků činí 376,5 grošů.⁶² Kuřata v závěrečném přehledu řešena nejsou (těch mělo do kláštera plynout celých 63 každý půlrok). V celkovém součtu se tedy ztratily čtyři groše. Zda se jednalo o početní chybu, nebo naopak o nějaký zpřesňující výpočet založený na nám dnes již neznámých okolnostech, již není možné zjistit. Podobně nejasné zůstává i to, proč klášter vyžadoval po svých poddaných celkově minimálně o šest grošů a jedno celé kuře půlročně navíc, než teoreticky měl.

Výše úroku z jednoho lánu ročně činila v Krátké Vsi 24 grošů a 4 kuřata, v Cibotíně pak 32 grošů. Bylo to hodně či málo? Odpověď na tuto otázku může poskytnout srovnání s výší dědičného nájmu v jiných lokalitách.⁶³ Například z polí, která patřila městu (Havlíčkovu) Brodu, odváděli jejich držitelé půl hřivny stříbra z lánu ročně (což je ekvivalent 32 grošů, které tehdy pochopitelně ještě neexistovaly).⁶⁴ Další vhodný materiál ke srovnání přináší listiny archivu vilémovského kláštera, kde se s výší odvodů emfyteutizovaných vesnic (i jiných sídelních jednotek) setkáváme poměrně často. Nejstarší údaje z tohoto prostředí poskytuje listina z roku 1279 o emfyteutickém vysazení klášterních vsí v okolí Čáslavi, kde bylo velmi přesně specifikováno, kolik mají poddaní klášteru odvádět z jednoho lánu každý rok. Jednalo se o 22 měřic (korců) obilí a jiných plodin (konkrétně po šesti měřících pšenice, žita a ova, tři ječmene a jedné hrachu), které měli poddaní na vlastní náklady dopravit do kláštera. Dále ještě platili z každého lánu tři čtvrtiny

⁶² Všechny údaje jsem překontroloval včetně kontroly přepisu z (digitalizovaného) originálu do edice. Zde jsem žádné nesrovnalosti nenalezl.

⁶³ Rozšíření emfyteuze na Čáslavsku ve středověku sledoval podrobně Zdeněk Pehal, který sebral celou řadu dalších příkladů nejen z okolí vilémovského kláštera. PEHAL, Z.: *Zdomácnění emfyteutického práva*, zejm. s. 116–146; Týž: *Počátky emfyteuze*.

⁶⁴ CDB V/2, č. 873, s. 602, paragraf 61.

hřivny stříbra pražské váhy (což je ekvivalent 48 grošů). K tomu ještě měli odvádět z lánu na Velikonoce dvě přední prasečí kýty (*scapulae*) a na Vánoce pak dvě dobré slepice. Navíc ještě v případě vyhlášení královské berně (*expeditio*) měli klášteru navíc dodat půl hřivny stříbra pražské váhy z lánu (ekvivalent 32 grošů).⁶⁵ Z roku 1339 pochází emfyteutická smlouva na mlýn v Mladočicích (dnes Mladotice u Třemošnice a Ronova nad Doubravou), který (se vším příslušenstvím) měl vilémovskému klášteru odvádět ročně 64 grošů, na Vánoce ještě 2 slepice a na Velikonoce 60 vajec a jednoho hezkého beránka, v případě vyhlášení královské berně (*berna Regalis*) pak dalších 32 grošů. Pro srovnání, z mlýna v Cibotíně plynulo pohledskému klášteru kolem roku 1328 jen 32 grošů.⁶⁶ V roce 1357 došlo k emfyteutickému zákupu dvou lánů v dnes zaniklé vesnici Hořeslavice, kdy byl stanoven roční plat z jednoho lánu na 64 grošů a k tomu na sv. Havla ještě čtyři kuřata. V případě vyhlášení královské berně pak navíc dalších 26 grošů.⁶⁷ Z roku 1398 pochází zmínka o výši dědičného nájmu z majetků ve vesnici Svinný (u Chotěboře), o které vedl vilémovský klášter úspěšnou při s některými chotěbořskými měšťany. Ti měli klášteru odvádět stejné dávky, jako ostatní obyvatelé této vsi, konkrétně se jednalo o čtyři groše ze čtvrt lánu, tedy 16 grošů z lánu ročně.⁶⁸

Tab. 4: Srovnání roční výše dědičného nájmu na Čáslavsku

název sídla	peněžní dávky	naturální dávky	rok
Bylany u Kutné Hory	1 hřivna (ekvivalent 64 gr.)	8 kuřat	1276 ⁶⁹
(Havlíčkův) Brod	½ hřivny stříbra (ekvivalent 32 gr.)	nic	1278 ⁷⁰
Bučice, Vlačice	¾ hřivny stříbra (ekvivalent 48 gr.)	22 měřic, uznávací dávky	1279 ⁷¹
Ronov nad Doubravou	1,5 hřivny (96 gr.) ⁷²	nic	1307 ⁷³
Krátká Ves	24 gr.	4 kuřata	kolem 1328 ⁷⁴

⁶⁵ CDB VI/1, č. 29, s. 71–72. Význam výrazu „*expeditio*“ viz LB 11, s. 499–500.

⁶⁶ MHB VI, č. 22, s. 401–402 (= RBM IV, č. 722, s. 281–282).

⁶⁷ MHB VI, č. 31, s. 410.

⁶⁸ MHB VI, č. 54, s. 441–442.

⁶⁹ CDB V/2, č. 809, s. 500–501.

⁷⁰ CDB V/2, č. 873, s. 602, paragraf 61.

⁷¹ CDB VI/1, č. 29, s. 71–72.

⁷² CIM IV/1, č. 19, s. 34. Zde je též specifikován odvod z podsedků – na půl lánu jich mělo být osazeno 24 a každý měl platit půl věrduňku (fertonu, tedy 8 gr.). Z půl lánu tak činil tento plat 3 hřivny (192) gr. a z lánu dokonce 6 hřiven (384) gr., což výrazně převyšuje normální odvody z lánu.

⁷³ CIM IV/1, č. 19, s. 34–36.

Cibotín	32 gr.	nic	kolem 1328 ⁷⁵
Mladočice (mlýn)	64 gr.	uznávací dávky	1339 ⁷⁶
Hořeslavice	64 gr.	4 kuřata	1357 ⁷⁷
Svinný	16 gr.	nic	1398 ⁷⁸

Veliké množství údajů o platech z lánu (v poměru k zákupní částce) sebral už František Graus.⁷⁹ Nejčastější výše ročních dávek z lánu se pohybovala v intervalu 32–64 grošů, i když se setkáváme i s částkami výrazně vyššími. Při porovnání výše těchto dávek je tedy patrné, že poddaní v Krátké Vsi a Cibotíně odváděli své vrchnosti v porovnání s jinými lokalitami méně. Jedním z důvodů tohoto stavu mohly být geografické podmínky. Obě vesnice se nachází v blízkosti pramene řeky Sázavy, tedy v oblasti, která nebyla pro zemědělské aktivity zcela ideální. Vždyť nadmořská výška Krátké Vsi se pohybuje kolem 500 m n. m., v případě Cibotína dokonce kolem 550 m n. m. Úroda v obou vesnicích evidentně nebyla buhvíjak bohatá a tomu se zřejmě přizpůsobila i výše dědičného nájmu. To koneckonců potvrzují i údaje z Tereziánského katastru, jenž hodnotí též bonitu polí, jež byla v Krátké Vsi sedm a v Cibotíně šest. Bonita polí byla stanovena pomocí osmistupňové škály, přičemž čím vyšší číslo, tím nižší výnosy. Půda v obou vesnicích tedy evidentně nebyla příliš úrodná ani v 18. století.⁸⁰

Dochované prameny dovolují provést i trochu jiné srovnání. V roce 1349 byl řešen spor o vesnici Štěpánov (u dnešní Sázavky), jež byla podle vilémovského kláštera neprávem obsazena. V tomto případě sice neznáme výši dědičného nájmu ani celkovou výměru katastru, na druhou stranu jsou však uvedeny celkové roční výnosy plynoucí z této vesnice se vším příslušenstvím (např. s mlýnem). Součet všech poddanských dávek byl vyčíslen na 12 kop grošů ročně – tedy 720 grošů, což je o něco málo více, než plynulo pohledskému klášteru s Krátké Vsi a Cibotína dohromady.⁸¹ Opět se tedy ukazuje, že poddanské dávky (a tedy i výnosy) plynoucí z těchto dvou vesnic pohledskému klášteru byly relativně nízké.

⁷⁴ DRC, s. 21.

⁷⁵ DRC, s. 21–22.

⁷⁶ MHB VI, č. 22, s. 401–402 (= RBM IV, č. 722, s. 281–282).

⁷⁷ MHB VI, č. 31, s. 410.

⁷⁸ MHB VI, č. 54, s. 441–442.

⁷⁹ GRAUS, F.: *Dějiny venkovského lidu 2*, s. 492 nn.

⁸⁰ *Tereziánský katastr 1*, s. 218.

⁸¹ MHB VI, č. 28, s. 407 (stručný regist); MHB IV, č. 203, s. 321–323; RBM V/2 č. 613 s. 303–305.

Pohledský urbář dovoluje do jisté míry sledovat i sociální rozložení obyvatelstva v uvedených vsích. Rozdíly jsou skutečně veliké. Soupis desátků umožňuje relativní srovnání půdní držby. Jak bylo uvedeno výše, jedná se totiž o tzv. *decima constituta*, tedy desátky pevně stanovené podle rozsahu držené půdy. Na jedné straně zde můžeme nalézt poplatníky odvádějící celé tři strychy (*Hersch* ze Šicndorfu a *Heyndl Nachpauer* ze Simtan), tak i osoby odvádějící jen čtvrt strychu (tedy dvanáctinu v porovnání s nejvyšším odvodem, např. ševce Petra ze Ždírcce a pět dalších osob, z toho čtyři z Bartoušova). Nejmenší zaznamenaný odvod desátku je u jistého Brummera z Bartoušova, který odváděl jen 0,125 strychu. Zde je rozdíl oproti největším pozemkovým držitelům již 24násobný. Střední hodnota (medián) desátkového odvodu ze všech uvedených zápisů činí přesně jeden strych obilného desátku na poplatníka.

Soupis poddanských dávek umožňuje ještě podrobnější srovnání. Například v Krátké Vsi obhospodařoval blíže neznámý *Enderl Übler* šest a tři čtvrtě lánu, což z něj činilo největšího pozemkového držitele v obou vesnicích. Na druhou stranu nejmenším půdním fondem v obou vesnicích disponovali pastýři (jménem známe pouze cibotínského pastýře Martina), kteří drželi každý po čtvrt lánu. *Enderl Übler* tedy držel v porovnání se zdejším pastevcem 27násobně více půdy, což je opravdu signifikantní rozdíl. Další poplatník, který v tomto seznamu zaujme, je švec (*sutor*) z Krátké Vsi, jenž disponoval půl lánem. U ševce a řemeslníků obecně (včetně pastevců) relativně malý rozsah půdní držby nepřekvapí; jejich živobytí bylo alespoň z části vázáno na jiné zdroje příjmu než obhospodařování půdy. Se švcem se navíc v pohledském urbáři nesetkáváme poprvé – zhruba tři kilometry západně ve Ždírci sídlil jeho kolega Petr, kterého registruje soupis obilných desátků. I tento švec z vedlejší vesnice patřil k nejmenším držitelům půdy (podle výše odvodu držel z celého Ždírcce ze všeho nejmenší část půdy). Výše jsem se pokusil určit výši obilného desátku z lánu (po zhruba 20 ha), která teoreticky činila půl strychu. V tomto případě by byl švec Petr půlláníkem, stejně jako jeho kolega v Krátké Vsi. Tyto výsledky je však třeba chápat jako předběžné. Poměrně zajímavá je i přítomnost mlýna v Cibotíně kolem roku 1328. V této vesnici stojí mlýn do dnešní doby ve východní části jeho katastru pod rybníkem vybudovaným na Jitkovském potoce, což se nezměnilo minimálně od roku 1838. Vzhledem k tomu, že se jedná o jedinou vodoteč, která provoz jakéhokoliv mlýna umožňuje, je možné, že se mlýn zmiňovaný v pohledském urbáři nacházel na stejném místě jako dnes. Celkové srovnání veškeré zde evidované půdní držby ukazuje, že střední hodnota (medián) je přesně jeden lán na jednoho poplatníka (v Krátké Vsi i Cibotíně); aritmetický průměr činí u Krátké Vsi 1,29 lánu na poddaného, v Cibotíně 1,02 lánu.

V seznamech poplatníků (jak obilných dávek, tak dědičného nájmu) se pravidelně vyskytují rychtáři. Žádný z nich není uváděn jménem, což svědčí o tom, že tyto povinnosti se vázaly nikoliv k jednotlivcům, ale k úřadům rychtáře resp. k půdě, která k jednotlivým rychtám náležela. S rychtáři se v celém urbáři setkáváme pouze čtyřikrát, z toho jen ve dvou případech v seznamu obilných desátků. Mohlo by to ukazovat na to, že lokovaných vesnic (tedy vesnic vysazených na německém právu) bylo v hranicích pohledské farnosti jen velmi málo. Asi přijatelnějším vysvětlením je, že zde neuváděné rychty (pokud tedy existovaly) byly z nějakého důvodu osvobozeny od placení obilných desátků a proto nejsou v desátkovém soupisu uváděny. V Krátké Vsi náleželo k rychtě jen relativně málo (zpoplatněné) půdy, půl lánu, který byl zatížen běžnými odvody. V Cibotíně byla situace dost odlišná. Nejenže byl zdejší rychtář se dvěma lány největším pozemkovým držitelem v celé vesnici, ale navíc z těchto pozemků pohledskému klášteru neodváděl vůbec nic. Na tom není na druhou stranu nic divného. Je to výsledek obvyklé praxe, kdy k úřadu rychtáře (jenž často zastával lokátor takové vesnice, přičemž tento úřad mohl být také dědičný) náležely svobodné lány – tedy část půdy, která nepodléhala placení dávek plynoucích z dědičného nájmu. Příklad cibotínského rychtáře tuto praxi názorně dokládá. Ukazují se zde i veliké rozdíly u jednotlivých lokací, kdy každý takový akt byl individuální a dohodnuté podmínky mezi lokátorem a majitelem vesnice se lišily případ od případu.

Pohledský urbář jako celek umožňuje v omezené míře sledovat rodinné vazby a rozdělení majetků mezi potomky. V Jilemníku se setkáváme s jistým *Beyglem* a jeho syny *Reblem* a *Henslem Berglem*. Zatímco otec odváděl ze svých polí jeden a půl strychu, jeho (zřejmě starší) syn *Rebl* jeden a čtvrt a *Hensl* jeden strych. V Bartoušově je zmiňován jistý *Coyterner*, jenž odváděl jeden strych a jeho syn *Hensl*, který odváděl pouze čtvrt strychu. Tyto příklady ukazují, že dělba pozemků v rámci jedné rodiny bývala velmi nerovná a docházelo k ní ještě za života rodičů. V Cibotíně kolem roku 1328 žil *Pertold* (resp. *Perchtold*) a jeho dva synové – *Hensl* a *Nicusch*. Evidentně se jednalo o poměrně bohatou rodinu. *Pertold* a jeho syn *Hensl* drželi každý po jednom a čtvrt lánu, *Nicusch* pouze tři čtvrtě lánu. Opět se zde tedy setkáváme s dělením majetků ještě za života otce, kdy každý ze sourozenců držel jinak velikou část půdy. *Hensl* byl zřejmě starším synem *Pertolda*, protože držel stejné množství půdy jako jeho otec a o půl lánu více, než jeho bratr *Nicusch*. Toto je nicméně jediný případ, kdy můžeme rodinné vazby jasně definovat. V Krátké Vsi se ve dvou případech setkáváme se jmenovci, kdy je jeden označen jako „starý“ a druhý jako „mladý“. Konkrétně *Herscho* starý a mladý, dále *Laurentius* starý a mladý. Rodové vazby jsou však v těchto případech pouze hypotetické. Přímá příbuznost (tedy vztah otec-syn) je v celém pohledském urbáři (i v jeho desátkové části) pregnančně uvedena. Podezřelé je i to, že v obou případech drží „mladý“ větší kus půdy, než jeho „starý“ jmenovec. Bez dalších pramenů tak zde není možné rodinné vazby potvrdit ani vyvrátit.

* * *

Pohledský urbář uvádí celkem 90 jmen různých osob. To z něj činí nedocenitelný pramen pro výzkum etnických poměrů venkovského obyvatelstva Havlíčkobrodsko ve středověku. Jedná se však pouze o pomůcku, která může odhalit jen některé aspekty komplikovaného vývoje osídlení tohoto montánního regionu, proto není možné takto získané výsledky přeceňovat či generalizovat. Analýzu osobních jmen obsažených v tomto urbáři (a dvou dalších) provedla již v 60. letech minulého století Maria Dorda-Ebert.⁸² Její výsledky jsou na první pohled jednoznačné: Z celkem 90 jmen je 70 (77,8 %) německých, 15 (16,7 %) neurčitelných a pouze pět (5,5 %) prokazatelně českých. Tato čísla však není možné automaticky použít pro určení etnicity obyvatelstva těchto vesnic hned z více důvodů. Autorka studie určila etnicitu osob na základě formy zápisu jejich jmen. Její výzkum přitom vycházel z problematické metodologie vypracované nacionalisticky smýšlejícím Heinzem Zatschekem na konci 30. let minulého století, proto je nutné tyto výsledky interpretovat velmi obezřetně.⁸³ Největší skupinu všech jmen tvoří jména obecně biblická (jména světců), která sama o sobě neprozrazují etnicitu svého nositele. Vůbec nejčastěji se vyskytuje Jan (12), následuje Mikuláš (7), Martin (4), Jakub (4) a Petr (4), přičemž tato byla jména zapsána v různých tvarech. Právě podle formy zápisu jednotlivých jmen byla určena etnicita příslušných osob. Autorka zde přitom vůbec neřeší, kdo a jakým způsobem tyto údaje zapisoval, což je v tomto případě velmi důležité. Pohledský urbář byl psán jednou rukou. Komu však patřila, to bohužel jistě nevíme. Záležitosti temporálií (zjednodušeně majetků a příjmů) a obecně každodenního provozu kláštera měli na starosti probošti, kteří vesměs pocházeli z řad sedleckého konventu (ženské cisterciácké kláštery byly v majetkových záležitostech podřízeny mužským ústavům). Pohledský urbář tedy patrně sepsal některý z těchto proboštů, snad Jindřich doložený v letech 1303–1327.⁸⁴ Ať jména zapisoval skutečně probošt či někdo jiný, není vůbec jisté, zda

⁸² DORDA-EBERT, M.: *Die Volkszugehörigkeit*.

⁸³ Heinz Zatschek patřil od konce 30. let minulého století k nejvýznamnějším představitelům nacionalistické linie v německém dějepisectví a spolu s Josefem Pfitznerem reprezentoval „árijsko-německé křídlo“ na filosofické fakultě Německé univerzity v Praze; od roku 1938 byl členem SdP a o rok později byl přijat do NSDAP. Velmi problematické jsou právě jeho práce rozebírající osobní jména, jež měly zdůraznit rozhodující podíl Němců v politice a kultuře českého království ve 13. a 14. století. Článek, jehož metodiku Marida Dorda-Ebert přejala, byl navíc publikován (stejně jako další studie, kterou autorka cituje) v časopise *Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte*, jehož orientace byla zcela nepokrytě nacistická. To vše nutí k veliké opatrnosti v přejímání výsledků těchto studií. KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 953–955, 962–963; podrobněji KONRÁD, O.: *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 102, 117–119, 257–273.

⁸⁴ Nový, R.: *Studie o předhusitských urbářích*, s. 49, 51; srov. CHARVÁTOVÁ, K.: *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 313–314.

přišel s konkrétními poplatníky do osobního kontaktu a že tedy skutečně slyšel jejich jména v autentické formě. Osobně se domnívám, že mu byly tyto informace nějakým způsobem zprostředkovány (ať už ústním sdělením nějaké třetí osoby či nějakým jiným, dnes ztraceným zápisem). Konečnou podobu formy zápisu uváděných jmen tedy do jisté míry ovlivnila osobnost zapisovatele (či diktátora). Jak moc, to už je otázka pro samostatný výzkum a není ji možné na tomto místě zodpovědět.

Zvolený přístup Marie Dordy-Ebert trpí ještě jedním nešvarem. Autorka z analýzy jmen automaticky určila etnické složení obyvatelstva těchto vesnic (jež navíc srovnávala se stavem z počátku 20. století). Takto postupovat nelze ani v případě, kdy by inkriminované údaje zapisoval autor vládnoucí češtinou stejně dobře jako němčinou, jenž by seděl na klášterním dvoře s brkem v ruce a na místě zapisoval jména poddaných, kteří by osobně přišli odevzdat desátky a dědičný nájem a po jejich složení se stavili za naším písařem, jemuž by zřetelně a nahlas nadiktovali své jméno, které by tento písař následně v nezměněné podobě zapsal. Pohledský urbář eviduje pouze poplatníky, držitele gruntů. Vůbec se zde neobjevují ženy (až na ojedinělý případ jedné vdovy – pokud se nejednalo o nějakou přezdívkou), děti, ani další obyvatelé vesnic, kteří sami žádnou půdu nadrželi (např. podsedci). Zejména u držitelů velikých pozemků je nutné počítat s tím, že zde pracovalo mnohem více lidí, než jen jedna užší rodina. Kupříkladu Enderl Übler z Krátké Vsi zcela jistě neobdělával veškerou jím drženou půdu svými vlastními silami – vždyť se jednalo o 6,75 lánu, tedy v přepočtu o zhruba 135 ha! Na obhospodařování takového množství půdy se muselo podílet mnohem více osob, které pohledský urbář neeviduje (a o jejichž etnicitě tedy nevíme zhola nic).

V některých případech je dokonce možné, že soupis uvádí zažitý název gruntu odvozený od původního majitele, nikoliv aktuálního držitele. To by se mohlo týkat například dvou údajů z Bartoušova. V seznamu desátkových odvodů zde zaujmou dvě jména: *Vreyberger* a *Creuzpurger*. Kdo se někdy zabýval dějinami středověkého hornictví a mincovnictví, tomu se již jistě v hlavě rozezněl výstražný zvonek. Jedná se totiž o jména dvou významných horních podnikatelů, kteří nadto působili v oblasti Havlíčkovobrodská. Problém však spočívá v tom, že tyto osoby byly činné okolo poloviny 13. století. Výmluvný doklad o jejich působení poskytuje listina Přemysla Otakara II., kterou vydal přímo v (Havlíčkově) Brodě na začátku roku 1261 ve prospěch Dětřicha Freiberga. Český panovník tehdy vyjmul Dětřichovy dědičné štoly u Buchbergu (jedná se o zaniklý hornický areál v blízkosti Utína – tedy zhruba dva kilometry od Bartoušova) z pravomocí svých moravských mincmistrů, jedním z nichž byl další známý horní podnikatel, který byl v této listině označen jako

Chruczburgarius.⁸⁵ Majetková držba významných horních podnikatelů v regionu je doložitelná i z jiných pramenů. Například ve známém privilegii města (Havlíčková) Brodu z roku 1278 jsou zmiňována pole starého Eberharda (*agri domini Eberhardi Antiqui*), což byl s největší pravděpodobností významný horní podnikatel a mincmistr Eberhard.⁸⁶ Eberhard navíc nebyl jediným významným horním podnikatelem, který měl na Havlíčkobrodsku nějakou půdní držbu. Ve stejném prameni je totiž zmiňován i dvůr Hanmanna Rufa (Hajmana Ryšavého), jenž byl v roce 1281 jedním z urburečů pro celé české království.⁸⁷ V obou případech se jednalo pouze o emfyteutizované majetky (tedy držbu, nikoliv vlastnictví), stejně jako v případě údajů, které uvádí pohledský urbář.

Pokud soupis obilných desátků opravdu zmiňuje Dětricha Freiberga a mincmistra *Chruczburgaria*, znamená to, že uvádí již dávno zesnulé osoby. Je tedy na místě zamyslet se nad tím, co vlastně urbář eviduje. Většinou zřejmě žijící osoby, držitele gruntů, ale někdy bývají tato označení neadresná – tedy nezmiňují půdu (usedlost, grunt) obhospodařovanou konkrétní osobou, ale váží se např. k nějakému úřadu. Dokladem tohoto jsou informace o rychtářích v Buchbergu (který odváděl jeden strych) a Pohledu (ten měl pro změnu dodat půl strychu). Tyto případy upozorňují na to, že k místním rychtářům (resp. úřadům rychtáře) náležel nezanedbatelný půdní fond, který podléhal odvodům obilných desátků. Podobné to bude zřejmě s označením *Vreyberger* a *Creuzpurger*. Tyto grunty (či dvory) byly zřejmě stále označovány podle svých zakladatelů, mohly také například náležet k těžebním a zpracovatelským areálům, které dříve těmto dvěma významným horním podnikatelům patřily. Dobré srovnání v tomto směru umožňuje označení dvorů v zázemí (Havlíčková) Brodu z roku 1278. Kromě názvů vesnic se zde setkáváme s celou řadou statků, jež jsou nazvány podle jejich držitelů (např. *curia Wernheri*, *curia Hanmanni Rufi* apod.).⁸⁸

Přes veškeré výše uvedené problémy však je možné ze soupisu jmen vyvodit některé konkrétní závěry. Analýza formy jmen obsažených v pohledském urbáři nemůže sloužit k jednoznačnému určení etnicity vesnického obyvatelstva. Na druhou stranu je zřejmé, že držitelé

⁸⁵ CDB V/1, č. 252, s. 384–385. Osobnost Jindřicha Kreuzburgera, která se v tomto dokumentu vyskytuje, se stala v nedávné době předmětem četných diskusí. Hlavním problémem bylo zejména ztotožnění tohoto Jindřicha s osobou označovanou jako *Cruciburgensis monetae magister* v roce 1247 v brněnském prostředí a případné vazby na dnešní Krucemburk (u Ždírcce nad Doubravou). K tomu zejm. JAN, L.: *Kdo byl Cruciburgensis monetae magister*; srov. Týž: *Causa Cruciburgensis monetae magister*; srov. VELÍMSKÝ, T.: *Cruciburgensis monetae magister – tertium non datur*; srov. DOLEŽEL, J.: *Cruciburgensis monetae magister a jeho místo*; Týž: *Cruciburgensis monetae magister: několik poznámek*.

⁸⁶ CDB V/2, č. 873, s. 602, paragraf 61. HOFFMANN, F.: *Mincmistr Eberhard*; srov. SCHNEIDER, P.: *Eberhardus, magister monete per Boemiam*; VOJTÍŠEK, J.: *Mincmistr Eberhard a jeho potomci*.

⁸⁷ CDB V/2, č. 873, s. 602, paragraf 61. Srov. CDB VI/1, č. 143, s. 191–192.

⁸⁸ CDB V/2, č. 873, s. 602, paragraf 61.

usedlostí s půdou, tedy lépe zaopatřená vrstva vesnické společnosti, měli jména spíše německá. Některá jména (popř. označení některých gruntů) lze navíc spojit s montánním prostředím. Kromě výše popsaných případů je možné uvažovat i o dalších jménech: např. Dobramczer (podle Dobronína na Jihlavsku) ze Ždírcce či Kuttner (podle Kutné Hory) z Cibotína.⁸⁹ Horní podnikatelé tedy evidentně poměrně často drželi v blízkosti těžebních a zpracovatelských areálů i zemědělskou půdu.

2.2 Další prameny k dějinám venkovského obyvatelstva

Jak jsem byl nucen konstatovat výše, kromě zatím nedoceněného pohledského urbáře není k dispozici žádný jiný pramen, který by do detailů informoval o venkovském prostředí v tomto koutu Čech. Unikátnost tohoto pramene vyplyne i při pátrání po jiných zmínkách o venkovském obyvatelstvu, které je možné nalézt pouze v hrstce dokumentů. Zde neberu v potaz prameny, které normativně upravují podmínky např. v rámci vesnice, ale pouze takové, kde se vyskytují konkrétní lidé. I zde bylo možné využít archiv bývalého vilémovského kláštera, který pár podobných údajů poskytuje.

Vůbec první zmínka je o něco málo mladší než pohledský urbář, pochází z 6. srpna 1339 a už jsem se o ní zmiňoval dříve v souvislosti s mlýnem v Cibotíně.⁹⁰ Jedná se o emphyteutickou smlouvu o dědičném pronájmu mlýna u Mladočic (*sub villa Mladocicz*), dnešních Mladotic u Třemošnice. Místní mlynář a jeho rodina získali mlýn „emphyteutickým právem, které se nazývá purkrecht“ (*sub iure emphyteutico, quod Purchrech dicitur*). K tomuto mlýnu náležely ještě blíže nespecifikovaná křoviska a pole. Novým mlynářem (resp. mlynářem, který s vilémovským klášterem tuto smlouvu uzavíral) byl jistý *Benedikt* spolu se svou ženou *Bene* a nevlastním synem (*privignus*) Petrem. Tato informace je velmi zajímavá, je to poprvé, co jsem v pramenech narazil na zmínku o nevlastních dětech ve vesnickém prostředí na Čáslavsku. Petr byl evidentně vyženěný; jeden z jeho rodičů byl již dříve v manželském svazku, který skončil úmrtím jednoho z manželů. Bohužel, ze způsobu zápisu není zcela zřejmé, pro koho byl Petr nevlastním synem, ale tato informace se zřejmě vztahuje k *Bene*, která by tak byla jeho macechou a *Benedikt* tedy jeho pravým otcem. Trochu problematický je zde zápis osobních jmen (kromě Petra). V pohledském urbáři jsme se setkali se germanizovanou formou zápisu, tato smlouva je pro změnu příkladem možné latinizace osobních jmen. *Benedikt* se tak klidně mohl jmenovat Dobroslav a jeho žena *Bene* Dobroslava či Jitka. Originální podobu jejich osobních jmen bohužel není možné

⁸⁹ DORDA-EBERT, M.: *Die Volkszugehörigkeit*, s. 57.

⁹⁰ MHB VI, č. 22, s. 401–402 (= RBM IV, č. 722, s. 281–282).

rekonstruovat. Výše jsem již uvedl výši dávek, které měly ročně vilémovskému klášteru plynout. Zajímavá je i poslední část dispozice této smlouvy. Mlynář a jeho rodina neměli bránit ostatním obyvatelům (*colonis*) Mlatotic v řádné pastvě stád obecního dobytka, aby nedošlo k obcházení jejich „pastýřských práv“ (*iura pastorum*). Zajímavý je i seznam svědků, který bude podrobněji rozebrán na jiném místě – jednalo se totiž převážně o skupinu lidí, které bychom mohli označit za klášterní klienty či nápravníky.⁹¹

Další jmenovitá zmínka o rolnících pochází z 12. března 1357.⁹² Jedná se o zajímavou emfyteutickou smlouvu, která poodhaluje život na venkově v této době. Vydavatelem listiny byl Bartoš z Hořeslavic (dnes zaniklá vesnice u Ledče nad Sázavou), který třem svým lidem (*hominibus meis [...] ad me solummodo spectantibus*) v této vesnici emfyteuticky pronajal část půdy. Za to museli tito lidé složit zákupní sumu (*arra, arha*) ve výši 100 grošů. Dále pak odváděli Bartošovi stanovený roční nájem 64 grošů z lánu ve dvou splátkách a k tomu na sv. Havla čtyři kuřata. V případě vyhlášení královské berně (*steura Regia*) měli z lánu zaplatit dalších 26 grošů a to i v případě, kdy by vilémovský klášter přijal Bartoše na pakt. Tato vesnice patřila vilémovskému klášteru a Bartoš jí pouze doživotně držel. Nicméně zmínka o jeho lidech ukazuje, že majetkové poměry byly v této vesnici komplikovanější a Bartoš minimálně část této vesnice vlastnil (alodně).⁹³ Potud se jedná o běžnou emfyteutickou smlouvu zachycenou v listině, kterou pro Bartoše evidentně zhotovila kancelář vilémovského kláštera. Pro nás jsou však velmi zajímavé jiné detaily, která tato smlouva zachycuje. Za 100 grošů se emfyteuticky zakoupili tři Bartošovi lidé (tedy evidentně jeho poddaní, kteří obhospodařovali tu část půdy, která mu v Hořeslavicích patřila) – Velislav, Svankon a Mikeš. Protože se jednalo o dědičný nájem, platila tato ustanovení i pro jejich nástupce (*successoribus eorum*). Předmětem této smlouvy byly jejich usedlosti (*residencias*), konkrétně se jednalo o domy s poli o celkové výměře dvou lánů. Přitom, jak vyplývá ze znění listiny, jiní obyvatelé Hořeslavic podobné svobody užívali, což znamená, že větší část vesnice již byla dříve emfyteutizovaná (zřejmě ta část, která patřila klášteru) a pouze poddaní Bartoše do této doby nikoliv. Jaké byli jejich povinnosti vůči Bartošovi před tímto emfyteutickým

⁹¹ Bez zajímavosti není ani to, že k listině byly přivěšeny klášterní pečeti – zašpičatěle oválná opatská a kulatá konventní. Jedná se asi o nejlépe dochované otisky těchto typů pečeti, kde jsou patrné i takové detaily, jako tonzury mnichů zobrazených na konventní pečetě. Opatská pečeť je bohužel v horní části trochu poškozená. Jedná se o druhé známé typy klášterních pečeti. K pečetím vilémovského kláštera SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 224.

⁹² MHB VI, č. 31, s. 410.

⁹³ O tom, že vesnice patřila původně vilémovskému klášteru, svědčí i záznam z roku 1489, kdy byl řešen spor mezi Matoušem z Chřenovic a z Číhoště a Mikulášem mladším Trčkou z Lípy a na Lipnici. V této době byla již tato vesnice pustá a Matouš ukázal soudu list vilémovského kláštera, který dokazoval, že klášter tuto vesnici emfyteuticky pronajal. AČ IX, č. 671, s. 504. Srov. SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 154.

zákupem, to zde bohužel není specifikováno, nicméně kromě hypotetických naturálních dávek se patrně jednalo o robotní povinnosti. Velislav, Svankon a Mikeš (stejně jako jejich dědicové) totiž byli výslovně osvobozeni od práce při sklizních, kosení luk a obdělávání polí.⁹⁴

Větší množství majitelů půdy i v hranicích katastru jedné vesnice bylo ve 14. století vcelku běžnou záležitostí. Výmluvná je v tomto směru série prodejů různých částí dvou vesnic na Čáslavsku (Bousova a Žlebské Lhotky) bratry Tomišem a Janem z Vícemilic z počátku 60. let 14. století. Kupujícím byl buď přímo vilémovský klášter, nebo lidé, kteří měli ke klášteru velmi blízko (a které by bylo možné považovat i za klienty tohoto kláštera).⁹⁵ V těchto smlouvách se čas od času objeví jména rolníků, jejichž půda (resp. pozemky, které měli v dědičném nájmu) byla zrovna předmětem transakcí. Jedna taková pochází z roku 1361, kdy bratři Tomiš a Ješek z Vícemilic a Tomišův syn Zdeněk prodali vilémovskému měšťanu (Vilémov měl městská práva již před rokem 1352)⁹⁶ Otíku (Mýtníkovi) za 15 kop grošů do přímého vlastnictví část půdy v Bousově, kterou držel a obdělával jistý laik Přešťan.⁹⁷ Konkrétně se šlo o 40 jiter. Pokud i zde platilo rozdělení lánu na 72 jiter jako v blízkém Ronově nad Doubravou, jednalo by se o 5/9 lánu.⁹⁸ Došlo tedy pouze ke změně majitele tohoto kusu půdy, kterou emfyteuticky držel Přešťan. Pro něj se téměř nic nezměnilo – pouze nyní odváděl dávky ve výši jedné kopy grošů novému majiteli do Vilémova. Téměř identická transakce proběhla o tři roky později. Prodávající i kupující zůstali stejní, jen se jednalo o jiný kus půdy ve vedlejší vesnici (Žlebská) Lhotka.⁹⁹ Předmětem prodeje byly pozemky, které obdělával a držel jistý laik Vlčata (*Wylczata laycus*) a jeho dědicové (což už samo o sobě upozorňuje na emfyteutický způsob držby). Rozloha těchto majetků zde není specifikována, roční odvod ovšem ano; dosahoval celkové výše 78 grošů. Opět se tedy setkáváme s prodejem části vesnice do přímého a dědičného vlastnictví, která byla dříve emfyteutizovaná, přičemž podmínky pro toho, kdo onu půdu držel a obdělával (v tomto případě se jednalo o Vlčatu) vůči novému majiteli zůstaly zachovány. To, že hlavním motivem této transakce bylo pro kupujícího získat pravidelný zdroj příjmu, koneckonců prozrazují obě tyto smlouvy, kde je výše ročního nájmu vždy zdůrazněna na prvním místě.

⁹⁴ K této smlouvě též PEHAL, Z.: *Počátky emfyteuse*, s. 61–62.

⁹⁵ K pozadí těchto transakcí SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 141–153.

⁹⁶ MHB VI, č. 30, s. 409–410.

⁹⁷ MHB VI, č. 34, s. 414–415.

⁹⁸ CIM IV/1, č. 19, s. 34. Při zakládání Ronova nad Doubravou v roce 1307 bylo mimo jiné stanoveno, že na půl lánu může být osazeno 24 podsedků, z nichž každý bude držet jitro a půl. Celkem se tedy počítalo na půl lánu 36 jiter, na lán pak 72 jiter. K menším plošným mírám ve vztahu k lánu obecně HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R.: *Vademecum*, s. 163, 171. Problematice vztahu lánu k menším plošným mírám (jitru, strychu) se věnovali Petr Maťa a Michal Dragoun. Ve středověku pochopitelně neexistoval jednotný převodní systém, nicméně nejčastější poměry byly 60, 64 a 72 jiter (strychů) na lán. MAŤA, P. – DRAGON, M.: *Lán ve středověkých Čechách*.

⁹⁹ MHB VI, č. 37, s. 418–419.

Dalších zdejších majetků se týká smlouva dochovaná v listině z roku 1368.¹⁰⁰ Prodávajícím byl nyní Domaslav z Lipničky. Domaslav prodal za 50 kop grošů své majetky (*hereditatem meam*) v Bousově Rubínovi ze Skalice a vilémovskému klášteru do přímého, dědičného vlastnictví (*jure hereditario in perpetuum*). Jednalo se konkrétně o dva lány, které drželi Jakub a Petr. Na rozdíl od předchozích prodejů zde není uvedena výše dávek, které měli držitelé těchto dvou lánů novým majitelům odvádět. Nicméně i v tomto případě je zřejmé, že se jednalo o emfyteutizované majetky (na to upozorňuje i držba určená v lánech), kdy se pro rolníky změnil pouze příjemce jejich odvodů.

Držitele emfyteutizovaných majetků ovšem nemůžeme vždy automaticky považovat za rolníky (resp. vesničany, *villani*), kteří tyto pozemky (nebo jejich část) sami obdělávali. Typickým příkladem toho mohou být držitelé několika lánů, kdy je potřeba předpokládat, že tito měli k dispozici více lidí, kteří na takových pozemcích pracovali a sami se do prací zapojovat nemuseli. To samé platí např. i pro rychtáře, k jejichž úřadu často náležel nemalý díl půdy, nadto mnohdy osvobozený od placení pravidelných dávek. Jasný důkaz o tom, že některé držitele půdy nemůžeme považovat za rolníky, poskytuje česky psaná listina ze 14. února 1405.¹⁰¹ V tomto dokumentu dosvědčuje čáslavský měšťan Finder a Ondřej z Bučic, že ve Vlačicích koupili dva lány polí (resp. rolí) od jistého Fenclíka. Ne však do přímého vlastnictví, ale „ku pravému purkrechtu“, protože se jednalo o pole „na zboží a na dědictví kláštera vilémovského“, od něž byly tyto lány vysazeny. Noví držitelé se zavázali plnit všechny podmínky, které z této držby vyplývaly – konkrétně slíbili pravidelně odvádět „purkrechtní poplatky“, úroky, berně, pomoci i plnit jiná práva. Dále se zaručili, že budou dodržovat „všechna práva obyčejná i odúmrti, jakož ten klášter od dávných časů a od pravého panství má“. Tyto majetky měli oba kupující držet dědičně. Za dodržování této dohody se zaručil i čáslavský rychtář Ondřej a Mikšík Tučný, rychtář z Vlačic. Není tedy pochyb o tom, že se jednalo pouze o přenesení emfyteutické držby půdy na nové subjekty, přičemž majitelem těchto pozemků a příjemcem dávek stále zůstal vilémovský klášter.

Finder ani Ondřej ale jistě neměli v úmyslu přesídlit do Vlačic a vlastními silami obhospodařovat nově nabyté lány. Tomu neodpovídal jejich sociální status. Oba dva patřili k významným čáslavským měšťanským rodinám, jejichž členové zasedali ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století v čáslavské městské radě. Finder navíc není osobní jméno, ale rodové označení (dnešní ekvivalent oslovení příjmením). Kdo přesně byl tento Finder, není jisté, ale podle Augusta Sedláčka se mohlo jednat o Václava Findera, od roku 1407 spolupřísežného v městské

¹⁰⁰ MHB VI, č. 41, s. 423–424.

¹⁰¹ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 203. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/203/charter> [cit. 15-01-2016]. Přímé citace jsou transkripce upravené dle dnešního pravopisu.

radě.¹⁰² Oba zmiňovaní muži také disponovali vlastními pečeti, které k této listině přivesili. K čemu jim tato držba byla? Odpovědět na tuto otázku už je velmi složité a tento jinak výmluvný dokument o těchto pohnutkách mlčí. Nabízí se dvě možnosti. Noví držitelé mohli tyto majetky využívat jako vlastní miniaturní statek, který obhospodařovali lidé pracující za plat (popř. naturálie). Pracovní sílu koneckonců musel Finder a Ondřej obstarat tak jako tak, tedy aspoň pokud opravdu nehodlali tato pole sami obhospodařovat. V takovém případě by klášteru odváděli pravidelné dávky a všechny ostatní přebytky by jim pak sloužily k vlastním potřebám. To by bylo možné chápat i jako jakýsi druh investice či uložení peněz do půdní držby. Vyloučit nelze ani to, že se jednalo o nějaké potvrzení či utužení klientských vazeb k vilémovskému klášteru. O tom bohužel chybí jakékoliv pozdější zmínky, což ovšem nemusí v tomto směru nic dokazovat. Motivace obou nových držitelů tak zůstávají nejasné, nicméně stále se jedná o výmluvné potvrzení toho, že ne každý držitel emfyteutizované půdy byl automaticky rolníkem, který ji zároveň obdělával.

* * *

Ve druhé polovině 14. století přibývá pramenů vážících se k církevnímu prostředí. Dary církvi, zejména ty, které vedly ke zřízení nového benefícia, byly evidovány v erekčních knihách (dochovány pro pražskou arcidiecézi od roku 1358). Jednotlivé záznamy v těchto knihách často obsahují přepisy listin, které takové dary potvrzovaly a které se mnohdy jinak nedochovaly. V erekčních knihách se tedy také sporadicky vyskytují jména obyčejných vesničanů právě v souvislosti se zbožnými dary. Z níže uvedených příkladů je patrné, že podoba těchto darů byla velmi rozdílná. Jejich výše se pochopitelně lišila případ od případu. Někdy se také jednalo o darování konkrétních majetků, jindy šlo pouze o zapsání pravidelných platů.

První z těchto případů dokumentuje listina vydaná pro smrdovského faráře v roce 1365, která se dochovala v opisu v erekčních knihách pražské arcidiecéze.¹⁰³ Nedochovaný originál vydali bratři Petr, Zříš a Jindřich z Kunemilu, kteří zřídili v Kunemilu filiální kostel, jenž byl podřízen farnímu kostelu ve Smrdově (dnešní Sázavce). Pro zaopatření tohoto svatostánku darovali smrdovskému kostelu jeden lán polí ve vesnici Lovčice, které obhospodařoval jistý Jeklin (*Jeclinus*), jenž je zde přímo označen jako *villanus*, tedy vesničan.¹⁰⁴ Tento kus půdy byl také jistě emfyteutizován – Jeklin nebo jakýkoliv jiný držitel těchto polí měl odvádět smrdovskému faráři

¹⁰² K měšťanským rodům Bučických a Finderů viz SEDLÁČEK, A.: *Děje města Čáslavě*, s. 57–58.

¹⁰³ LE I, č. 102, s. 50–51.

¹⁰⁴ Výraz „*villanus*“ viz *Mediae latinitatis lexicon minus*, s. 1003–1004.

celkem dvě kopy grošů ročně. Z Jeklina a jeho dědiců se tak vlastně stali dušníci smrdovského kostela.

Obdobný případ se stal v roce 1381.¹⁰⁵ Bratři Domaslav a Petr z Lipničky tehdy zřídili v kostele sv. Václava ve Světlé nad Sázavou vedlejší oltář sv. Kateřiny. K jeho potřebám připsali plat sedmi kop grošů ze svých majetků v Bousově z pozemků, které obdělávali laici Jiřík (*Jurzick*), Vach, Matuš a Raden. Jistý rozdíl oproti předchozímu případu zde nicméně je. Oltáři sv. Kateřiny byl připsán pouze pravidelný plat, samotné majetky (konkrétně se jednalo o dvory, pole a poplatné poddané) nicméně dále zůstaly ve vlastnictví obou bratrů.

¹⁰⁵ LE II, č. 331, s. 189–190.

3 Měšťané

Měšťané, jako privilegovaná sociální skupina středověkých Čech, hráli významnou úlohu i na Čáslavsku a s jejich jmény se setkáváme v dobových pramenech již od 13. století. V této kapitole se budu zabývat zejména těmi případy, které je možné spojit s údaji z předchozí a následující kapitoly. Cílem je postihnout síť vzájemných vztahů a kontaktů, tedy zmapovat jejich strukturu. Opět se nejedná – a ani nemůže jednat – o vyčerpávající studii o městském stavu na Čáslavsku v době předhusitské, ale spíše o sondu, která mapuje vybraný okruh osob.

Města na Čáslavsku měla velmi rozmanitý charakter. Městská síť se navíc v průběhu 13. a 14. století neustále vyvíjela, tudíž jí není možné jednoduše charakterizovat. Obecně se však jednalo spíše o méně významná města s převahou malých, v drtivé většině případů poddanských měst. Královská města zde byla v celém sledovaném období jen dvě – Čáslav a zejména pak Kutná Hora, která svým významem a bohatstvím zastínila všechna ostatní města na Čáslavsku. Do skupiny královských měst čas od času pronikla i jiná města, která byla dříve poddanská. To byl i případ Chotěboře, původně poddanského městečka Lichtenburků, které obdrželo městská práva někdy před rokem 1278. Chotěboř však získal mezi lety 1329–1331 Jan Lucemburský který ji v roce 1331 udělil městská práva podle vzoru Jihlavy.¹⁰⁶ S výjimkou krátkého období ve 40. letech 14. století, kdy byla dána do zástavy Jindřichovi ml. z Lipé, zůstala v majetku komory až do roku 1393, přičemž se od roku 1361 stala věnným městem českých královen.¹⁰⁷ Také Chotěboř, podobně jako později i Kutná Hora, byla původně založena jako hornické město a právě tento druh měst hrál na Čáslavsku nespírně významnou úlohu.¹⁰⁸

3.1 Měšťané hornických měst

Část Českomoravské vrchoviny, která náležela do Čáslavska, je možné charakterizovat jako periferní kraj při hranicích s Moravou. Nečekaně detailní popis této oblasti přináší listina českého knížete (a pozdějšího krále) Vladislava II., již je možné datovat do let 1146–1148.¹⁰⁹ Tato listina se bohužel nedochovala v originálu, ale až v pozdějším opisu ze 14. století a její celkový charakter spíše svědčí o době jejího vzniku v první polovině 13. století.¹¹⁰ To, že se patrně jedná o středověké falzum, ovšem nesnižuje hodnotu informací, které tento pramen poskytuje. Na

¹⁰⁶ SOMER, T.: *Dějiny Chotěboře*.

¹⁰⁷ SMRČEK, O. (ed.): *Chotěboř*, s. 18–21.

¹⁰⁸ K charakteristice horních měst SOMER, T.: *Hornické město ve 13. století*.

¹⁰⁹ CDB I, č. 158, s. 163–165.

¹¹⁰ SCHULZ, J.: *Vývoj českomoravské hranice*.

problematiku středověkých falz nedávno inspirativním způsobem upozornil Josef Šrámek, jenž ukázal, že tato falza často vycházela ze starších předloh či fixovala dřívější právní akty, které nebyly zapsány anebo jejichž zápisy se ztratily či byly silně poškozeny.¹¹¹ Množství detailů, jimiž tato listina disponuje, dává těmto závěrům zapravdu. Samotná listina potvrzuje donaci tzv. Libického újezdu olomouckému biskupství knížetem Soběslavem I. (1125–1140). K tomuto obdarování muselo původně dojít nejspíše ještě v roce 1125 či na samém počátku roku 1126, protože z rukou knížete přijal Libický újezd olomoucký biskup Jan II. „Břichatý“ (*Ventrosus*) († 21. února 1126).¹¹² Tento Libický újezd (*circuitus de Lubac*) se nacházel v lese, jenž se rozprostíral mezi Čáslavskou a brněnskou provincií (*inter Cazlawensem et Brinensem provinciam*). V těchto končinách žili lidé, kteří se nazývali „stráž“ a jejichž úkolem bylo střežit cestu, která tudy procházela. Po této cestě neměl nikdo vcházet do Čech ani vycházet z Čech bez přímého povolení knížete. Zmiňovanou cestou byla tzv. Libická cesta (*via Lubetina*), jež tvořila poměrně významnou spojnici mezi Čechami a Moravou a také jednu z hranic tohoto újezdu, jež jsou v tomto dokumentu přesně stanoveny: Z jedné strany újezd ohraničovala řeka Kamenice (dnes Chrudimka), dále pak právě Libická cesta, z moravské strany Oslava (resp. její nejhořejší tok) a nejspíše dva její prameny, které se stékají severně od Sazomína.¹¹³

Charakter a význam této části Čáslavska se radikálně proměnil s objevením zdejšího rudního bohatství.¹¹⁴ Cestu prospektorské a následně i těžební a zpracovatelské činnosti otevřely bohaté nálezy stříbrných rud v okolí Jihlavy ve druhé polovině 30. let 13. století.¹¹⁵ Tato datace byla nedávno potvrzena i dendrochronologickým rozbořem jedlové desky nalezené ve starohorské dislokaci (v jihlavském rudním okrsku), která byla smýcena v zimě 1238/1239.¹¹⁶ Druhou klíčovou stříbrnosnou oblastí v regionu představovalo Havlíčkobrodsko. Prospektorská činnost zde jistě probíhala nejpozději od 40. let 13. století; aktivní těžba a zpracování stříbrných rud je explicitně doložena písemnými prameny od druhé poloviny 50. let 13. století, ale reálně ji lze předpokládat již dříve.¹¹⁷ Překvapení v tomto směru přinesly výsledky archeologického průzkumu těžebních a zpracovatelských areálů v okolí (České) Bělé, které jednak potvrdily montánní aktivity z druhé

¹¹¹ ŠRÁMEK, J.: „Aby události neunikly paměti.“; Týž: *Středověká listinná falza*.

¹¹² *Granum Catalogi praesulum Moraviae*, s. 69–70. Souhrnný přehled nejvýznamnějších historických seznamů olomouckých biskupů v českém překladu poskytuje *Katalog biskupů*. K věrohodnosti *Grana* KALHOUS, D.: *Granum catalogi praesulum Moraviae*.

¹¹³ CHLÁDEK, O.: *Žďárský klášter a česko-moravská zemská hranice*; srov. též CENDELÍN, D.: *Stopy Libické stezky*; ze starší literatury zejm. KALOUSEK, J.: *O újezdě Libickém*; ke vztahu Libického újezdu k olomouckému biskupství HRABOVÁ, L.: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství*, zejm. s. 25–27.

¹¹⁴ Přehledné shrnutí těžby drahých kovů na Českomoravské Vysočině nově podává HRUBÝ, P. – MALÝ, K. – LAJTKEROVÁ, P.: *Zmizelý svět středověkého hornictví na Českomoravské vrchovině*.

¹¹⁵ Např. ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech královských*, s. 337–359.

¹¹⁶ HRUBÝ, P. a kol.: *Centrální Českomoravská vrchovina*, s. 49–52.

¹¹⁷ K problematice těžby a zpracování stříbrných rud na Havlíčkobrodsku zejm. Rous, P. – MALÝ, K.: *Průzkum terénních stop*.

poloviny 13. a 14. století, ale zejména objevily pozůstatky po rýžování zlata. Radiokarbonová analýza dřeva, které bylo pro tyto účely použito, jej datovala do rozmezí let 1016–1155, což znamená, že získávání drahých kovů má v tomto koutu Vysočiny výrazně delší tradici, než se dosud soudilo.¹¹⁸

Montánní aktivity na Čáslavsku se však nekoncentrovaly pouze do oblastí Havlíčkobrodská a později Kutnohorska. Sledované území bylo z hlediska těžby zejména drahých kovů poměrně intenzivně využíváno a to patrně ještě v první polovině 14. století, kdy již malá a rozptýlená ložiska nemohla konkurovat Kutné Hoře a tamějším bohatým dolům. Tyto méně významné areály se nacházely v hojném počtu v oblasti zhruba mezi Čáslaví a Ledčí nad Sázavou. Jeden poměrně netypický areál se nachází dokonce v těsné blízkosti vilémovského kláštera (cca 500 m jihozápadně od bývalého klášterního areálu), který zřejmě souvisí s exploatací zlata.¹¹⁹

* * *

Rozvoj, resp. vznik městské sítě na Havlíčkobrodsku chronologicky zapadá do doby působení mocného barona českého krále Smila z Lichtenburka († 1269), kterému patřilo kompaktní území zhruba mezi (Havlíčkovým) Brodem a Chotěboří. S jeho jménem bývá spojován i vznik města (Havlíčkov) Brodu. Vůbec první dochovaná zmínka o Brodu pochází z roku 1256 a týká se sporu vilémovského kláštera a brodského plebána o dva kostely na levém břehu Sázavy v montánních oblastech – v dnes zaniklém Mittelbergu a Dlouhé Vsi (tedy skutečně dnešní Dlouhé Vsi).¹²⁰ Toto město, které svá městská privilegia získalo nejpozději v roce 1257, se vymykalo charakteru jiných poddanských měst a svým významem zastiňovalo i mnohá města královská.¹²¹ Tento fakt podtrhuje i relativně veliké množství pramenů k jeho dějinám ve 13. století včetně několika primátů. Zajímavý je například nejstarší typ pečeti města (Havlíčkov) Brodu používaný nejpozději od roku 1269.¹²² Pečetnímu obrazu dominují dvě zkřížené ostrve o šesti sucích (rodový znak Ronovců), které po obou stranách doprovází charakteristické havířské nástroje, mlátek a želižko.

¹¹⁸ HRUBÝ, P. a kol.: *Centrální Českomoravská vrchovina*, s. 69–98, zejm. s. 189.

¹¹⁹ STARÝ, J. – ŠANDEROVÁ, J. – TOMÁŠEK, M.: *Kulturní krajina*.

¹²⁰ CDB V/1, č. 90, s. 164–165. K celému sporu o kostely v Mittelbergu a Dlouhé Vsi SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 168–173; srov. SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 81–84.

¹²¹ K problematice městských práv Brodu podrobněji SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 147–148. Význam (Havlíčkov) Brodu dokládá i přítomnost významné mincovny. K této problematice JAN, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*, s. 97–103.

¹²² CDB V/2, č. 589, s. 179–180; CDB VI/1, č. 143, s. 191–192.

Unikátní je tato pečeť v tom, že se jedná o vůbec nejstarší zobrazení těchto nástrojů na našem území.¹²³

K výše zmiňované listině z roku 1281 byla přivěšena ještě jedna v našem prostředí výjimečná pečeť – brodského rychtáře Wernhera zvaného Rybář.¹²⁴ Vzácná není svým provedením, ale tím, že se jedná o první dochovanou rychtářskou pečeť v Čechách i na Moravě. Samotná pečeť zobrazuje v gotickém štítu tři ryby ve tvaru písmene Y vzájemně se dotýkající hlavami. Jedná se tedy o mluvící znamení, jež odkazuje

Obr. 3: Pečeť Wernhera Rybáře z roku 1281. Převzato z: NECHVÁTALOVÁ, R.: *O pečetích*, s. 92.

na Wernherovu přezdívku. Wernher je také prvním brodským měšťanem (tedy pokud nepočítáme zdejšího faráře), kterého známe jménem – a hlavně, jehož osudy můžeme sledovat. Wernher bývá tradičně považován za samotného lokátora města Brodu a byť je to možné, nelze tuto informaci jednoznačně verifikovat.¹²⁵ Poprvé je úřad brodského rychtáře zmíněn již v roce 1261, nicméně bez jeho jmenovitého uvedení.¹²⁶

Werher Rybář se pohyboval v okolí Smila z Lichtenburka a měl k němu evidentně pevné vazby; vztah obou mužů lze charakterizovat jako důvěrný. Svědčí o tom i dvě listiny z 2. prosince 1265, které vydal Smil z Lichtenburka na svém hradě Sommerburku (Ronovci u Dolní Krupě).¹²⁷ První z těchto listin je důležitá pro dějiny Chotěboře, protože se jedná o první písemnou zmínku o tomto sídle.¹²⁸ V této listině se řeší darování zdejšího kostela a desátého dílu příjmu z místní mýtní stanice žďárským cisterciákům. Brodský rychtář Wernher Rybář (*Wernherus dictus Piscator iudex in Broda*) zde vystupuje v roli svědka. Svědečná řada této listiny je poměrně zajímavá, nachází se zde pouze tři kaplani pana Smila (což byli, alespoň z části, faráři kostelů pod patronátem tohoto mocného barona) a pak už jen Wernher, což skutečně může ukazovat na poměrně těsný vztah

¹²³ SOCHR, J.: *O pečetích a změnách erbu města Havlíčkova Brodu*; srov. NECHVÁTALOVÁ, R.: *O pečetích a pečetidlech úřadu a institucí působících v Havlíčkově Brodě*, s. 9–17; srov. též SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 78–79.

¹²⁴ CDB VI/1, č. 143, s. 191–192.

¹²⁵ Např. MACEK, L.: *První písemná zmínka o Havlíčkově Brodě*.

¹²⁶ CDB V/1, č. 288, s. 428–430; srov. KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení*, s. 55.

¹²⁷ Ke vztahu Smila z Lichtenburka a Ronovce viz SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka a hrad Ronovec (Sommerburg)*.

¹²⁸ SOMER, T.: *Dějiny Chotěboře*; Týž: *750 let od první písemné zmínky o Chotěboři*.

těchto osob.¹²⁹ Druhá listina je v tomto směru mnohem výmluvnější, protože se týká přímo brodského rychtáře. Wernher získal za své služby prokázané panu Smilovi do dědičné držby vesnici Macourov se vším příslušenstvím bez povinnosti placení pravidelných dávek. Z této držby nicméně vyplýval jeden velmi specifický závazek. Kdykoliv by pan Smil nebo jeho potomci vyjeli do boje, musel jim Wernher či jeho dědicové poskytnout jednoho lehkooděnce k vojenské službě.¹³⁰ Tento akt potvrdil svým svědectvím lichnický purkrabí Otto a stejní tři kaplani, kteří byli svědky předchozího aktu. Listina z konce roku 1265 naznačuje, jaký vztah panoval mezi Smilem z Lichtenburka a brodským rychtářem Wernherem. V tomto dokumentu je totiž opakovaně zdůrazněno, že Wernher panu Smilovi sloužil, z čehož měl nějaké blíže neurčené náklady či škody, za což získal Macourov. Wernher se tedy stal manem Smila z Lichtenburka, což není pozice pro měšťana zcela obvyklá. Navíc podle všeho prokazoval tomuto mocnému baronovi již předtím nějaké vojenské služby. Tento případ tak jednak dokládá skutečně pevný vztah pana Smila a rychtáře jeho nejvýznamnějšího města, ale také poměrně výjimečné postavení samotného Wernhera v porovnání s jinými měšťany v tomto regionu. Neobvyklé je i to, že tato listina zmiňuje i jeho manželku *Gutliebe* (resp. *Gűtliche*), což z ní činí jednu z nejstarších měšťanek, které známe jménem.

Wernher patřil mezi mocné muže na Havlíčkobrodsku, kde kromě Macourova držel i jiné majetky, což dokládá hned více pramenů. První z nich vznikl v prostředí řádu německých rytířů krátce po smrti Smila z Lichtenburka nejspíše v roce 1270.¹³¹ Jedná se o listinu, kterou vydal zemský komtur Ludwig von Baldersheim na zasedání provinciální kapituly v Drobovicích. Řád německých rytířů se vzdal veškerých nároků, které měl ke kostelu v Pohledu ve prospěch zde vznikajícího kláštera.¹³² Brodská řádová komenda navíc ještě věnovala pohledským cisterciáčkám pro jeho založení a výstavbu (*pro fundando et aedificando monasterio*) blíže nespecifikovaná pole v hranicích brodské farnosti, která získala ještě od Smila z Lichtenburka. Tato pole ovšem v této době držel brodský rychtář Wernher Rybář. Pro Wernhera se tak teoreticky příliš nezměnilo. Novým vlastníkem těchto polí se stal pohledský klášter a brodský rychtář zřejmě klášteru pouze odváděl stanovené dávky, které předtím směřovaly brodské řádové komendě.

O majetkové držbě Wernhera svědčí i veliké privilegium udělené městu Brodu 8. června 1278 syny Smila z Lichtenburka Jindřichem, Smilem (II.), Oldřichem a Rajmundem

¹²⁹ CDB V/1, č. 460, s. 680–681. Ke kaplanům Smila z Lichtenburka viz SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 182–184. K významu svědečných řad v tomto prostoru NOVOTNÝ, D.: „*Praesentibus Vlrico de costel et Iohanne de Wissenowe.*“

¹³⁰ CDB V/1, č. 461, s. 682. K tomu též SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 91–92.

¹³¹ CDB V/2, č. 622, s. 226–227.

¹³² Ke vzniku pohledského kláštera SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 173–177; srov. ŠRÁMEK, J.: *Klášter cisterciáček Vallis Sancte Mariae*. K působení řádu německých rytířů v Brodě zejm. JAN, L.: *Bratři špitálu Panny Marie*, s. 18–19.

z Lichtenburka.¹³³ V paragrafu 61 se zde ustanovuje výše ročního nájmu z polí, která patřila k městu (půl hřivny stříbra z lánu) a tato pole jsou zde dále vyjmenována. Jedná se buď o celé vesnice (např. Poděbavy, Veselice), nebo konkrétní dvory, které jsou označovány podle jejich držitelů. Wernher užíval v zázemí města hned dva dvory, jeden v Roušťanech (*Hrusshenstein*) a druhý ve Veselici (*Wezzels*).¹³⁴

Postavení brodského rychtáře bylo poměrně významné. Jednak měl ze své pozice důležitou úlohu v městském soudnictví, ale vzhledem k tomu, že (Havlíčkův) Brod byl zároveň prosperujícím hornickým městem, měl též celou řadu povinností při vyměřování hor a vůbec v horní správě brodského rudního revíru.¹³⁵ Přesně v této funkci jej potkáváme na konci června roku 1281, kdy spolu s urbureři pro celé české království potvrdil Hennigovi Schutweinovi a jeho společníkům držbu dědičné štoly a čtyř hor v Bartoušově.¹³⁶ Na potvrzení tohoto aktu vydali listinu, ke které byly přivěšeny tři pečeti – brodského rychtáře Wernhera, města Brodu a ještě jedna, která nebyla ohlášena (stejně jako pečeť Wernhera) a která se nedochovala. Zajímavá je i svědečná řada, která dokládá, že tato písemnost vznikla v hornickém prostředí. Mezi svědky nalézáme mimo jiné i dva prubíře (*examinator*), dva kupce (*mercator*) a dokonce i kováře Sibota.¹³⁷

Naposledy se s Wernherem setkáváme v roce 1289, kdy mu Jindřich z Lichtenburka za nespécifikovanou částku věnoval dědičně celou vesnici Macourov se vším právem bez jakýchkoliv povinností – tedy bez placení dávek i bez závazku vystavit v případě válečné výpravy jednoho lehkooděnce. Pouze v případě, že by se zde našlo stříbro nebo jiný (drahý) kov, se musel s Jindřichem rozdělit o výnosy rovným dílem.¹³⁸ Díky této listině se nedozvídáme pouze o majetkové držbě brodského rychtáře, ale také o jeho významu a společenském postavení. Alespoň omezeně to umožňuje oslovení, které zde Jindřich z Lichtenburka zvolil: „náš milý kmotr a oddaný Wernher (*Wether*), brodský rychtář“.¹³⁹ Wernher byl tedy stále ještě brodským rychtářem, dále však z tohoto plyne, že jeho vztah k Jindřichovi z Lichtenburka zřejmě opravdu překračoval hranici běžných styků mezi pánem města a jeho rychtářem. Přestože toto oslovení jistě bylo zvoleno s ohledem na blízkou osobu, nejednalo se zřejmě o skutečný kmotrovský vztah. Onen latinský

¹³³ CDB V/2, č. 873, s. 596–604.

¹³⁴ TAMTÉŽ, s. 602; srov. Rous, P.: *Soupis dvorů*.

¹³⁵ Povinnosti a pravomoci brodského rychtáře detailně specifikuje privilegium města Brodu z roku 1278. CDB V/2, č. 873, s. 596–604. K organizaci hornictví a specifickému postavení Brodu (zejm. v rámci nejasněných kompetencí českých a moravských mincmistrů) nejnověji JAN, L.: *Václav II.*, s. 485–496.

¹³⁶ CDB VI/1, č. 143, s. 191–192.

¹³⁷ K širším souvislostem vzniku této listiny a osoby Henniga viz DOLEŽEL, J.: *Brněnský měšťan Henning a Brodský těžář Henning řečený Schutwein*.

¹³⁸ RBM II, č. 1476, s. 637–638; srov. KLL, č. 437, s. 173.

¹³⁹ RBM II, č. 1476, s. 637: „*nos dilecti compatriis nostri et fidelis Wetheri, iudicis in Brod*“.

výraz „*compater*“ býval ve středověkých listinách často používán jako přátelské oslovení (stejně jako se v češtině dříve vcelku běžně oslovovali blízcí lidé „kmotře, kmotříčku“). Podobné přátelské oslovení užil již v roce 1259 Smil z Lichtenburka pro mincmistra Eberharda a běžně se též vyskytuje i v listinách vydaných v kanceláři Přemysla Otakara II.¹⁴⁰

* * *

Osudy brodského rychtáře Wernhera jsou však v mnohém výjimečné. Jako pravděpodobný lokátor a dlouholetý rychtář skutečně významného, byť poddanského, města v českém království, překračovalo jeho postavení a význam ostatní měšťany nejen v regionu. V této souvislosti je potřeba zdůraznit, že se též jednalo o člověka angažovaného v horním podnikání na Havlíčkovobrodsku v době, kdy nejvíce prosperovalo. Právě ono propojení s horním prostředím z něj činilo tak významnou (a dozajista též bohatou) osobnost, kterou (alespoň ve svých listinách) jeden z nejpřednějších baronů českého království oslovoval „kmotře“. Sledováním významných horních podnikatelů a zeměpanských úředníků (tyto kategorie prakticky splývaly) bych se však příliš odklonil od původního záměru. Wernher budiž příkladem velmi významné postavy z rodícího se městského prostředí, jejíž vliv a kontakty sahaly daleko za hranice (Havlíčková) Brodu. Význam hornických měst, tedy zejména (Havlíčková) Brodu, Šlapanova, (České) Bělé a Chotěboře, však postupně upadal spolu s klesající produkcí stříbra v regionu od konce 13. století. Města, jejichž existence byla s horenskými aktivitami bytostně spjata, tedy zejména Šlapanov a (Česká) Bělá, postupně upadala a skutečně městský charakter si udržel pouze (Havlíčkův) Brod a do jisté míry i Chotěboř, kde těžební a zpracovatelské aktivity nikdy nehrály dominantní úlohu.¹⁴¹ Pozornost proto nyní zaměřím zejména na města patřící vilémovskému klášteru.

3.2 Měšťané a vilémovský klášter

Vilémovský klášter patřil po celou sledovanou dobu mezi největší pozemkové vlastníky v regionu. Součástí jeho majetků bylo i několik měst či městeček. Kolik přesně jich bylo a jakým způsobem se síť poddanských měst kláštera vyvíjela, to bohužel dochované prameny neumožňují detailněji sledovat – alespoň ne pro 13. století. Díky mandátu Přemysla Otakara II. z roku 1276 se však

¹⁴⁰ Výraz „*compater*“ LB 6, s. 798. Listina z roku 1259 CDB V/1, č. 175, s. 281. K výskytu tohoto výrazu v panovnických listinách Přemysla Otakara II. BARCIAK, A.: *Ideologia polityczna monarchii Przemysła Otokara II.*, s. 94; srov. též SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 135.

¹⁴¹ K této problematice podrobněji SOMER, T.: *Vývoj osídlení na Havlíčkovobrodsku*.

dozvídáme, že nějaká městečka (či obecně lokality s právem trhu) vlastnil.¹⁴² Panovník tehdy nařídil královským úředníkům, městským rychtářům, mincmistrům a urbureřům, aby veškeré soudní pokuty klášterních poddaných směřovaly pouze klášteru a nikomu jinému. Dále nařídil, že z dolů na pozemcích kláštera mu náleží polovina urbury a konečně zprostil klášterní poddané od povinnosti výměny mincí v klášterních městečkách (*in suis forensibus opidis*) při obnově mince a placení všech sbírek. Mandát bohužel neprozrazuje, o které lokality se konkrétně jednalo. Mezi klášterní města v této době patřil zřejmě samotný Vilémov a dále snad i Světlá nad Sázavou, Bojanov či Libice nad Doubravou.¹⁴³ Počet klášterních městeček byl dále rozšířen v roce 1307, kdy došlo k rozsáhlé směně majetků s Rajmundem z Lichtenburka. Klášter tehdy za lokality na levém břehu Sázavy získal městečko Smrdov (dnešní Sázavku) s okolními vesnicemi.¹⁴⁴ Tímto byla dotvořena síť klášterních městeček, která se až do vypuknutí husitských válek příliš neproměňovala.

* * *

S konkrétními měšťany v okolí vilémovského kláštera se setkáváme až od 14. století. Vůbec poprvé zřejmě v roce 1318, kdy byl klášter nucen přenechat svou vylidněnou vesnici Lipničku i se dvorem Markvartu Černému a jeho ženě Domaslavě k obnově na dobu jejich životů.¹⁴⁵ Otázka sociálního postavení tohoto Markvarta však není zcela jednoznačná. Vlastně jediné vodítko je v jeho oslovení: „*viro strenuo & provido Marquardo dicto Nigro*“ – Lipnička tedy byla svěřena statečnému a opatrnému Markvartovi řečenému Černý, což je oslovení typické spíše pro měšťany. Dalším vodítkem je absence predikátu a dalších výrazů, které by ukazovaly na šlechtické prostředí – tedy *miles*, *armiger* či *cliens*, což jsou termíny, které vilémovská kancelář pro oslovení urozců běžně používala (a tato listina vznikla v kanceláři kláštera). K listině jsou navíc připevněny pouze klášterní pečeti, tudíž je možné, že Markvart vlastním typářem nedisponoval, i když to už je argument dost nepřímý. Pokud byl Markvart skutečně měšťanem, tak bohužel není možné zjistit, z jakého města pocházel. S jeho jménem jsem se nikde jinde neseťkal.

¹⁴² CDB V/2, č. 811, s. 502–503.

¹⁴³ SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 79–81. Bojanov je jako městečko doložen až v 16. století, byť tvar jeho náměstí s kostelem v rohu dává tušit, že fungoval jako tržní centrum i ve středověku. ŠTĚPÁN, L. a kol.: *Chrudimsko*, s. 11–12. V případě Libice můžeme městský charakter dovozovat pouze z tvaru návsi, stáří zdejšího původně románského kostela a umístění na důležité komunikaci (tzv. Libické cestě). Habry byly povýšeny na město až v roce 1352 pro 13. století nelze doložit, že patřily vilémovskému klášteru.

¹⁴⁴ MHB VI, č. 16–17, s. 329–394; srov. RBM II, č. 2160, s. 932.

¹⁴⁵ MHB VI, č. 19, s. 396–398; = RBM III, č. 456, s. 187–188. K samotné listině KŘIVSKÁ, A.: *Listina opata Jaroslava II.*

Z prostředí klášterního městečka, konkrétně z Vilémova, pocházel Otík zvaný Mýtník, jehož potkáváme v okolí kláštera v první polovině 60. let 14. století. Přezdívka Mýtník (*Thelonarius*) evidentně odkazuje na jeho povolání, protože klášter skutečně disponoval právem vybírat mýto – a to dokonce ve dvou lokalitách. První z nich byly Habry, které se jednak nachází v blízkosti Vilémova, ale zejména také na tzv. Haberské cestě, významné spojnici Čech s Moravou, kterou uvádí již Kosmas při líčení událostí roku 1101.¹⁴⁶ Samotné Habry však klášteru dlouhou dobu nepatřily, do jeho majetků se dostaly až v průběhu 13. či dokonce až na začátku 14. století. Nicméně podíl na zdejším mýtu získal klášter již na počátku 13. století od Děpolda III., příslušníka vedlejší linie Přemyslovců. Konkrétně se jednalo o výnos ze zdejšího mýta v každém čtvrtém týdnu.¹⁴⁷ Klášter však postupně získal celou mýtní stanici nejen v Habrech, ale také v samotném Vilémově. Upozorňuje na to listina Jana Lucemburského z 20. prosince 1341.¹⁴⁸ Na žádost vilémovského opatství potvrdil český panovník, že veškeré mýto vybírané v Habrech i Vilémově patří jen a pouze klášteru, nikomu jinému. Klášter své nároky doložil výše nespecifikovanými privilegii českých knížat a králů. Tento dokument je zajímavý i tím, že jeho největší část zabírá velmi detailní mýtní tarif, díky kterému si můžeme udělat představu, co vše se v této době přes Vilémov a Habry přepravovalo.¹⁴⁹ Placení mýta, na které měl vilémovský klášter evidentně nárok i před koncem roku 1341, se ovšem mnozí lidé vyhýbali. Jan Lucemburský proto jen o několik dnů později, 9. ledna 1342, Vilémovu povolil, aby všechny neplatiče zadržel a zaplacení mýta od nich vymáhal. Zároveň také panovník vyzval všechny urozené, rychtáře a měšťany z okolí, aby byli v tomto klášteru nápomocní.¹⁵⁰ Charakter Habrů ani Vilémova však v těchto pramenech specifikován není – nevíme tedy, zda se jednalo o vesnice či o města. Jednoznačný je v tomto směru až dokument z roku 1352, který ve prospěch kláštera vydal Karel IV.¹⁵¹ Ten udělil klášternímu městečku (*oppidu*) Vilémovu právo pořádat každé úterý pravidelné trhy se všemi právy a svobodami, které užívají v tomto směru jiná královská města. Zároveň také povýšil na městečko vilémovskou vesnici Habry a udělil jim právo týdenního trhu každý pátek. Poté nařídil všem svým úředníkům, aby tato práva neobcházeli. Tato listina tedy dokazuje, že zatímco samotný Vilémov byl městečkem již delší dobu, Habry byly do tohoto stavu povýšeny až v roce 1352. Předtím byly, jak listina explicitně uvádí, pouhou vesnicí.

¹⁴⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 178. K Haberské cestě zejm. VÁVRA, I.: *Haberská cesta*.

¹⁴⁷ CDB II, č. 112, s. 107.

¹⁴⁸ CDM VII, č. 373, s. 266–268; = RBM IV, č. 1050, s. 424–425.

¹⁴⁹ Výběrově se jednalo o látky nebarvené i barvené, vosk, cín, olovo, měď, víno, ryby, koně, rozličný dobytek, sůl, obilí, stavební i palivové dřevo, keramické nádoby, olivový i konopný olej, vejce, med, železo, cibuli a jinou zeleninu, nehotové meče, oblečení, mlýnské kameny, pivo či rohovinu a další komodity.

¹⁵⁰ MHB VI, č. 24, s. 402–403; = RBM IV, č. 1061, s. 429 (stručný regest).

¹⁵¹ MHB VI, č. 30, s. 409–410.

Ale zpět k Otíkovi. Poprvé se s jeho jménem setkáváme v listině z 23. června 1361, o které jsem se již zmiňoval v předchozí kapitole.¹⁵² Jednalo se o prodej části vesnice Bousova, kterou od bratrů Tomiše a Ješka z Vícemilic koupil za 15 kop grošů „opatrný muž Otík z městečka Vilémov“ (*discreto viro Ottyconi de oppido Wyllemow*). Tato transakce je jen jednou z celé řady prodejů majetků těchto bratří, kteří v průběhu první poloviny 14. století prakticky rozprodali veškeré své majetky v Bousově a (Žlebské) Lhotce.¹⁵³ Kupujícím byl nicméně většinou vilémovský klášter a do klášterního prostředí ukazuje i tato listina, která vznikla v klášterní kanceláři a navíc i tato dohoda se odehrála v samotném Vilémově. Před necelým rokem navíc vilémovskému klášteru koupil od těchto bratří nějaké majetky laický bratr Soběhrd.¹⁵⁴ Není tedy vyloučeno, že Otík vlastně jednal z pověření a ve prospěch kláštera, byť to nelze potvrdit přímými argumenty. Prakticky stejná transakce se uskutečnila i o tři roky později, kdy Otík opět koupil od Tomiše a Ješka z Vícemilic další pozemky, tentokrát v sousední vesnici (Žlebské) Lhotce.¹⁵⁵ Za pole, která obdělával jistý Vlčata a ze kterých platil 78 grošů ročního nájmu, zaplatil Otík 18 kop grošů. V této smlouvě je již Otík označen jako Mýtník (*discreto viro Otticoni Thelonario dicto de oppido Wyllemow*). I tato listina byla, podobně jako v předchozím případě, vyhotovena v kanceláři vilémovského kláštera, v jehož archivu byla též spolu s předchozí uchována. O Otíkovi se toho bohužel více nedozvídáme. Víme, že byl měšťanem poddanského městečka Vilémova a patrně též spravoval místní mýtnici, která zde skutečně existovala již před rokem 1341. Otík měl patrně velmi blízký vztah k vilémovskému klášteru, jemuž patřil jak samotný Vilémov, tak i zde vybírané mýto. Otík byl tedy v klášterních službách a je dokonce možné, že transakce, díky nimž se o něm vůbec dozvídáme, byly také prováděny z vůle tohoto kláštera, o čemž však svědčí jen řetězec nepřímých indicií.

O Otíkovi se toho tedy příliš nedozvídáme. Z roku 1364 se nicméně pochází ještě jedna listina, kterou vydal samotný klášter a která nás přenáší přímo do Vilémova. Díky tomuto prameni se dozvídáme mnoho zajímavých detailů o tomto poddanském městečku.¹⁵⁶ To, jak víme, patřilo klášteru a z původní (patrně trhové) vesnice se stalo městem někdy před rokem 1352.¹⁵⁷ Při lokaci města byla zřízena i rychta, která dědičně připadla patrně lokátorovi. Prvním známým rychtářem Vilémova byl jistý Bohuněk, v roce 1364 již uváděný jako mrtvý. A protože tento Bohuněk držel rychtu dědičně, měli ji po jeho smrti převzít jeho dva synové, Mikuláš a Ješek řečený Jandák. K vilémovské rychtě patřila i lázeň, která zde stála, a ta přešla i s rychtou po smrti Bohuňka na jeho

¹⁵² MHB VI, č. 34, s. 414–415.

¹⁵³ O sérii těchto transakcí SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 141–152.

¹⁵⁴ MHB VI, č. 33, s. 412–414.

¹⁵⁵ MHB VI, č. 37, s. 418–419.

¹⁵⁶ MHB VI, č. 38, s. 419–420.

¹⁵⁷ MHB VI, č. 30, s. 409–410 (= RBM V/3, č. 1212, s. 583–584).

syny. Klášter toto potvrdil listinou, která se do dnešní doby nedochovala. S převzetím lázně nicméně nastaly komplikace. Mikuláš a Ješek řečený Jandák ji z nějakých příčin nebyli schopni získat (*balneum ex certis causis obtinere non valentes*) a následně prodali s vědomím a se souhlasem kláštera vilémovskou rychtu opatrnému muži Janu řečenému Pekelce. Podle oslovení byl Jan Pekelce vilémovským měšťanem, stejně jako Otík Mýtník. Jan byl navíc označen jako *familiaris* vilémovského kláštera, což v tomto kontextu nejspíše znamená, že byl v jeho službách.¹⁵⁸ Jan Pekelce ovšem nabyl spolu s rychtou i vilémovskou lázeň. Jenže ani Jan Pekelce z nějakého důvodu nebyl schopen lázeň spravovat a proto ji se souhlasem kláštera emfyteuticky prodal za výše nespécifikovanou sumu peněz bratřím a zdejšími lazebníkům Tomášovi a Václavovi řečenému Sak. Lázeň tedy nadále patřila k rychtě, ale od roku 1364 ji měli v dědičném nájmu zdejší lazebníci. Za to odváděli Janu Pekelce pravidelný nájem, jehož výše zde ovšem také není vyčíslena. Vilémovský rychtář Jan Pekelce ovšem z těchto peněz, které od lazebníků dostával, odváděl klášteru za spásu své duše a duší svých rodičů ročně 30 grošů ve dvou splátkách. To nebylo vše. Klášter si dále vymínil, že každý týden budou moci lázeňských služeb využít čtyři chudí na útraty Jana Pekelce – pokud by tuto podmínku nedodržel, měl zaplatit dva groše rychtáři a vilémovským přísežným (*scabini*).¹⁵⁹ To by byl nicméně dost zvláštní trest vzhledem k tomu, že sám Jan Pekelce a jeho potomci tento úřad drželi, proto měl tyto dva groše rozdat chudým. Vilémovský klášter na závěr ještě anuloval platnost všech dřívějších listin a privilegií, které se týkaly vilémovské lázně.

O poddanském městečku Vilémovu toho nakonec víme pro dobu kolem poloviny 14. století poměrně dost. Nacházelo se na významné cestě a již před rokem 1341 zde stála mýtní stanice patřící klášteru. Jako městečko (*oppidum*) existoval již před rokem 1352, kdy bylo Vilémovu potvrzeno právo týdenního trhu každé úterý. Zdejší správu zajišťoval jednak rychtář, který byl služebníkem kláštera, ale také sbor přísežných (*scabini*). Zdejší rychta byla dědičná. Nejstarším známým rychtářem byl jistý Bohuněk a po jeho smrti ji převzali jeho synové Mikuláš a Ješek řečený Jandák. Ti však nakonec tuto rychtu prodali se svolením kláštera Janu řečenému Pekelce. Ve Vilémově stála v této době také lázeň, která patřila k rychtě. Tuto lázeň však nakonec nový rychtář Jan Pekelce dědičně pronajal místním lazebníkům, bratřím Tomášovi a Václavovi řečenému Sak, což byli podle oslovení taktéž vilémovští měšťané (opatrní muži). Ti sice odváděli peníze místnímu rychtáři, ten ovšem dále klášteru platil ročně 30 grošů – snad opravdu za spásu jeho duše a duší jeho rodičů, jak uvádí listina z roku 1364. Vilémovský klášter v tomto dokumentu pamatoval i na chudé – čtyři z nich měli zadarmo každý týden využívat služeb místní lázně. Tímto

¹⁵⁸ Výraz „*familiaris*“ viz LB 11, s. 584–586.

¹⁵⁹ K ne zcela jednoznačnému výrazu „*scabini*“ v městském prostředí KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 239–240.

bohužel studnice informací o životě ve středověkém Vilémově vysychá a prameny o dalších měšťanech musíme hledat jinde.

* * *

S měšťany poddanských měst vilémovského opatství se už bohužel v jiných pramenech dále nesetkáváme. Klášter nicméně přicházel do styku s měšťany okolních měst – tedy zejména s těmi, s nimiž sousedily jeho majetky. Tomu odpovídá i charakter těchto pramenů, které řeší většinou majetkové transakce či spory.

Právě majetků ve vesnici Svinný u Chotěboře se týkal spor vedený mezi klášteřem a některými chotěbořskými měšťany. Tento spor se patrně táhl nějakou dobu a poprvé se o něm dozvídáme v roce 1398, kdy Jaroslav z Dobrušky a z Opočna rozhodl ve prospěch vilémovského kláštera.¹⁶⁰ Předmětem této pře byla nějaká pole ve vesnici Svinný, která drželi chotěbořští měšťané Řehák, Henslík, Mareš a Velík. Tito měšťané měli vilémovskému klášteru odvádět ze zdejších polí stejné dávky, jako ostatní obyvatelé této vesnice, tedy čtyři groše ze čtvrt lánu polí. Evidentně se tedy jednalo o emfyteuticky vysazenou půdu, kterou vlastnil vilémovský klášter. Ten měl mít dále možnost nechat tato pole přeměřit, aby mu bylo odváděno vše, co mu právem náleží.

Spor o pole ve Svinném však tímto rozhodnutím ukončen nebyl. Definitivně se chotěbořští měšťané vzdali veškerých nároků na tyto pozemky, kterým se říkalo Dědiny, až v roce 1406, kdy byla vydána listina pro potvrzení tohoto stavu.¹⁶¹ Tento dokument je poměrně významný, protože jednak přesně uvádí, jaké nároky měl vilémovský klášter k těmto polím a také detailně zachycuje, jakým způsobem byla Chotěboř v této době spravována. Představitelé Chotěboře rozhodli, že sporné majetky náleží Vilémovu, který je jejich pravým majitelem se vším, co z tohoto vyplývá: klášteru náležely soudní pokuty, roboty a odúmrť. Město Chotěboř, které tuto listinu vydalo, reprezentoval na prvním místě měšťanský hejtman (*capitaneus*) Matyáš řečený Samochovec, rychtář Kumán a dále konšelé Koch, Hykl starší, Hykl mladší, Matyáš, Petr *Hodyn*, Václav Pekař, Hanuš Bednář (či Bečvář – *Doleator*), Hensl Pátek, Mikuláš z Kečkova, Jakeš, Vaník Koblasa a Vaník Druhanovský (přízviska těchto přísežných nemusí být nutně jejich ustálené přezdívky, ale prosté označení jejich povolání). K této listině byly přivěšeny mimo jiné i pečeti chotěbořského hejtmana a měšťanské obce zhotovené z černého vosku. Pečeť chotěbořských měšťanů zobrazuje v gotickém štítu znak města, dvouocasého lva ve skoku, který je atypicky obrácený doleva. Kolem obíhá opis:

¹⁶⁰ MHB VI, č. 54, s. 441–442. K Jaroslavovi z Dobrušky a z Opočna ŠANDERA, M.: *Páni z Dobrušky a z Opočna*, zejm. s. 57–64

¹⁶¹ MHB VI, č. 61, s. 455–457.

„+ S . CIVIUM . DE . ChOTBORS“. Nejedná se však o první otisk tohoto typu pečeti. První byl připevněn k výše uváděné listině z roku 1398.¹⁶² Tento otisk je však mimořádně špatně dochovaný, ale přesto je zřejmé, že se jedná o stejný typ. Patrný je pečetní obraz – v gotickém štítě dvouocasý lev ve skoku obrácený doleva a část opisu („ [...]UM . DE . [...]“), jehož umístění přesně odpovídá lépe dochovanému otisku.

Další doklad o kontaktech mezi vilémovským klášteřem a čáslavskými měšťany poskytuje česky psaná listina ze 14. února 1405, kterou vydali čáslavští měšťané Finder a Ondřej z Bučic. Ti zde potvrdili, že ve Vlačicích koupili dva lány polí od jistého Fenclíka, která jinak vlastnil vilémovský klášter a z těchto čáslavských měšťanů se tedy stali jeho emfiteuté. Tímto případem jsem se podrobněji zabýval v předchozí kapitole, proto se mu zde nebudu dále věnovat.¹⁶³

* * *

Vilémovský klášter pochopitelně navazoval kontakty zejména s městy a měšťany ze svého okolí, tedy z Čáslavska. Síť těchto vazeb však nebyla uzavřena regionálními hranicemi a sahala i do Prahy, o čemž nás informují některé prameny z počátku 15. století. Nejvýmluvnější je v tomto směru zápis v soudních aktech pražské konzistoře z roku 1406.¹⁶⁴ Záznam řeší dluh armigera Odřeje řečeného Opat z Budislavi a Zdeňka řečeného Šindel u kanovníka u sv. Jiljí Víta z Dobřan, který byl pár dnů poté uhrazen. Důležité však je, že tento Zdeněk Šindel byl „*institor et domesticus domus abbatis et conventus monasterii in Wilemow site in plebe s. Egidii Maioris civitatis Prag.*“, tedy kramář a správce domu vilémovského kláštera, který se nacházel u sv. Jiljí ve Větším Městě pražském.¹⁶⁵ Dům v Jilské ulici čp. 446 klášter držel nejpozději od roku 1364 a na začátku 15. století jej spravoval Zdeněk Šindel, jenž zde též vykonával svou kramářskou živnost.¹⁶⁶ To není vše. Jako jeden ze svědků v tomto záznamu figuruje i veřejný notář Jan z Uničova (*de Nova civitate*), jenž byl *familiaris* vilémovského opata. Výraz *familiaris* může mít celou řadu významů, nicméně v této souvislosti se jedná o označení nějakého bližšího (popř. i služebného) vztahu mezi tímto

¹⁶² MHB VI, č. 54, s. 441–442.

¹⁶³ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 203. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/203/charter> [cit. 15-01-2016].

¹⁶⁴ AI V, rok 1406, č. 422, s. 112–113.

¹⁶⁵ Majetky vilémovského kláštera v Praze jsou doloženy nejpozději v roce 1323, kdy vilémovský klášter prodal vinici v Praze. RBM III, č. 866, s. 344.

¹⁶⁶ Informace o pražském domu vilémovského kláštera KOVÁŘ, M. – MUSÍLEK, M.: *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově*, s. 159, 177 (pozn. 36). Tento pražský dům získal vilémovský klášter po roce 1361, kdy je ještě jako jeho držitel uváděn mistr Boreš; v roce 1364 je již uváděn jako „*curia domini abbatis de Wilhemo*“ a v roce 1366 mistr Boreš tento dům vilémovskému klášteru odevzdal. TOMEK, V. V.: *Základy starého místopisu pražského*, s. 34.

notářem a vilémovským opatem, jímž byl v této době Mikuláš I.¹⁶⁷ O tomto notáři se bohužel dochovalo jen velmi málo informací. Byl synem Mikuláše Bílého z Uničova a poprvé se s jeho jménem setkáváme v roce 1401 ve Svidnici, pak až na konci dubna 1406 a poté o něm zprávy mizí.¹⁶⁸ V pražském domě vilémovského kláštera docházelo i k uzavírání různých smluv, jako v roce 1408, kdy zde jednal zástupce třebíčského opata o vyplacení nějakých peněz pražskému měšťanu Štěpánu z Dědic. Jedním ze svědků tohoto pořízení byl i Zdeněk Šindel, uvedený zde opět velmi neurčitě jako *hospes*, tedy obecně host, v tomto případě spíše jako správce domu vilémovského kláštera.¹⁶⁹ Se jménem Zdeňka Šindela (ze Starého Města pražského) se však ve spojení s vilémovským klášteřem nesetkáváme poprvé. Již v letech 1401–1402 hájil jako zmocněnec Beneše z Tupadel jeho zájmy při projednávání odúmrti majetků v Tupadlech.¹⁷⁰ Spojení s klášteřem zde, uznávám, není zjevné, ale jak bude rozebráno níže, tento Beneš z Tupadel byl bratrem tehdy úřadujícího vilémovského opata Mikuláše (v úřadu 1391–1421).

¹⁶⁷ Výraz „*familiaris*“ viz LB 11, s. 584–586.

¹⁶⁸ NUHLÍČEK, J.: *Veřejní notáři*, č. 616, s. 236.

¹⁶⁹ AI VI, rok 1408, č. 600, s. 341. Výraz „*hospes*“ viz LB 14, s. 1024–1025.

¹⁷⁰ *Druhá kniha provolací*, č. 22, s. 302–303.

4 Nižší šlechta na Čáslavsku v okolí vilémovského kláštera

Středověká nižší šlechta v českém a moravském prostředí nepatří k tématům, které by se v současnosti těšilo masivnímu zájmu badatelské obce, což je poněkud v kontrastu s úsilím, které je vynakládáno na výzkum vyšší šlechty. Touto problematikou se soustavněji zabývá jen hrstka historiků a historiček a celkový stav jejího zpracování pro předhusitské období je možné označit za velmi torzovitý. (Situace se v tomto směru výrazně mění až v souvislosti s výzkumem nižší šlechty za husitských válek a v pohusitském období). Důvodů tohoto stavu je pochopitelně více, zejména se ale jedná o nezájem badatelů a stav pramenné základny. Podrobněji je tak možné sledovat buď významnější rody nižších šlechty (jako např. rytíře z Lulče – i zde se však projevíly značné limity způsobené množstvím a charakterem dochovaných pramenů), nebo ty případy, kdy se dochovalo více pramenů i pro relativně málo významné příslušníky z řad nižší šlechty.¹⁷¹

Charakterizovat a vlastně vůbec vymezit kategorii nižší šlechty v předhusitském období je velmi problematičké. Samotný termín „nižší šlechta“ je v zásadě ahistorický, nicméně, jak připomíná Jaroslav Mezník, jedná se o označení „užitečné a oprávněné“.¹⁷² Ještě na počátku 14. století sice neexistovaly hranice, které by obě skupiny jasně oddělovaly, nicméně rozdíly (např. z pohledu majetkové držby, mocenského vlivu, prestiže) byly zcela zřejmé – zejména při srovnání nejvýznamnějších baronů a služebné nižší šlechty. Přestože tedy ještě ve 14. století není možné uvažovat o stavech, rozdíly mezi vyšší a nižší šlechtou byly již obrovské. Rozdělení šlechtické obce bylo spíše neformální (byť patrně obecně uznávané), hranice mezi oběma skupinami se však již v průběhu 14. století postupně ustalovaly.¹⁷³

Nižší šlechta byla sama o sobě velmi početnou a vnitřně diferencovanou sociální kategorií. Už jen odhadnout počet rodů není vůbec snadné, ve 14. století se mohlo jednat hrubým odhadem o 3 000 různých rodin (zhruba 2 000 v Čechách a 1 000 na Moravě).¹⁷⁴ Jejich množství se navíc v této době dost měnilo, zejména kvůli propustné spodní hranici nižší šlechty, kdy se předpokládá neustálé přibývání nových rodů, přičemž spíše jen tušíme, že docházelo i k obrácenému procesu, tedy že některé rodiny ztrácely své privilegované postavení. V řadách nižší šlechty bylo možné

¹⁷¹ Z obecnějších studií zejm. MEZNÍK, J.: *Česká a moravská šlechta*; POLÍVKA, M.: *Bohemian Lesser Nobility*. Obecné úvahy o stavu bádání a dalších perspektivách nejnověji shrnul MLATEČEK, K.: *Rytíři z Lulče*, s. 23–37. Cenný srovnávací materiál poskytují studie Davida Kalhouse, ve kterých často velmi detailně mapuje zejména majetkové a hospodářské možnosti této sociální skupiny. KALHOUS, D.: *Berounská sídelní komora*, zejm. s. 27–44; Týž: *Od Libice ke Kolínu (II)*, zejm. s. 7–26.

¹⁷² MEZNÍK, J.: *Česká a moravská šlechta*, s. 10.

¹⁷³ Z početné literatury kromě výše uváděných titulů např. PAPAÍK, D.: *Nejvýznamnější šlechtické rody*; NOVOTNÝ, R.: *Uzavírání panského stavu*; JANIŠ, D.: *Moravská šlechta v pramenech zemského práva*.

¹⁷⁴ Přehled starších odhadů počtu rodů nižší šlechty uvádí POLÍVKA, M.: *Bohemian Lesser Nobility*, s. 150.

nalézt relativně bohaté a významné rody (např. již připomínané moravské rytíře z Lulče), ale také téměř nemajetné osoby závislé na službě jiným pánům. Tyto rozdíly, alespoň orientačně, částečně odráží i dobová terminologie. Mezi spíše bohatší rody a jedince můžeme obecně počítat „rytíře“ či „zemany“, na druhém konci spektra nejčastěji nalézáme „panoše“ (*cliens, armiger*).

O majetkových poměrech nižší šlechty jako celku toho zatím víme spíše málo, ale díky některým sondám si můžeme vytvořit přeci jen jasnější představu. Velmi detailně zmapoval majetkové poměry na střední Moravě David Papajík, který navazoval na výzkumy Jaroslava Mezníka.¹⁷⁵ V roce 1375 zde vlastnili příslušníci nižší šlechty celkem 24 % všech vesnic, přičemž z hlediska držby je toto číslo ještě vyšší, 30 %. V roce 1420 se rozsah vlastnictví a držby venkovských majetků ještě zvýšil na 28 % resp. 35 %, takže jako celek byli příslušníci nižší šlechty největším pozemkovým držitelem (nikoliv vlastníkem) v tomto regionu.¹⁷⁶ Z hlediska městeček jsou tato čísla nižší – 7 % resp. 14 % (vlastnictví resp. držba) v roce 1375 a 11 % resp. 20 % v roce 1420.¹⁷⁷ Tato čísla jsou obdobná i pro celou Moravu, kdy v roce 1375 nižší šlechta vlastnila resp. držela 22 % resp. 27 % vesnic a v roce 1420 již 23 % resp. 32 % vesnic.¹⁷⁸ Srovnání s podobnými sondami do struktury majetkové držby v Čechách ukazuje, že i zde byl stav zřejmě velmi podobný.¹⁷⁹ Porovnání majetkové situace nižší šlechty na Moravě v letech 1375 a 1420 ukazuje, že její celkový majetek se mírně zvýšil, zato se snížil počet jednotlivých držitelů. Část nižší šlechty tedy o své majetky přicházela, zatímco jiná část je naopak rozšiřovala.¹⁸⁰ V Čechách i na Moravě větší část příslušníků této kategorie vlastnila (tedy pokud vůbec měla nějaké vlastní majetky) většinou jen části vesnic.¹⁸¹ Na přelomu 14. a 15. století lze charakterizovat většinu příslušníků nižší šlechty v Čechách jako spíše chudou, kdy zhruba 78 % nižších šlechticů mělo příjem ze svých majetků do 10 kop ročně.¹⁸² Mnoho nižších šlechticů bylo tím pádem více či méně závislých na službě buď panovníkovi, nějakému jinému šlechtici či církevnímu ústavu. Existovala i prakticky nemajetná skupina nižších šlechticů, jejichž živobytí bylo zcela odkázáno na službě.¹⁸³ Druh těchto služeb byl přitom dost různorodý. Velmi často se jednalo o vojenskou službu, která hrála v životě nižší šlechty velmi významnou úlohu. Odměnou za tyto služby mohla být jednorázová náhrada, ale také třeba také právo užívat pozemkový majetek vrchnosti, což, jak bude rozebráno dále v textu, bylo velmi typické např. pro kláštery. Tyto služby ovšem nemusely být pouze vojenské, příslušníky

¹⁷⁵ PAPAJÍK, D.: *Majetkové poměry na střední Moravě*.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 95.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 99.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 137.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 141.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 145–148.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, např. s. 145–146; Srov. POLÍVKA, M.: *Bohemian Lesser Nobility*, s. 154.

¹⁸² POLÍVKA, M.: *Bohemian Lesser Nobility*, s. 156.

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 154, 160–164.

nižší šlechty často potkáváme ve funkci úředníků či správců majetků větších pozemkových vlastníků a za to mohli užívat část příjmů těchto majetků.¹⁸⁴ I tyto spíše obecné závěry bude možné doložit na příkladu nižší šlechty z Čáslavska.

Prameny z okruhu vilémovského kláštera poskytují celou řadu informací o příslušnících nižší šlechty. Co je důležitější, často umožňují, leckdy i velmi detailně, mapovat osudy nejen jednotlivců, ale i celých rodů. Někteří z těchto šlechticů byli prokazatelně v klášterních službách, jiné bychom mohli označit spíše za klienty a některé vazby vyplývaly obecně ze sousedských vztahů. Mnoho materiálu se též dotýká různých sporů mezi klášteřem a příslušníky nižší šlechty. Díky tomu je možné vcelku podrobně sledovat vývoj a proměny této sociální skupiny v okolí vilémovského kláštera zejména v průběhu 14. a na počátku 15. století a rozšířit tak poznání této sociální kategorie, které je zatím stále velmi obecné a neúplné.

4.1 Modliboh z Heřmanic a jeho rod

Se jménem Modliboha z Heřmanic se setkáváme ve spojitosti s vilémovským klášteřem poměrně často. Poprvé již v roce 1339, kdy vystupuje jako jeden ze svědků na emfyteutické smlouvě o mlýn v Mladoticích, kterou vydal sám klášter.¹⁸⁵ Vztah svědků k vilémovskému klášteři zde není upřesněn, ale z dalších pramenů vyplývá, že se vesměs jednalo o jeho klienty či přímo nápravníky (tedy o okruh lidí, který byl s klášteřem spojen nějakými formálními či neformálními vazbami či přímo užíval klášterní majetky a za to mu byl povinován sloužit). Další zmínka o Modlibohovi pochází až z roku 1348, kdy jej opět zastihujeme v roli svědka na listině, kterou tentokrát vydali bratři Petr z Paběnic a Oldřich z Vildštejna a ve které se řešilo navrácení hory Oheb v Bojanovském újezdu zpět klášteři.¹⁸⁶ Tuto horu i s vesnicí Ústupky byl nucen klášter doživotně přenechat jejich otci Hrabišovi z Paběnic a jeho manželce Svatochni již v roce 1315 jako náhradu za blíže nespecifikované škody, které měl klášter Hrabišovi způsobit.¹⁸⁷ Ve svědečné řadě zde kromě Modliboha figurují též Chotek z Říčan, Ota z Kunemilu a Michal z Moravan – ti všichni byli *milites*. Až za nimi nalézáme Modliboha z Heřmanic, jenž je uveden jako *cliens* (resp. *Modliboch cliens de Herzmanicz*). Svědečné řady středověkých listin měly hierarchické pořadí, na prvním místě zpravidla vystupovaly církevní osoby (taktéž hierarchicky řazené), za nimi následovali laikové, kteří

¹⁸⁴ TAMTÉŽ.

¹⁸⁵ MHB VI, č. 22, s. 401–402 (= RBM IV, č. 722, s. 281–282).

¹⁸⁶ MHB VI, č. 27, s. 407 (= RBM V/2, č. 494, s. 249–250). K pozadí přenechání vrchu Oheb a vesnice Ústupky SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 129–139.

¹⁸⁷ MHB VI, č. 18, s. 394–396 (= RBM III, č. 249, s. 102).

byli také řazeni podle svého horizontálního umístění v tehdejší společnosti.¹⁸⁸ Výraz *miles* v polovině 14. století použitý v této souvislosti znamenal „rytíř“ ve smyslu označení privilegované sociální skupiny formující se nižší šlechtou.¹⁸⁹ Označení *cliens* není již tak lehké jednoznačně vyložit; nemělo totiž pevně ukotvený význam. Mohlo být určeno jak pro nižšího šlechtice (vladyku, zemana či panoše), ale také pro služebníka, sluhu.¹⁹⁰ Vzhledem k tomu, v jaké souvislosti byl zde užit, označuje sociální postavení Modliboha z Heřmanic, které bylo nižší, než u předchozí skupiny osob. To samo o sobě ovšem příliš neprozrazuje, v jakém vztahu byl Modliboh ke klášteru.

Daleko více světla do celé problematiky vnáší listina z 25. července 1350, kterou vydali bratři Ješek z Mrchojed a Modliboh z Heřmanic. Protože se jedná o velmi důležitý pramen, který objasňuje celou řadu detailů, uvedu jej zde celý v českém překladu Lubora Kysučana (originál je latinsky):

¹⁸⁸ K využití svědečných řad v tomto prostoru NOVOTNÝ, D.: „*Presentibus Vlrico de Costel et Iohanne de Wissenowe.*“

¹⁸⁹ Podrobněji zejm. J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, s. 50–67.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 68, 69, 84; srov. LB 5, s. 712.

„Já, Ješek z Mrchojed a Modliboh z Heřmanic, můj bratr, veřejně dáváme všem ve známost a dosvědčujeme, že jsme prodali jeden dvorec v Heřmanicích i spolu s polnostmi k němu přináležejícími a polovinu křovisek, které se lidově nazývají Stráně, pod polnostmi Modliboha Vilémovského až k potoku,

Obr. 4: Listina bratří Ješka z Mrchojed a Modliboha z Heřmanic z roku 1350. <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/106/charter> [cit. 2013-10-15]

který se lidově nazývá Struha, spolu se vším, co podle všeho práva a výsad k tomuto dvorci náleží, do držby váženému a čestnému muži Křišťanovi a jeho manželce Maruši za deset kop pražských grošů, toutéž formou a s týmž právem a výsady, jako my sami tytéž statky, totiž Heřmanice a Mrchojedy, máme v držbě od vilémovského kláštera, totiž do konce životů nás obou, svobodně a bez břemene jakéhokoliv poplatku či jakéhokoliv jiného [břemene]. A tento statek jim musíme osvobodit [oddlužit] našimi penězi od toho člověka, který jej dříve držel pod censem [tj. daňovou povinností – L. K.] a rovněž bez jakékoliv jejich újmy jej osvobodit od všech závazků, podle onoho práva, jak my uvedené majetky od řečeného kláštera držíme. A věrně slibujeme, že disbrigaci [ručení za prodaný majetek a jeho osvobození od nároků jiných osob – T. S.]¹⁹¹ jeden každý z nás vykoná spolu s jedním synem, totiž já řečený Ješek se synem Radoslavem z Habrů a já Modliboh se svým synem Ješkem z Heřmanic, tj. my všichni celou sumu [zaplatíme] v dobré víře nebo při jakékoliv příležitosti. Mimoto jestliže řečený Křišťan spolu se svou výše řečenou manželkou z jakékoliv příčiny budou chtít dvorec prodat, a my jej nebudeme moci od nich koupit, budou jej moci prodat jakémukoliv dobrému a [sobě] rovnému člověku za týchž právních podmínek, za nichž jej od nás koupili. Navíc jestliže by snad výše řečený Křišťan spolu se svou výše řečenou manželkou zemřeli dříve než my, tehdy tento dvorec spolu s veškerým majetkem příslušejícím k tomuto dvorci mohou převést na kterékoliv své přátele a darovat jim jej, aniž bychom jim v tom jakkoliv bránili. Ti [potom] mohou tento dvorec podobně jako oni rovněž svobodně držet, ovšem pouze po dobu našeho života, a rovněž jej mohou prodat, a pokud se jim zlíbí, také odkázat svým dalším přátelům. Po skonu nás obou bude výše řečený Křišťan nebo jeho následovníci tento dvorec držet takovým

¹⁹¹ Výraz „disbrigo“ viz LB IX, s. 183–184.

*právem, jako ostatní obyvatelé zmíněné vesnice. Svědky prodeje a disbrigace tohoto dvora, které jsme požádali o svědectví ve všem, co se týká tohoto statku, jsou čestní mužové a páni, totiž pan Jeniš¹⁹² z Chlumu, pan Jaroš řečený Lacenbok, Petr řečený Sczczin. Protože jsme neměli vhodné pečeti, umístili jsme z toho důvodu na listinu pečeti řečených svědků na potvrzení její platnosti. Dáno v Heřmanicích Léta Páně 1350 na den přeslavného apoštola sv. Jakuba.*¹⁹³

Tato smlouva poskytuje cenné informace o rodině Modliboha z Heřmanic a také nám umožňuje jasněji definovat jeho poměr k vilémovskému klášteru. Prvním důležitým vodítkem je vztah obou bratří k vesnicím, podle nichž se psali (v případě Modliboha nejpozději od roku 1339). Heřmanice se nachází v bezprostředním zázemí kláštera, zhruba dva kilometry severovýchodně od samotného klášterního areálu. Tato vesnice zřejmě patřila k původní majetkové výbavě kláštera, na což může nepřímo upozorňovat samotné toponymum Heřmanic (Vilémov měl být založen v první polovině 12. století blíže neznámými bratry Vilémem a Heřmanem), ale také patrocinium zdejšího kostela sv. Benedikta, o němž se dozvídáme již v roce 1281.¹⁹⁴ Toto patrocinium patří mezi poměrně vzácná a odkazuje na zakladatele benediktinů, jehož řeholí se všechny (nejen) benediktinské kláštery řídily.¹⁹⁵ Heřmanice se však někdy později (snad po smrti Přemysla Otakara II. v roce 1278) dostaly mezi majetky Lichtenburků, kteří je následovně Vilémovu prodali zpět právě v roce 1281.¹⁹⁶ Je sice pravda, že vlastnictví Heřmanic je možné před rokem 1281 dokázat jen na základě nepřímých indicií, nicméně to nic nemění na tom, že Heřmanice byly od roku 1281 bezpečně v majetku kláštera i s patronátním právem ke zdejšímu kostelu a zůstaly mu až do doby násilného obsazení husitskými vojsky. Vesnice Mrchojedy je dnes již zaniklá, nicméně se nachází také v těsném sousedství Vilémova i Heřmanic poblíž Sirákovic. O Mrchojedech se sice dozvídáme ve vztahu ke klášteru pouze z této listiny, nicméně vedlejší Sirákovice klášteru patřily.¹⁹⁷

¹⁹² Dobner četl jako „*Syenissius*“, první písmeno je nicméně „G“, tedy „*Gyenissius*“, psaní velkého „S“ lze porovnat (např. s názvy „*Struha*“, „*Strany*“). V modernější edici (regestu) je již správně „*Gyenissius*“. MHB VI, č. 29, s. 408; srov. RBM V/3, č. 901, s. 467; srov. digitalizovaný originál online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/106/charter> [cit. 17-08-2014].

¹⁹³ Latinský originál MHB VI, č. 29, s. 407–408 (= RBM V/3, č. 901, s. 466–467). Z latiny přeložil doc. Lubor Kysučan, kterému tímto děkuji.

¹⁹⁴ CDB VI/1, č. 149, s. 197–198. Problematiku zakladatelů kláštera studoval Josef Šrámek, viz SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 49–54.

¹⁹⁵ K patrociniu sv. Benedikta ve spojení s benediktinskými kláštery (na příkladu Břevnova) BOHÁČ, Z.: *Patrocinia kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách*, s. 53; srov. TÝŽ: *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*.

¹⁹⁶ K tomu podrobněji SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 50, 67–68, 99, 107–110.

¹⁹⁷ Alespoň z části – v roce 1369 byl ve prospěch kláštera rozhodnut spor o nějaké majetky (resp. platy z nich plynoucí) v Sirákovicích a Sptycích. MHB VI, č. 42, s. 424–427. V této souvislosti je třeba připomenout zaniklý opevněný areál v blízkosti Sirákovic. Jeho podobu, stáří a funkce dnes není (zatím) možné jednoznačně specifikovat (dochovaný materiál zatím odpovídá jen druhé polovině 13. století), ale jistou spojitost s klášterními klienty (či přímo nápravníky) není možné vyloučit, stejně jako návaznost na lokální

Výše uvedená smlouva se však netýkala celé vesnice, ale pouze dvora s polnostmi a jiným příslušenstvím, které k němu náleželo. Důležité však na tomto místě je, že tento dvůr oba bratři pouze doživotně drželi od vilémovského kláštera, který byl jeho skutečným majitelem. Nejednalo se tedy o prodej svobodného majetku, ale převod dočasné (doživotní) držby právě tohoto dvora. Zajímavé jsou podmínky, které jsou zde stanoveny. Noví držitelé tohoto dvora, Křišťan a jeho manželka Maruše, jej mají držet toutéž formou a s tímž právem a výsadami jako Ješek a Modliboh drží Mrchojedy a Heřmanice – tedy doživotně bez povinnosti placení poddanských dávek i bez jakéhokoliv jiného břemene.¹⁹⁸ Tento dvůr nicméně již předtím držel ještě někdo jiný, ovšem za jiných podmínek – byl zatížen povinností placení pravidelných dávek (*census*). Ješek a Modliboh se však zavázali tento dvůr osvobodit na vlastní náklady od závazků, které z této držby plynuly vůči klášteru. Tento dvůr i se všemi majetky patřil klášteru, který jej neznámo kdy svěřil do držby bratří Ješka a Modliboha, přičemž z tohoto dvora byly stanoveny dávky, které plynuly vilémovskému klášteru. Tento dvůr navíc oba bratři sami nespravovali, ale nejspíše jej se svolením kláštera přenechali ještě další osobě, která byla povinna tyto dávky platit. Touto smlouvou se upravoval vztah tohoto dvora ke klášteru, kdy dále z jeho držby neměly plynout žádné (zejména peněžní) nároky vůči klášteru, který stále zůstával jeho pravým majitelem. Toto se jistě dělo se svolením kláštera (v jehož archivu se tato listina také dochovala), kterému výše jmenovaní bratři museli složit nějakou zde nevyčíslenou částku za to, že tuto změnu povolil a přišel o pravidelný zdroj příjmů. Křišťan s Maruší nicméně tento dvůr drželi jen po dobu života bratří Ješka a Modliboha – po jejich smrti se měl navrátit zpět klášteru bez ohledu na aktuálního držitele. Křišťan s Maruší totiž mohli tento dvůr kdykoliv dále prodat. Předkupní právo měli podle všeho zmiňovaní bratři, ovšem kdyby jej nemohli vykoupit, mohli předmětný dvůr Křišťan s manželkou přenechat jakémukoliv svému příteli, který by jej pak dále držel stejným způsobem jako tento Křišťan – tedy bez nutnosti placení dávek a jiných povinností. Tento případný nový držitel by však tento dvůr také držel jen po dobu života Ješka a Modliboha.

Díky této smlouvě se dozvídáme hodně informací o Ješkovi a Modlibohovi. Oba se psali podle klášterních majetků, které pouze doživotně drželi. Ješek měl navíc syna Radoslava, který se

naleziště zlata. Druhá varianta, tedy vztah k místním nalezištím zlata, se zdá být zatím pravděpodobnější, protože má geograficky i časově blízké analogie. Např. necelých osm kilometrů západně od Viléma se nachází Hrádek u Podmok (Kozohlod), opevněná poloha se zděnými konstrukcemi, jejíž existence je zatím datována do přelomu 13. a 14. stol. (či ještě do 13. stol.). I tato lokalita má s největší pravděpodobností návaznost na okolní rýžoviště zlata a jejím stavitelem byla patrně drobovická komenda řádu německých rytířů. K hradu u Sirákovíc PEHAL, Z.: *Zaniklý středověký hrad*. K těžbě drahých kovů v zázemí vilémovského kláštera STARÝ, J. – ŠANDEROVÁ, J. – TOMÁŠEK, M.: *Kulturní krajina*. K Hrádku u Podmok DURDÍK, T.: *Hrádek u Podmok (Kozohlod)*; srov. TOMÁŠEK, M.: *Archeologie regionu*, s. 83–85.

¹⁹⁸ MHB VI, č. 29, s. 408: „[...] *ad tempora nostre amborum vite, libere et absque onere cujuslibet census, vel alio quovis possidendam [...]*“.

psal podle Habrů, jež v této době již patrně celé patřily klášteru.¹⁹⁹ Modliboh měl také syna, Ješka, který se stejně jako jeho otec psal podle Heřmanic. Ješek i Modliboh navíc klášteru neodváděli z těchto vesnic žádné dávky, což se nově týkalo i výše zmiňovaného dvora, který získal do držby Křišťan se svojí chotí. Nelze se tedy vyhnout otázce, co klášter z tohoto vztahu měl? Odpověď zřejmě není nijak složitá. Modliboh i jeho bratr byli klienty či přímo nápravníky vilémovského kláštera. Neplatili mu sice žádné poddanské dávky (alespoň z Mrchojed a Heřmanic), ale zato pro něj vykonávali různé služby správního či přímo vojenského charakteru, což vyplývá i z dalších pramenů. Křišťan se tedy prostřednictvím obou bratrů (a se svolením kláštera) dostal do obdobného postavení a touto smlouvou se patrně původně poplužní dvůr změnil na dvůr nápravní.²⁰⁰

Jaké úkoly pro klášter Modliboh a další klášterní klienti či nápravníci vykonávali, poodhaluje listina z 4. března 1360.²⁰¹ Jedná se o jednu ze série majetkových transakcí mezi bratry z Vícemilic a vilémovským klášterem, která byla rozebrána v předchozích kapitolách. Přestože listinu vydali bratři Tomiš a Jan z Vícemilic spolu s Tomišovým synem Zdeňkem, evidentně vznikla v kanceláři vilémovského kláštera. Jedná se tedy o přijemecké vyhotovení,²⁰² což odpovídá i místu vydání (*actum et datum in Wilemow*). Tato transakce nebyla nijak komplikovaná. Laický řeholní bratr Soběhrd koupil za spásu své duše pro vilémovský klášter od výše zmiňovaných bratrů část vesnice (Žlebská) Lhotka. Do výbavy těchto majetků patřily jak vcelku běžné položky (pole obdělaná i neobdělaná, lesy, křoviska, zahrady, louky, pastviny, řeky, vody), tak i náležitosti, se kterými se v písemných pramenech nesetkáváme zcela běžně. Zde se konkrétně jednalo o náhony (či snad jen potoky), údolí, vrchy, hory, svobody, užitky, práva, místa k lovení ptáků i jiných zvířat i ryb a meze, které ohraničovaly tato pole. Rozloha těchto majetků zde sice není určena, zato je uveden roční výnos, který z nich plynul (jednalo se o emfyteutizované majetky), tři kopy (180) grošů (teoreticky se tedy mohlo jednat o tři lány). Za to Soběhrd zaplatil 46 kop (2 760) grošů. V listině je několikrát zdůrazněno, že tyto majetky se stávají dědičným vlastnictvím kláštera (*cum jure perpetuo seu hereditario*), nad kterým má klášter jako majitel svrchovanou moc (*cum omni dominio et potestate [...] sint tenenda, regenta, utifruenda, pacifice et perpetue possidenda*). Doposud se tedy jednalo o vcelku obvyklou majetkovou transakci. Vydavatelé listiny (tedy prodávající) příslibili, že klášteru nebudou jakýmkoliv způsobem bránit ve vybírání dávek, které jim

¹⁹⁹ Již na počátku 13. století zde držel klášter část výnosu ze zdejší mýtní stanice, v roce 1341 již měl nárok na celé mýto a v roce 1352 pak byly Habry povýšeny na městečko (*oppidum*), tehdy již celé patřily klášteru. CDB II, č. 112, s. 107; CDM VII, č. 373, s. 266–268 (= RBM IV, č. 1050, s. 424–425); MHB VI, č. 30, s. 409–410.

²⁰⁰ Obsah výrazu „*curia*“ viz LB 7, s. 998–1001.

²⁰¹ MHB VI, č. 33, s. 412–414.

²⁰² Tato písemnost nevznikla v kanceláři vydavatelů (Tomiše, Jana a Zdeňka z Vícemilic), ale v kanceláři příjemce (vilémovského kláštera).

z těchto majetků měly plynout. Na bezproblémový průběh této transakce měli dohlížet vydavateli ustanovení správci (*tutores qui in vulgo Sprawcie dicuntur*): Modliboh z Heřmanic, Zříš řečený Ješek (syn Oty z Kunemilu) a Svatobor (syn zesnulého Otoška z Bousova). Tito muži se v další části listiny zaručují, že klášteru budou plynout stanovené dávky a kdyby se tak nestalo, zaručují se klášteru vyplatit celou kupní sumu (tedy 46 kop grošů) pod hrozbou ležení (*obstagium*) v Čáslavi a pokud by ani ve stanovené čtyřicetidenní lhůtě ležení klášteru peníze nesplatili, půjčili by si potřebnou sumu u křesťanů či Židů s tím, že úroky by šly na jejich vrub.²⁰³ Pro potvrzení pak všichni vydavatelé i ručitelé (správci) k listině přivěsili své pečeti, z nichž se do dnešní doby dochovaly pouze dvě.

Jak rozumět tomu, že si vydavatelé této listiny, tedy prodávající, zvolili za ručitele lidi z okolí vilémovského kláštera? Jednoznačně na tuto otázku odpovědět nelze, ale pár indicií k jejímu rozřešení máme. Ve výběru ručitelů mohly hrát roli regionální vazby. Zvolení mohli být lidé, které znali jak prodávající, tak i konvent, a kteří byli pro obě strany důvěryhodní a přijatelní. Jak jsem však uvedl výše, tato listina z roku 1360 je příjemecká a dohoda o prodeji se udála ve vilémovském klášteře. Bylo to tedy patrně opatství, které určovalo (či spoluurčovalo) podmínky prodeje včetně výběru ručitelů za tento prodej, což by lépe objasňovalo jejich složení. To na druhou stranu nevylučuje, že zvolení ručitelé a správci byli přijatelní pro obě strany. Z jiné listiny z roku 1356 totiž vyplývá, že se Tomiš z Vícemilic s Modlibohem z Heřmanic znali, protože se oba pohybovali v okolí Anežky z Landštejna.²⁰⁴ Klášter mohl trvat na ručitelích a správcích z řad svých klientů i kvůli tomu, že očekával komplikace. Ve světle dalších pramenů je vcelku pravděpodobné, že ne všichni blízcí bratrů z Vícemilic byli nadšeni z jejich majetkových transakcí, které byly patrně vynuceny dnes neznámými okolnostmi. Například poslední ze série listin potvrzující prodeje majetků v Bousově a (Žlebské) Lhotce z roku 1365 upozorňuje, že Zdeněk, syn krátce předtím zesnulého Tomiše z Vícemilic, s těmito transakcemi zřejmě příliš nesouhlasil. Přestože byl oficiálně jedním z prodávajících, ve formulí, která zajišťovala ručení za tuto transakci, vystupuje jeho strýc Ješek z Vícemilic, který se zde spolu s dalšími ručiteli specificky zavázal k tomu, že bude prodaný majetek bránit speciálně vůči právním nárokům svého synovce.²⁰⁵ Hrozba, že opatství nebude

²⁰³ Ležení (*obstagium*) je forma ručení za závazky plynoucí ze smlouvy. V praxi znamenalo, že se dlužník (dlužníci) i s doprovodem měli dobrovolně dostavit do určeného domu (mohlo se jednat např. o krčmu), kde na své náklady žili, dokud své závazky vůči věřiteli (věřitelům) nesplnili. VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu*, s. 193–194.

²⁰⁴ RBM VI/2, č. 377, s. 202–204.

²⁰⁵ MHB VI, č. 39, s. 421: „*Nos vero Nicolaus dictus Mykxik de Svoysicz, Petrus dictus Corecz de Corecz & Jesco de Wiczemilicz sepe dictus promittimus nostra bona, ac sincera fide manu conjuncta, & in solidum sepe nominatis Religiosis viris, ac monasterio ipsorum dictum censum taliter emptum a quolibet homine, & specialiter a Sdencone nepote ipsius Jesconis sepe dicto disbrigare, prout jus Regni Boemie & consuetudo poscit, & requirit.*“

moci nově získané majetky v klidu užívat, tak byla evidentně reálná.²⁰⁶ Vilémovský klášter tedy potřeboval spolehlivé ručitele těchto transakcí (tedy takové, kterým mohl důvěřovat), kteří by si zároveň dokázali v případě nutnosti dodržování těchto smluv vynutit (už jenom proto, aby se vyhnuli nutnosti plnění svých závazků plynoucích z těchto smluv). O tom by svědčilo i to, že tito ručitelé jsou zároveň určenými správci (*tutores*) těchto nově nabytých majetků. Jaké byly jejich úkoly v této funkci, to se bohužel odnikud nedozvídáme. Všichni tito správci ovšem měli podle všeho osobně dohlížet na dodržování plnění této smlouvy. Jejich hlavní povinností tak bylo zaručit převzetí těchto majetků a bezproblémové odvádění poddanských dávek. Tito muži byli evidentně na celém podniku nějakým způsobem zainteresováni a své služby klášteru neposkytovali zcela nezištně. Co však za to získali, to už opět uniká možnostem našeho poznání.

Pokud se ještě zaměříme na samotnou podobu listiny z roku 1360, určitě je potřeba se zastavit u dochovaných pečeti. Z původně šesti přivěšených do dnešní doby přežily jen dvě – Tomiše z Vícemilic a Modliboha z Heřmanic. Právě pečeť Modliboha je pro poznání této skupiny lidí poměrně důležitá. Tato malá pečeť o průměru zhruba 2,5 cm byla zhotovena z přírodního vosku. Pečetní obraz je sice zřetelný, nicméně jeho výklad není zcela jednoznačný. Buď se jedná o kotvu, z jejíž vrcholů vyrůstají tři ratolesti, nebo o vlčí udici taktéž se třemi ratolestmi.²⁰⁷ Pečeť je na okrajích trochu poškozená, přesto její opis čitelný: „[...] [MOD]LIBOH . DE . HERMANIC[Z]“. Tato pečeť, jakkoliv nepříliš zajímavá svým provedením, může demonstrovat sociální vzestup Modliboha z Heřmanic. Vždyť ještě před 10 lety ani on ani jeho bratr nedisponovali vlastními pečeti – a to se již pohybujeme v době, kdy vlastnictví pečetního typáře nebylo ničím neobvyklým ani u drobnějších šlechticů.²⁰⁸ Tento příklad může ukazovat na to, že i ve službách vilémovskému klášteru kolem poloviny 14. století bylo možné dosáhnout sociálního a majetkového vzestupu.

²⁰⁶ K této sérii prodejů SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 143–153.

²⁰⁷ August Sedláček tento znak interpretuje jako vlčí udici. SEDLÁČEK, A.: *Atlasy erbů a pečeti 3*, s. 402 (fol. 379^v).

²⁰⁸ KREJČIKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Úvod do české sfragistiky*, s. 41–49.

Pečeť přivěšená k listině z roku 1360 ovšem není ani jediným, ani nejstarším otiskem tohoto pečetního typáře. Již z roku 1356 pochází stejný typ pečeti Modliboha z Heřmanic, který je narozdíl od mladšího otisku dochován v úplnosti a je velmi dobře čitelný.²⁰⁹ A je zde ještě jeden rozdíl. Materiálem ke zhotovení této pečeti nebyl přírodní vosk jako v předchozím případě, ale vosk červený. Samotná listina, ke které je tato pečeť přivěšena, je pro poznání

Obr. 5: Otisk pečeti Modliboha z Heřmanic z roku 1360. Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha (1174–1952), inv. č. 114. Foto © Národní archiv Praha

Modliboha z Heřmanic velmi důležitá. Názorným způsobem totiž dokládá, že Modliboh neměl vazby pouze k vilémovskému klášteru, ale také k jiným významným regionálním mocenským strukturám, konkrétně k pánům z Lichtenburka.

²⁰⁹ RBM VI/2, č. 377, s. 204. Opis pečeti je skutečně: „S . MODLIBOH . DE . HERMANICZ“.

Listina, o které je řeč, potvrzovala prodej hradu Žleby s veškerým příslušenstvím Karlu IV. za vysokou částku 3 300 kop grošů a byla vydána 29. června 1356 v Poličce.²¹⁰ Vydavatelem této písemnosti byla Anežka z Landštejna, vdova po Hynkovi

Obr. 6: Listina Anežky z Landštejna z roku 1356. Třetí pečeť zleva patří Modlibohu z Heřmanic. <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/569/charter> [cit. 09-02-2016]

Žlebském z Lichtenburka († 1351),²¹¹ která tento prodej potvrzovala a zároveň také stanovila některé další podmínky. Jednou z nich bylo i to, že Anežka bude moci Žleby užívat až do konce svého života († 1370). Další, pro nás tou nejzajímavější, bylo její výslovné přání ohledně určení nového žlebského purkrabího. Toho měl ustanovit nový majitel, tedy císař, nicméně Anežka žádala, aby se novým purkrabím stal jeden z jejích důvěrníků (či snad přímo dvořanů) a přátel (*cum [...] meis familiaribus et amicis*), jež jsou zde vyjmenováni a byli to: Jan z Lipoltic, Tomiš z Vícemilic, Modliboh z Heřmanic, Bušek z Vícemilic a Dětrich ze Zemíče (*de Zemicz*). Tito zároveň vystupují jako svědci a k této listině připevnili své pečeti. Pokud se podíváme na geografické rozložení míst, podle kterých se tyto přátelé Anežky z Landštejna psali, zjistíme, že se jedná o lokality v blízkosti Žleb, resp. v okruhu zhruba jedné středověké míle (nejvzdálenější Lipoltice se nachází asi 12,5 km severovýchodně od Žleb). Pouze Zemíč (*Zemicz* či podle pečeti *Senmicz*) se mi nepodařilo lokalizovat. Přesný vztah Anežky k těmto mužům bohužel není možné zjistit, nicméně je evidentně znala a považovala za důvěryhodné. Tento případ tedy názorným způsobem demonstruje, že Žleby (i díky svým majitelům) představovaly v regionálních souřadnicích významný uzel vzájemných mocenských i jiných vazeb, které byly podle všeho určena zejména geografickou blízkostí. Ukazuje také, že mocní lidé se v tomto regionu vzájemně znali a síť jejich

²¹⁰ RBM VI/2, č. 377, s. 202–204. Tato listina je součástí fondu Archiv České koruny, dostupná též online: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/569/charter> [cit. 09-02-2016].

²¹¹ Hynek Žlebský z Lichtenburka byl pravnukem Smila z Lichtenburka, zakladatele lichtenburské větve Ronovců. Srov. genealogickou tabulku URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 504.

sociálních vazeb nebyla definována jediným mocenským subjektem (např. klášterem), ale jednalo se o poměrně dynamický systém s několika důležitými uzlovými body.²¹²

* * *

Vraťme se ale zpět k rodině Modliboha z Heřmanic a jejímu vztahu k vilémovskému klášteru. Dochované prameny bohužel neumožňují zjistit, kdy se zrodil užší kontakt mezi rodinou Modliboha a vilémovským klášterem, nicméně poskytují alespoň některé indicie. Poprvé se s nějakou osobou, která se psala podle klášterní vesnice Heřmanice, setkáváme již ve svědečné řadě listiny vydané klášterem 13. července 1318.²¹³ Samotná listina je po obsahové stránce nesmírně zajímavá, nicméně na tomto místě nás primárně zajímá svědečná řada. Setkáváme se zde totiž s celou řadou osob, které můžeme považovat za klášterní klienty. Jednou z nich je jistý Křapa (*Krsapa*) z Heřmanic. Vzhledem k charakteru listiny a její svědečné řadě jej můžeme charakterizovat jako klášterního klienta (či nápravníka). To je bohužel jediné, co můžeme konstatovat. Rodinné vazby na Modliboha a jeho rod jsou zde tedy pouze hypotetické. Heřmanice byly klášterní vesnicí, kterou (resp., jejíž části) pouze přenechával do doživotní držby. Křapa tedy mohl být předkem, snad i otcem Modliboha z Heřmanic, ale také se mohlo jednat o člověka zcela cizího, po jehož smrti předal klášter Heřmanice do držby právě Modlibohovi.

Pátrání po příbuzných Modliboha z Heřmanic (jak předků, tak i potomků) je z tohoto důvodu velmi nesnadné. Pokud zrovna náhodou nemáme k dispozici pramen, jenž výslovně uvádí rodinné vazby (a těch je skutečně naprosté minimum), je jedinou další možností sledovat osoby používající predikát „z Heřmanic“. Problém však spočívá v tom, že pokud nemáme k dispozici i další indicie, je nějaký příbuzenský vztah na Modliboha a jeho rod jen teoretický. Pokud se vydáme tímto směrem, tak další osobou, která se po Heřmanicích psala, byl Kunšík z Heřmanic. Jako svědka jej potkáváme na listině z 8. června 1387.²¹⁴ Opět se jedná o poměrně důležitý dokument, který poskytuje mnoho informací o sociálních vazbách kláštera a jeho mocenských strukturách v regionu. Vydavatelem této listiny byl Jíra z Jeníkova, který vyznává, že od dob opata Ondřeje (v úřadu doložen v letech 1348/1349–1378)²¹⁵ získal do doživotní držby klášterní vesnici Maleč nacházející se v tzv. Libickém újezdu (distriktu). Ta má po jeho smrti beze všech překážek

²¹² To, že se i vznešené ženy zapojovaly do běžných vztahů v sociálně nižším prostředí, je možné doložit na příkladu Montailou, resp. Béatrice de Planissoles, vdovy po hraběcím kastelánu Bérengerovi de Roquefort. Tento případ je nicméně poměrně specifický a geograficky poněkud vzdálený. LADURIE, E.: *Montailou*, s. 37–39, 238–240 a jinde.

²¹³ MHB VI, č. 19, s. 396–398 (= RBM III, č. 456, s. 187–188).

²¹⁴ MHB VI, č. 46, s. 430–431.

²¹⁵ SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 283.

(vysloveně se zde vzdává možnosti napadnout toto rozhodnutí za pomoci církevního či civilního práva) připadnout zpět klášteru. Na jeho žádost tuto záležitost dosvědčili jeho přátelé Kunšík z Heřmanic a Mikuláš řečený Lelek z Bačkova, kteří také k listině přivěsili své pečeti. Všechny tři pečeti jsou dnes bohužel ztraceny, což je obrovská škoda. Jíra, Kunšík i Mikuláš Lelek se všichni psali po klášterních vesnicích, které doživotně drželi, opět se tak setkáváme s nápravníky vilémovského kláštera. Tato listina zároveň dokládá, že klášterní klientela tvořila síť navzájem propojených vztahů a kontaktů. Nejednalo se tedy pouze o náhodné jednotlivce připoutané dočasnými majetkovými vazbami ke klášteru, ale o poměrně široký systém osob, které se vzájemně znaly a mnohdy také spolupracovaly. To koneckonců potvrzuje i záznam z druhé knihy svolací z roku 1400. Po smrti Mikuláše Leleka z Bačkova měl získat majetky v Sedletíně jako odúmrtí český král. Proti tomuto rozhodnutí se postavila Mikulášova dcera Elza (*Elzeza*), jejíž nároky hájil (neúspěšně) Bolek z Kunemilu, o němž bude řeč v následujícím oddílu. Mimo to se také dozvídáme, že Mikuláš Lelek z Bačkova měl minimálně jednoho syna, Václava, který se v tom samém záznamu připomíná k roku 1414.²¹⁶

Vraťme se však zpět ke Kunšíkovi z Heřmanic. Bohužel ani v tomto případě nemáme jistotu, že zde zmiňovaný Kunšík byl potomkem Modliboha či jeho bratra Ješka. O Kunšíkovi nepadla zmínka ani v roce 1350, kdy se dozvídáme o tom, že Ješek měl syna Radoslava a Modliboh zase Ješka. To na druhou stranu nic neznamena – v roce 1350 byli výše jmenovaní synové zřejmě již plnoletí, takže Kunšík z Heřmanic z roku 1387 mohl patřit již do třetí generace tohoto rodu, který měl k vilémovskému klášteru evidentně velmi úzké vazby. Zda byl Kunšík z Heřmanic potomkem Modliboha z Heřmanic či Ješka z Mrchojed není možné rozhodnout na základě informací z roku 1387. Nicméně o 10 let později vznikl další dokument, který je v tomto směru poněkud sdílnější. Jedná se o listinu z 26. prosince 1397, která se týkala sporu mezi vilémovským klášterem z jedné strany a Kunšíkem z Heřmanic a jeho synem Modlibohem z Heřmanic ze strany druhé.²¹⁷ Neshoda týkající se majetků a vesnic Heřmanic a Pařížova byla vyřešena za pomoci dvou ustanovených rozhodců, pánů Jindřicha Lacemboka (z Chlumu) a současného žlebského purkrabího Hovorky. Jejich nález je zde zaznamenán a obě strany se zavázaly tato ustanovení dodržovat pod pokutou 100 kop (6 000) grošů. Podle rozhodnutí těchto ubrmanů měl klášter vyplatit Kunšíkovi 50 kop grošů ve dvou splátkách (25 kop při nejbližším svátku sv. Jiří a zbylých 25 kop při nejbližším svátku sv. Václava). Klášter také neměl bránit, aby Kunšík i Modliboh z lesů v okolí Heřmanic a Pařížova (což jsou sousední vesnice) sbírali otopové dříví podle libosti. Dvůr v Heřmanicích i s polnostmi ovšem podle nálezů patřil klášteru a Kunšík mu jej měl předat při nejbližším svátku sv. Václava. V době předání mělo být ve dvoře k dispozici 20 měřic (korců)

²¹⁶ *Druhá kniha svolací*, č. 3, s. 414.

²¹⁷ MHB VI, č. 53, s. 440–441. Zde datováno chybně do roku 1398.

pšenice k osení. Obilí, které již Kunšík do těchto polí zasel (či na jaře zaseje) a které dozraje, může sklídit a použít pro své potřeby (samozřejmě zde stále platila podmínka, že na dvoře v době předání muselo být k dispozici 20 měric pšenice). Poslední sporná záležitost se týkala rychty v Pařížově (tedy úřadu rychtáře). Tu od kláštera dědičně získal Kunšík z Heřmanic a jeho dědicové (na což byla vystavena dnes nedochovaná listina – *litera privilegiali super iudicio in Parzizow*) a toto mělo být i do budoucna dodržováno.

Tato listina dokládá, že Kunšík skutečně mohl být spřízněný s Modlibohem z Heřmanic, jenž se v listinném materiálu objevuje v letech 1339–1360. Svědčí o tom jednak jméno jeho syna Modliboha (opakované užívání oblíbených jmen bylo mezi českou šlechtou zcela běžné), ale také i pečeť tohoto Modliboha, která zobrazuje stejné rodové znamení, jako pečeť jeho stejnojmenného předka – vlčí udici (či kotvu) s ratolestmi rostoucími z jejích vrcholů.²¹⁸ Celý spor také ukazuje na postupně se měnící vztah klientů (či nápravníků) vůči klášteru. Příslušníci tohoto rodu evidentně byli schopni ve službách vilémovskému klášteru získávat vlastní majetky a tím i sebevědomí a reálnou moc. Jejich zájmy se postupně začaly rozcházet s potřebami opatství. Kunšík se zřejmě pokusil přivlastnit si klášterní majetky, které jeho rodina minimálně po tři generace držela, ale v tomto mu výrok ubrmanů zabránil. Tato listina nicméně ještě bezděky prozrazuje, jaké další služby mohl klášter po svých klientech a nápravnících požadovat – správu vesnických rychet. Úřad rychtáře klášter svěřil dědičně Kunšíkovi (možná již jeho předkovi) a jeho následovníkům a toto ustanovení bylo platné. Klášterní služebníky z řad nižší šlechty tak můžeme potkávat i v rolích vesnických rychtářů, kdy se opět potvrzuje to, co již bylo uvedeno: Klášter tyto lidi potřeboval pro správu a ochranu svých majetků. Tomuto úkolu úřad rychtáře naprosto odpovídá. Jedná se o zástupce majitele vesnice, který dohlíží na pravidelné odvádění poddanských dávek a také na klid a pořádek ve vesnici, většinou proto disponuje i nižšími soudními pravomocemi.

S Modlibohem z Heřmanic, tentokrát s predikátem rozšířeným o dnes zřejmě zaniklé Znanice, se setkáváme ještě v letech 1403–1405. Tehdy hájil nároky vdovy po Janovi z (Golčova) Jeníkova při řešení práva odúmrťe na tyto majetky. Tuto záležitost nakonec nebylo možné vyřešit kvůli blíže neurčeným ozbrojeným konfliktům (*propter guerras et walky*), ale zato se dozvídáme, že Modliboh držel ve Vícemilicích (dnes Licomělicích na Chrudimsku) pět vesnických dvorů, ze kterých mu plynula renta (jen připomínám, že po Vícemilicích se psali bratři Tomiš a Ješek, kteří

²¹⁸ Pečeť Kunšíka bohužel odpadla. Pečeť Modliboha je velmi malá a pečetní obraz je poměrně nezřetelný, jeho součástí je však vlčí udice (či kotva) s ratolestmi. Srov. SEDLÁČEK, A.: *Atlasy erbů a pečeti 3*, s. 402 (fol. 379^v). K listině byly přivěšeny i pečeti vilémovského kláštera – čtvrtý a poslední známý typ opatské pečeti a druhý (a také poslední známý) typ konventní pečeti, který byl poprvé použit již v roce 1318. Na tomto otisku už začínají být patrné stopy opotřebení. Zde přivěšený typ konventní pečeti se dochoval pouze v tomto otisku a nedopatřením není uveden v seznamu pečeti vilémovského kláštera. SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 224.

v první polovině 60. let 14. století rozprodávali své majetky zejména vilémovskému klášteru; některé z nich spravoval Modliboh st. z Heřmanic).²¹⁹ Tímto však končí jakékoliv doklady o vztazích tohoto rodu k vilémovskému klášteru. Nezbyvá tedy než se poohlédnout po dalších jednotlivcích a rodech, které můžeme v jeho okolí nalézt.

4.2 *Oto z Kunemilu a jeho rod*

Pro zachycení rodů formující se nižší šlechty, které se po několik generací pohybují v okolí kláštera, můžeme opět vyjít ze svědečné řady listiny z 13. července 1318.²²⁰ Vyskytuje se zde mimo jiné i Oto z Kunemilu. Tato vesnice se sice nachází mezi jinými bezpečně doloženými majetky vilémovského kláštera, nicméně žádný pramen ji výslovně neoznačuje za klášterní majetek. Lidé, kteří se podle Kunemilu psali, se však pravidelně v okolí kláštera vyskytují, většinou spolu s dalšími klášterními klienty a nápravníky. Další Oto z Kunemilu se vyskytuje jako svědek v listině, kterou pro vilémovský klášter vydali 17. října 1348 Petr z Paběnic a jeho bratr Oldřich z Vildštejna.²²¹ Zda se jedná o toho samého člověka, je nicméně dost diskutabilní. Vyloučit to samozřejmě nelze, stejně tak je ale možné, že se jedná o jeho stejnojmenného potomka. Druhá možnost se zdá být pravděpodobnější, protože na jedné z transakcí s bratry z Vícemilic z roku 1360 vystupuje jako svědek jeho syn Zříš řečený Ješek.²²² Z této zmínky také vyplývá, že Ota byl v roce 1360 ještě naživu. U dalšího svědka této listiny, Svatobora, je totiž výslovně uvedeno, že je synem již zesnulého Otoška z Bousova. Pokud by byl Ota v roce 1360 již mrtvý, bylo by to zde patrně také uvedeno. Ota uváděný ve svědečné řadě z roku 1318 tedy určitě nebude otcem Zříše Ješka z Kunemilu, ale nějakým starším předkem (snad dědem). Zříš řečený Ješek z Kunemilu se dále vyskytuje na většině listin vydaných do roku 1364, které tyto majetkové transakce mezi bratry z Vícemilic a vilémovským klášterem zachycovaly. Díky tomu máme možnost zjistit, v jakém postavení byl tento Zříš Ješek vůči klášteru.

První z těchto listin pocházející ze 4. března 1360 byla rozebrána výše v souvislosti s Modlibohem z Heřmanic, po jehož boku zde Zříše Ješka nalézáme spolu se Svatoborem v roli správců (*tutores*) nově získaných majetků a ručitelů tohoto prodeje. Další listina pocházející z 23.

²¹⁹ *Druhá kniha provolací*, č. 26, s. 304–305; *Druhá kniha provolací*, Příklad I (Kniha zvodů písaře Sezemy), č. 3, s. 474.

²²⁰ MHB VI, č. 19, s. 396–398 (= RBM III, č. 456, s. 187–188).

²²¹ MHB VI, č. 27, s. 406–407.

²²² MHB VI, č. 33, s. 412–414.

června 1361 se ze série transakcí bratří z Vícemilic trochu vymyká. Tradičně šlo o prodej části majetku těchto bratří – zde se jednalo o 40 jiter polí v Bousově, které obdělával jistý Přešťan a ze kterých odváděl roční plat jedné kopy grošů – nicméně kupujícím nebyl vilémovský klášter, ale Otík (Mýtnýk) z Vilémova, který za uvedené pozemky zaplatil 15 kop grošů.²²³ Tohoto Otíka můžeme také řadit do kategorie klášterních klientů, nicméně nakolik byla tato koupě iniciována klášterem – a zda vůbec – o tom bohužel nevíme zhora nic. Jedna indicie se zde nicméně nabízí. Závazek disbrigace tohoto prodeje (tedy ručení za prodaný majetek a jeho osvobození od nároků jiných osob)²²⁴ na sebe vzali (oficiálně na přání prodejců) Ješek z Kunemilu a Svatobor z Bousova. Kdyby zde byl i Modliboh z Heřmanic, byla by sestava ručitelů identická jako při prodeji části (Žlebské) Lhoty z předchozího roku. Co je poměrně důležité, oba jsou zde uvedeni jako *clientes*. Přesně postihnout význam tohoto výrazu je poměrně těžké a vymyká se to možností této studie. V tomto případě se jedná o označení jejich společenského statusu, který byl sice privilegovaný, ale jinak zapadal do široké kategorie nižší šlechty, často mohl vyjadřovat přímo služebné postavení (tedy v tomto významu ekvivalent panoše). Mezi privilegovanými příslušníky stáli tito *clientes* na opačné straně společenského žebříčku než páni (*domines, barones*).²²⁵ Zde se můžeme na chvíli vrátit zpět do roku 1348, kde ve svědečné řadě potkáváme zřejmě otce Zříše Ješka, jenž se zde řadí mezi *milites*, tedy rytíře (privilegovanou sociální skupinu na nižším stupni než pánové).²²⁶ Znamená tedy označení jeho syna jako *cliens* zhoršení postavení tohoto rodu? Patrně nikoliv. Středověká terminologie jednak nebyla ustálená (a tedy *miles* z roku 1348 mohl znamenat to samé, co *cliens* z roku 1361), ale také se mohlo primárně jednat o specifikování služebného postavení. Tedy i rytíř (ve významu sociálního postavení) mohl být zároveň i něčím klientem.

Zříše Ješka z Kunemilu opět potkáváme při další transakci, která se uskutečnila 3. února 1362, kdy vilémovský klášter prostřednictvím podpřevora Diviše koupil od bratří z Vícemilic část vesnice Bousov.²²⁷ Zříš zde vystupuje v dost nejasném postavení spoluručitele tohoto prodeje (tedy zřejmě opět jako správce nově získaných majetků, byť to zde není výslovně uvedeno) a také

²²³ MHB VI, č. 34, s. 414–415.

²²⁴ Výraz „*disbrigo*“ viz LB 9, s. 183–184.

²²⁵ K terminologii české středověké šlechty zejm. MACEK, J.: *Česká středověká šlechta*, s. 26, 68–69, 84. Srov. LB 5, s. 712; srov. heslo „*panoš*“ (ve významu „*panoš, příslušník nejnižší šlechtické vrstvy, určené sloužit šlechtě vyšší*“) in: *Staročeský slovník* 5, online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [cit. 21-01-2016]. Pěkný příklad poskytuje jeden záznam soudních akt pražské konzistoře z roku 1398. AI III, č. 285, s. 394: „[...] *Przibico cliens de Tuchoraz dictus Tezky naprawniko sive provisionarius d. archiepiscopi [...]*“. Zde je výraz „*cliens*“ užit pro označení sociálního postavení Přibíka Těžkého z Tuchoraz, jenž byl zároveň i arcibiskupským náprávníkem.

²²⁶ K terminologii MACEK, J.: *Česká středověká šlechta*, s. 50–67; srov. LB 22, s. 750–752.

²²⁷ MHB VI, č. 36, s. 417–418.

jako svědek tohoto prodeje. Ve zcela identické úloze jej nalézáme 16. června 1364, kdy se spolu s bratry z Vícemilic zaručil za prodej části (Žlebské) Lhotky Otíku řečenému Mýtník z Vilémova.²²⁸ Naposledy se se jménem Zříše Ješka z Kunemilu setkáváme ke konci roku 1368.²²⁹ Tehdy vydali bratři Domaslav a Petr z Lipničky listinu, ve které potvrzovali darování nějakých pozemků podél řeky Sázavy, které sousedily s jinými klášterními majetky a které dříve klášteru patřily. Zmiňovaní bratři tyto majetky darovali, ale ne zcela nezištně. Za toto obdarování požadovali po vilémovských mniších modlitby za spásu jejich duší i jejich rodičů. Na prvním místě mezi svědky zde vystupuje nám již dobře známý Zříš z Kunemilu.

Zříš však nebyl jediným zástupcem svého rodu, přestože jej v listinném materiálu potkáváme daleko nejčastěji. Dne 30. září 1368 byla na neznámém místě vyhotovena listina, která potvrzovala, že Rubín ze Skalice spolu s vilémovským klášterem koupili od Domaslava z Lipničky nějaké jeho majetky v Bousově.²³⁰ Opět jsou zde uvedeni ochránci a ručitelé, kteří měli zajistit bezproblémový průběh a následné užívání (včetně ochrany) majetků v Bousově. Mezi těmito ručiteli nalézáme jistého Peška z Kunemilu (*Pessek de Cunimilla*).²³¹ Nejedná se přitom o zkomolení jména Ješka, ale o Petra z Kunemilu.²³² Kdo byl tento Pešek či Petr z Kunemilu? V tomto případě nám fortuna přála. V erekcčních knihách vedených při pražském arcibiskupství, které evidovaly donace kostelům, se dochoval přepis listiny, kterou v roce 1365 předložil generálnímu vikáři smrdovský plebán. Tuto listinu vydali bratři Petr, Zříš a Jindřich, klienti (*clientes*) z Kunemilu.²³³ Tito bratři zde založili filiální kostel, jenž byl podřízen smrdovskému farnímu kostelu a obdařili jej jedním (emfyteutizovaným) lánem polí v Lovčicích, ze kterého plynul roční příjem dvou kop grošů. Petr z Kunemilu dále připsal tomuto filiálnímu kostelu obilné desátky. Smrdovský plebán či jeho zástupce (vikář) za to měl konat každý týden v kunemilské filiále tři mše. Pokud by tuto povinnost zanedbal, měl následující týden sloužit šest mší a kdyby se toto zanedbání opakovalo ještě další týden, musel zaplatit dva groše za každou zmeškanou mši. Díky tomuto záznamu se tedy jednak dozvídáme více o rodině klientů z Kunemilu, ale také o jejich vztahu k vilémovskému klášteru. Městečko Smrdov i s okolními vesnicemi a patronátním právem ke

²²⁸ MHB VI, č. 37, s. 418–419.

²²⁹ MHB VI, č. 43, s. 427–428.

²³⁰ MHB VI, č. 41, s. 423–424.

²³¹ V tomto případě se nejedná o špatný přepis. V originální listině je naprosto zřetelně napsáno *Pessek* (psaní písmen „P“ a „J“ lze snadno ověřit – před jménem Peška je uváděn Ješek z Dobořan). Srov. digitalizovaný originál online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/129/charter> [cit. 22-01-2016].

²³² PLESKALOVÁ, J.: *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*, s. 37, 46, 59. SVOBODA, J.: *Staročeská osobní jména*, s. 34, 181.

²³³ LE I, č. 102, s. 50–51.

zdejšímu kostelu patřilo od roku 1307 vilémovskému klášteru.²³⁴ Kunemil se nachází v zázemí Smrdova (dnes Sázavky), je od něj vzdálený zhruba tři kilometry. Kostel v Kunemilu jako filiální kostel Smrdova tedy byl pod vlivem vilémovského kláštera, byť rozhodování o osudech (zejména personálním obsazení) patronálních kostelů vilémovského kláštera bylo ve druhé polovině 14. století dost omezené (zejména zásahy ze strany papežské kurie popř. pražského arcibiskupství).²³⁵

Naposledy se s příslušníkem rodu klientů z Kunemilu setkáváme v okolí vilémovského kláštera 19. května 1399.²³⁶ Tehdy vynesl podlažický opat Bartoloměj rozhodnutí ve věci sporu mezi vilémovským klášterem a Pešíkem z Pelstrova o dvůr v Bačkově (což byla vesnice patřící ke Smrdovu, kterou klášter získal již v roce 1307). Podle výroku podlažického opata tento dvůr sice patřil vilémovskému klášteru, ale ten musel Pešíkovi vyplatit za tento dvůr a osení, které zde bylo, celkem 28 kop grošů ve dvou splátkách v následujících dvou měsících. Jedním ze svědků listiny, která toto rozhodnutí potvrzovala, byl i člověk, jehož jméno Gelasius Dobner přepsal jako *Boletho de Kimonila* resp. *Kimomila*. Ve skutečnosti se však jedná o Bolka (Boleslava) z Kunemilu (*Bolecho de Kunemila*), jehož pečeť se na této listině dochovala.²³⁷ Tento Bolek snad reprezentuje další generaci rytířů (klientů) z Kunemilu, ale zcela zaručené to není. K jisté opatrnosti nás v tomto směru nutí dochovaný sfragistický materiál. Zatímco Zříš Ješek z Kunemilu používal jako rodové znamení hvězdu o osmi paprscích, Bolek z Kunemilu (a ze Zdislavic) měl ve znaku svini ve skoku.²³⁸ Mnoho informací se o něm nedochovalo, ale například víme, že měl sestru Dorotu, která se provdala za Jaroše z Malovid a s ním měla syna Buška. Oba dva však nejpozději v roce 1399 zemřeli a o jejich majetek se jako o odúmrtí přihlásil český král. Bolek z Kunemilu v této záležitosti hájil nároky své sestry na polovinu tohoto dědictví, které však nakonec připadlo Kunáškovi z Číhoště k manství Vyšehradskému. Z tohoto záznamu se také dozvídáme, že Dorota měla dvě sestry, Machnu z Malovid a Annu.²³⁹

²³⁴ MHB VI, č. 16–17, s. 392–394.

²³⁵ SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 177–204.

²³⁶ MHB VI, č. 55, s. 443–444.

²³⁷ Srov. digitalizovaný originál online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/189/charter> [cit. 22-01-2016]. K formě jména (Bolech – Boleslav) viz SVOBODA, J.: *Staročeská osobní jména*, s. 97, 145.

²³⁸ SEDLÁČEK, A.: *Atlasy erbů a pečetí 2*, s. 93 (fol. 38^r); TYŽ: *Atlasy erbů a pečetí 3*, s. 311 (fol. 339^r). To však nutně nemusí znamenat, že se nejednalo o příbuzné; Bolek z Kunemilu mohl např. přejmout erb šlechticů ze Zdislavic, tedy právě divou svini, z prestižních důvodů. Nebylo by na tom nic divného, například rytíři z Dobročkovic, kteří se dostali k majetkům Švábeniců, jednak přejali jejich predikát, ale později také erb. K tomu PAPAÍK, D.: *Švábenicové*, s. 170 a jinde.

²³⁹ *Druhá kniha provolací*, č. 16, s. 298; č. 21, s. 379–380; č. 13, s. 478–479.

4.3 Sousedé vilémovského kláštera

V okolí vilémovského kláštera se prakticky neustále setkáváme s méně významnými šlechtickými rody z okolí, většinou v roli svědků listinného pořízení. U těchto osob je tak prakticky nemožné jejich vztah ke klášteru definovat, asi nejlepší jej bude označit za „sousedský“. To s sebou pochopitelně nese celou škálu různých konkrétních forem, které ze sousedství vyplývaly a dodnes plynou. Se sousedem je možné mít vztahy přátelské, korektní, minimální a samozřejmě též nepřátelské. Vilémovský klášter byl nicméně sousedem alespoň v regionálních souřadnicích velmi mocným a vlivným, navíc se jednalo o církevní ústav, komunitu zbožných mnichů, proto bylo jeho postavení v rámci těchto sousedských vazeb přeci jen výjimečné a na příkladu Zříše Ješka z Kunemilu (nikoliv jeho bratrů) jsme mohli pozorovat, že tento obecně sousedský vztah se mohl snadno přetavit ve vztah klient-patron. V této části se proto zaměřím na rody, které se v okolí kláštera pohybovaly po více generací.²⁴⁰

Pátrání po takových osobách opět mohou začít mezi svědky pozoruhodné klášterní listiny z roku 1318.²⁴¹ Kromě již známých jmen zaujme i Trojan z Moravan, protože s tímto predikátem se ve vilémovských listinách setkáváme hned několikrát. V tomto případě se bezpochyby jedná o Moravany u Ronova nad Doubravou, které se nachází zhruba jen tři kilometry severně od samotného Vilémova. Podobně jako v případě Kunemilu však Moravany nepatřily mezi klášterní majetky, nebo se o tom alespoň odnikud nedozvídáme. Dalšího člověka, který se podle Moravan psal, zastihneme v okolí vilémovského kláštera v roce 1339. Jistý Michal z Moravan tehdy vystoupil v roli svědka emfyteutické smlouvy na mlýn u Mladočic (dnes Mladotic) a ve svědečné řadě mu bylo vyhrazeno první místo (opět je zde na místě připomenout, že svědečné řady středověkých listin mívaly většinou hierarchické řazení). Dalším ze svědků tohoto pořízení byl například nám již důvěrně známý Modliboh z Heřmanic.²⁴² Patrně toho samého Michala z Moravan, opět společně s Modlibohem z Heřmanic, můžeme zastihnout jako svědka na jiné listině z roku 1348.²⁴³ Vícekrát již nikoho „z Moravan“ v okolí kláštera nezastihneme.

²⁴⁰ Ke klientele českých velmožů ve 13. a na počátku 14. století zejména PAUK, M. R.: *Fama, gloria, curia ac ingens familia*.

²⁴¹ MHB VI, č. 19, s. 396–398 (= RBM III, č. 456, s. 187–188).

²⁴² MHB VI, č. 22, s. 401–402 (= RBM IV, č. 722, s. 281–282).

²⁴³ MHB VI, č. 27, s. 406–407.

Snaha popsat rodové vazby příslušníků nižší šlechty není úkol snadný z několika důvodů. Jedním z problémů je, že se v písemných pramenech vyskytují víceméně nahodile (pokud např. nepatří do okruhu klientely významnějších rodů či církevních institucí) a spíše sporadicky. Další potíže způsobují samotné predikáty příslušníků této sociální skupiny. Ty totiž často bývaly dost variabilní, zvláště v případě, kdy se takoví lidé nepsali podle svých alodních majetků, ale podle míst, která zrovna drželi či kde sídlili. V takových případech se forma predikátů mohla různit u příslušníků jednoho rodu (výstižným příkladem budiž Modliboh z Heřmanic, jeho bratr Ješek z Mrchojed a synovec Radoslav z Habrů), ale mohla se též měnit v průběhu času i u jedné a té samé osoby. V okolí vilémovského kláštera se s takovými případy setkáváme poměrně často.

Například v roce 1318 ve svědečné řadě listiny vilémovského kláštera nalzáme jistého Hynka z Dlužin (*Henech de Dlusyna*), tedy dnešních Horních a Dolních Dlužin v bezprostředním zázemí Smrdova (Sázavky).²⁴⁴ Další osobou s tímto predikátem potkáváme až v roce 1369 ve svědečné řadě listiny, která potvrzovala darování nějakých majetků podél řeky Sázavy Domaslavem a Petrem z Lipničky vilémovskému klášteru. Jednalo se o Ješka řečeného Hřebec z Dlužin.²⁴⁵ S tímto predikátem se sice dále nesetkáváme, s přezdívkou „Hřebec“ však ano, ovšem až o mnoho let později, konkrétně v roce 1412. Tehdy byl vyřešen spor, který se rozhořel mezi vilémovským klášterem a Mikšem řečeným Hřebec z Pohledu. První listinu, která tento spor zachycuje, vydali ubrmani (spornými stranami ustanovení rozhodcové, smírčí soudci) Markvart z Blanice a Jan z Onšova 18. ledna roku 1412.²⁴⁶ Ti rozhodli, že pokud by chtěl klášter Mikše vyplatit, musí mu toto nejprve dopředu oznámit a dát Mikšovi tříměsíční lhůtu. Po skončení tohoto termínu mu měl klášter vyplatit 25 kop grošů a od té doby běžela další lhůta, tentokrát půlroční. Poté mu měl klášter vyplatit dalších 25 kop grošů, načež měl Mikeš bez prodlení odevzdat sporný majetek. Velmi detailně je zde ošetřeno, v jakém stavu se má tento majetek po odevzdání nacházet. Mikeš nemá „rušit“ (bořit) žádné stavení a je mu zakázáno také odnášet odtud řetězy a dveře (sic!). Poslední dvě položky půvabným způsobem demonstrují hodnotu železa ve středověku (u dveří se jednalo zejména o jejich kování). Dnes sice železo vnímáme jako běžný kov, ve středověku však byla jeho hodnota diametrálně vyšší.²⁴⁷ Co si naopak Mikeš odnést

²⁴⁴ MHB VI, č. 19, s. 396–398 (= RBM III, č. 456, s. 187–188).

²⁴⁵ MHB VI, č. 43, s. 427–428.

²⁴⁶ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 216. Online: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/216/charter> [cit. 22-01-2016]. Gelasius Dobner ve svých *Monumentech* vernakulární listiny needituje, v podstatě jen registruje jejich existenci. V tomto případě listinu nesprávně datoval až do roku 1419. MHB VI, č. 66, s. 457.

²⁴⁷ Hodnotu a význam železa pro starší období docenil BARTLETT, R.: *Making of Europe*, s. 60–63.

směl, byly „domovité věci a nábytky domovité“. V tomto dokumentu se řeší i to, jakým způsobem měl naložit s „osením ozimným“. O tom měl rozhodnout přímo opat a Mikeš se tomuto rozhodnutí měl podřídit. Pokud by jej chtěl zasít, mohl, ale opět pouze s výslovným svolením opata. Dodržování těchto ustanovení bylo jistě „pod základem“ (zástavou, zálohou) 100 kop grošů. Tento výrok ubrmanů sice poskytuje mnohdy i velmi zajímavé detaily, nedozvídáme se z něj však o předmětu tohoto sporu. To naštěstí prozrazuje listina, kterou 15. května 1412 vydal Mikeš řečený Hřebec z Pohledu a jeho syn Petr.²⁴⁸ Otec se synem touto listinou vyznávají, že se prostřednictvím výše jmenovaných ubrmanů a lipnického purkrabího Načka dohodli s vilémovským klášteřem „o všechny věci a zejména o to sedění v Pohledu“. Klášter jim již vyplatil celou dohodnutou sumu, tedy 50 kop grošů a dalších šest kop grošů za „jeř“ (jařiny, obilniny seté na začátku jara – většinou ječmen a oves), kterou již nechali vysít. Do tří týdnů slíbili tyto majetky opustit a již nikdy na ně nevznést nárok – to vše opět pod základem 100 kop grošů.

Mikeš řečený Hřebec tedy držel v Pohledu dvůr s polnostmi, který ale jinak patřil vilémovskému klášteru. Poté, co klášter Mikeš vyplatil, tento dvůr opět převzal. Mikeš tedy přestal používat predikát „z Pohledu“, protože zde již dále nesídlil. Tímto by bylo možné celou záležitost uzavřít, ale to by byla škoda. Na listině vydané 15. září 1418, ve které ubrmani rozhodli spor mezi vilémovským klášteřem a Alšem z Číhoště o městečko Smrdov, totiž v roli svědka vystupuje mimo jiné i „slovutný panoše“ Mikeš Hřebec z Okrouhlic (Okrouhlice u Havlíčkova Brodu – asi 11 km západně od Pohledu).²⁴⁹ Tento Mikeš Hřebec bude s největší pravděpodobností ten samý, se kterým jsme se potkali v roce 1412, kdy ještě užíval predikát podle svého aktuálního „sezení“ v Pohledu. Tento případ tedy na jednu stranu pěkně ilustruje problémy související se změnou predikátů osob z řad nižší šlechty a zároveň též dokládá mobilitu této vrstvy – jak geografickou (která aspoň v tomto případě nepřekračovala hranice regionu), tak i sociální. Ještě v roce 1412 byl v nějakém vztahu s vilémovským klášteřem (jehož základem bylo užívání klášterního zboží), poté již nikoliv.

Užívání různých predikátů v rámci jedné rodiny (podle aktuální držby) je v případě méně významných příslušníků nižší šlechty poměrně běžný jev a setkáváme se s ním ve více případech. Koncem 14. století se např. rozhořel spor mezi vilémovským klášteřem z jedné strany a bratry Zubáky ze strany druhé o les u Kladrub (u Libice nad Doubravou). Tento spor táhnoucí se několik let byl vyřešen 29. července roku 1398 ve prospěch kláštera a pro potvrzení tohoto stavu vydali

²⁴⁸ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 216. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/217/charter> [cit. 22-01-2016].

²⁴⁹ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 219. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/219/charter> [cit. 22-01-2016].

Zubákové listinu.²⁵⁰ Konkrétně se jednalo o Mstislava řečeného Zubák z Kladrub, jeho bratra Mikeše řečeného Zubák a syny Mstislava (Mikuláše, Václava a Nedaška). Tímto však spory evidentně neskončily, protože o tři roky později, 19. května 1401, museli v té samé záležitosti rozhodnout smírčí soudci.²⁵¹ Ti sporný les opět přiřkli klášteru s tím, že Zubákové sice nemusí nahradit klášteru neprávem zadržovaný plat, ale od tohoto rozhodnutí mají klášteru odvádět pravidelné dávky (*census*). V případě Zubáků se jednalo o Mstislava řečeného Zubák z Kladrub, Viléma řečeného Zubák z Chrustova (*de Chrustow*, nelokalizováno) a syny Mstislava (Mikuláše, Václava a Nedaška). Kolektivní oslovení Zubákové se v tomto dokumentu objevuje vícekrát ve formě „*Zubacones*“ a označovalo celou (zřejmě jen užší) rodinu. Mstislav Zubák z Kladrub se tedy psal podle vesnice, která (alespoň zčásti) patřila vilémovskému klášteru a měl příbuzné, kteří používali rozdílné predikáty – ale stejnou přezdívku, Zubák. Opět se také setkáváme s tím, že mezi těmito lidmi a vilémovským klášterem docházelo k dlouholetým sporům o majetky.

4.4 Vilémovský klášter jako regionální duchovní centrum

Vztah nejnižší vrstvy šlechtické obce k vilémovskému klášteru jsem zatím sledoval prizmatem majetkové držby a z ní vyplývajících povinností a problémů. Vilémovský klášter byl nicméně primárně církevním ústavem, komunitou zbožných mnichů. Religiózní aspekt není možné vynechat ze sítě vztahů, které okolní drobnou šlechtu ke klášteru vázaly. Vilémov se totiž stal oblíbeným místem posledního odpočinku členů mnoha významnějších rodin z okolí a díky tomu hrál též významnou úlohu sepulkrální a komemorativní. Vilémovský klášter, alespoň podle pozdější tradice, založili blíže neznámí bratři Vilém a Heřman (Josef Šrámek se nověji kloní spíše ke společnému založení těmito šlechtici a českým knížetem).²⁵² Od počátku 13. století se nicméně jedná o klášter zeměpanský, nikoliv soukromý (o osudech zakladatelů a jejich rodiny nevíme zhruba nic), což byl asi i jeden z důvodů, proč byl místní elitou poměrně vyhledávanou destinací k poslednímu odpočinku či alespoň místem, kde se budou konat bohoslužby za duše zemřelých.

První jednoznačný doklad o pohřbech laiků uvnitř klášterních zdí pochází až z roku 1348, nicméně je poměrně výmluvný.²⁵³ Listinu vydal pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, který potvrdil dar ročního platu tří hřiven grošů z majetků Petra ze Štětína pro vilémovský klášter. Tento dar byl motivován zejména starostí za spásu duší předků tohoto Petra, kteří byli v klášteře pohřbeni.

²⁵⁰ MHB VI, č. 52, s. 438–439.

²⁵¹ MHB VI, č. 56, s. 444–446.

²⁵² SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 49–54.

²⁵³ MHB VI, č. 26, s. 404–406.

Tento dar byl speciálně vázán ke zdejšímu oltáři sv. Kateřiny, resp. na výživu bratří, kteří při něm konali bohoslužby. Pražský arcibiskup opatovi zakázal pod hrozbou exkomunikace, aby použil tyto peníze pro vlastní potřeby. Smyslem této donace tedy evidentně bylo konání pravidelných bohoslužeb za spásu duší Petrových předků. Tento případ tedy hezky ilustruje význam kláštera jako duchovní instituce. Ukazuje ovšem také na regionální vazby. Donátor, tedy Petr ze Štětína (*Petrus de Sthethyn*)²⁵⁴, je s největší pravděpodobností *Petrus dictus Sczceczin*, kterého potkáváme jako svědka dříve uváděné listiny Ješka z Mrchojed a Modliboha z Heřmanic z roku 1350.²⁵⁵

Z 80. let 14. století pochází hned dva doklady o tom, že klášter hrál významnou úlohu v péči o duše zesnulých příslušníků regionálních elit. První pochází z roku 1383, nicméně jeho pozadí je poněkud komplikované.²⁵⁶ Jan řečený Ščeba ze Stříteže (*de Strzietez*)²⁵⁷ učinil před svou smrtí testament ve prospěch vilémovského kláštera ve výši 20 kop grošů – za spásu své duše. Vykonavatelem tohoto testamentu se měl stát jeho přítel, jenž není v tomto dokumentu jmenovitě uveden. Za něj (resp. za vykonání tohoto testamentu) se zaručil švagr tohoto anonymního přítele Epík z Hrádku a jistý Zdislav z Vlašimi. Listinu z roku 1383 nicméně vydali synové původního vykonavatele závěti Jana Ščeby ze Stříteže – bratři Epík, Hanuš a Jan z Krásné Lípy.²⁵⁸ Původním vykonavatelem testamentu Jana Ščeby ze Stříteže byl tedy otec bratří z Krásné Lípy, jenž ale podle všeho záhy také zemřel a povinnost vykonat poslední vůli původního testátora přešla na Epíka z Hrádku a Zdislava z Vlašimi, kteří se k tomuto úkolu evidentně stavěli dost laxně. Listina z roku 1383 tak řeší pouze změnu vykonavatelů závěti Jana Ščeby ze Stříteže, kterými se nově stali bratři z Krásné Lípy, kteří na sebe toto břemeno převzali a slíbili klášteru vyplácet dvě kopy grošů ročně (každý půlrok jednu kopy), dokud nebude odkaz Jana Ščeby vyplacen v plné výši (v ideálním případě za 10 let).

Druhý dokument je v lecčem podobný. Pochází jen o rok později, z 23. dubna 1384, a také řeší plnění dříve učiněného testamentu.²⁵⁹ Jednalo se o odkaz Rubína st. ze Skalice, který ve své

²⁵⁴ Určitě ne „*de Slethyn*“, jak četl G. Dobner (viz poznámku výše). Srov. digitalizovaný originál: Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 102. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/102/charter> [cit. 22-01-2016].

²⁵⁵ MHB VI, č. 29, s. 407–408.

²⁵⁶ MHB VI, č. 44, s. 428–429.

²⁵⁷ Nikoliv „*de Strzeticz*“ jak chybně četl G. Dobner (viz poznámku výše). Srov. digitalizovaný originál: Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 140. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/140/charter> [cit. 22-01-2016].

²⁵⁸ Dnešní Lípa u Havlíčkova Brodu. PROFOUS, A.: *Místní jména II*, s. 616–617.

²⁵⁹ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 141. Online: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/141/charter> [cit. 27-01-2016]. Z této listiny byly někdy později vyříznuty některé její části (plika a pravý horní roh) – snad pro vytvoření pergamenových závěsů pečeti pro jiné listiny. Poté však byl vyříznutého rohu vlepen jiný kus pergamenu a chybějící text byl dopsán (jedná se jen o zanedbatelnou část listiny). Z tohoto důvodu nezařadil Gelasius Dobner tuto listinu do své edice.

závěti odkázal klášteru celkem 100 kop grošů. Ty však klášter musel evidentně vymáhat, proto vznikla i tato listina, ve které se vnuk Rubína st. ze Skalice, Rubín ml. ze Skalice, zavázal tuto částku vyplatit. Klášteru měl plynout příjem 25 kop ročně z platů ze vsí Bukovina a Turkovice a za splnění těchto závazků ručil Rubín ml. spolu se svými přáteli pod hrozbou ležení v Čáslavi.²⁶⁰

Obě listiny vznikly díky sporům, které se rozhořely o vykonání testamentů lidí, kteří odkázali pro podporu spásy svých duší nějaký finanční obnos klášteru.²⁶¹ Jedná se tedy v podstatě o spornou agendu, což je poměrně důležité. Lze totiž očekávat, že podobné odkazy byly zcela běžné, ale do dnešní doby se dochovaly jen zprávy o těch případech, které provázely nějaké problémy urovnané listinným pořízením. Většinou se bohužel nedozvídáme, co tito lidé po mniších přesně požadovali. Obecně šlo především o modlitby zbožných mnichů za spásu duší donátorů (resp. testátorů), očekávat lze i konání anniversarií (bohoslužeb konaných v den úmrtí donátora za spásu jeho duše). Z praxe se nicméně dozvídáme, že přístup mnichů k těmto povinnostem byl občas poněkud laxní, a to dokonce i když se jednalo o mše za příslušníky rodu zakladatelů kláštera. Jeden takový případ popsal Jindřich Řezbář ve své pozoruhodné Kronice kláštera Žďárského, kterou dopsal v roce 1300. Ten v pasáži, která chronologicky zapadá do konce 70. let 13. století, uvádí, že po smrti Eufemie (manželky Bočka z Jaroslavice a ze Zbraslavi, jedné ze zakladatelek žďárského kláštera a sestry sv. Zdislavy z Lemberka), která „*mnichům dávala ryby a víno a platila na mše*“, nejednou viděl, „*kterak o jejím svátku mše jediná nečtena za ni. / Tím jsem pohněván byl já ubohý, truchlil jsem v srdci, / neb to byl veliký nevděk a nemilý tobě, ó Kriste!*“²⁶²

Tyto modlitby měly zkrátit dobu pobytu v očištcí a tím usnadnit cestu k věčné spáse.²⁶³ Pochopitelně nejprestižnější bylo zajistit si pohřeb přímo v areálu kláštera, resp. v konventním chrámu. Jak bylo zmíněno výše, vilémovský klášter patřil nejpozději od počátku 13. století k zeměpanským ústavům, tudíž se nikdy nestal nekropolí jednoho (či více) rodů, jak to bylo zvykem u soukromých fundací cistericiáckých klášterů. Například blízký žďárský klášter byl tradičním místem posledního odpočinku potomků Bočka z Jaroslavice a ze Zbraslavi (v literatuře častěji uváděn jako Boček z Obřan či z Perneggu) a pánů z Lichtenburka.²⁶⁴ Vilémovský klášter bohužel podlehl prakticky totální zkáze, proto (zatím) nelze ověřit fyzickou přítomnost hrobů uvnitř klášterního areálu. Písemné prameny tento případ naštěstí dokumentují – ovšem pouze

²⁶⁰ Rubínové ze Skalice náleželi k rodu erbu třmene; k tomu ŠIMÁK, J. V.: *Počátky erbu Třmene*.

²⁶¹ Zbožným darům církevním institucím zejména v první polovině 14. století se věnuje zejména Zdeněk Vašek. Souhrnně VAŠEK, Z.: „...*aby se jim více líbilo modlit se dnem i nocí za nás*“; srov. Týž: *Zbožná nadání šlechty v první polovině 14. století*.

²⁶² *Cronica domus Sarensis*, kap. 14, verš 843, 845–847, s. 67–69.

²⁶³ K vývoji konceptu očištcí, jenž se v západní církvi ustálil ke konci 12. a na počátku 13. století zejm. LE GOFF, J.: *Zrození očištcí*.

²⁶⁴ SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 184–196.

jeden jediný z roku 1348, kdy z dikce listiny vyplývá, že alespoň někteří z předků Petra ze Štětína byli pohřbeni právě zde.²⁶⁵ Ostatní zmínky jsou jen obecného charakteru a není tedy možné zjistit, co přesně mniši za spásu duší svým donátorům prokazovali.

S obdarováním kláštera „*pro remedio animae*“, tedy s obecně formulovaným požadavkem starostlivosti o duši dárce, se však setkáváme již od 13. století. Vlastně už na zcela první dochované listině, kterou klášter přijal. Jedná se o listinu Děpolta III., kterou je možné datovat jen rámcově do let 1204–1214 (mimořádně, jedná se o jedinou dochovanou listinu, kterou tento příslušník vedlejší linie Přemyslovců vydal).²⁶⁶ Primárně se jednalo o přesné stanovení hranic mezi majetky Děpolta a vilémovského kláštera. Dále však klášteru věnoval část výnosu své mýtnice v Habrech (konkrétně se jednalo o každý čtvrtý týden, tedy o zisky z mýta v každém čtvrtém týdnu) a to vysloveně „*ob remedium anime mee*“. Další podobný případ pochází již z roku 1223, kdy pražský biskup Pelhřim potvrdil zbožný dar urozeného Sezemy z Kostomlat, který klášteru věnoval vesnici Opočnice „*pro remedium anime sue*“.²⁶⁷

Starost o osud nesmrtelné duše byla ve středověku skutečně velmi důležitým motivem mnoha činů a darů. Vraťme se ještě jednou do roku 1360, kdy máme doloženou první ze série transakcí, díky nimž nakonec vilémovský klášter získal mnoho nových majetků ve vsích (Žlebská) Lhotka a Bousov. V tomto roce koupil Soběhrd pro vilémovský klášter nějaké majetky ve (Žlebské) Lhotce, ze kterých plynul roční plat tři kop grošů. Učinil tak „*ob remedium anime sue, et ob reverenciam Beatorum Petri et Pauli Apostolorum iam in celo triumphancium*“, tedy ze starostlivosti o svou duši a ze zbožné úcty k apoštolům Petru a Pavlovi triumfujících na nebesích.²⁶⁸ Kromě obvyklé obecné formulace zde nalézáme ještě přímluvy ke svatým patronům vilémovského kláštera. Upřímnost tohoto motivu může dokazovat i postavení Soběhrda v rámci vilémovského konventu. Nebyl totiž mnichem, ale pouze laickým bratrem (*Sobiehrd laycus et frater monasterii*). Je to první a zároveň také poslední případ, kdy máme jednoznačné zmínky o nějakém laickém bratru ve Vilémově. V tomto případě je možné předpokládat, že Soběhrd byl urozeným mužem z regionu, který ke stáru vešel do kláštera právě kvůli tomu, aby mu byla ulehčena cesta očištěním do ráje. To je nicméně pouze hypotéza, žádný jiný pramen bohužel tuto variantu nepotvrzuje (ani nevyvrací).

²⁶⁵ MHB VI, č. 26, s. 404–406.

²⁶⁶ CDB II, č. 112, s. 107. K Děpolticům zejm. DEJMEK, J.: *Děpoltici*.

²⁶⁷ CDB II, č. 252, s. 241–242.

²⁶⁸ MHB VI, č. 33, s. 412.

Upřímnou zbožnost, nebo alespoň bázeň před tváří Boží, mohou dokládat kromě donací sloužících ke starostlivosti o duše zemřelých i fundace kostelů či oltářů. Jeden z takových příkladů byl rozebrán výše, jednalo se o založení filiálního kostela v Kunemilu (jenž byl podřízený smrdovskému farnímu kostelu) v roce 1365 bratry Petrem, Zříšem a Jindřichem z Kunemilu.²⁶⁹

Není to však případ jediný. Další se týká bratří Domaslava a Petra z Lipničky. Ty potkáváme v okolí vilémovského kláštera poměrně často a můžeme je počítat mezi příznivce tohoto ústavu. Jeden z dokladů jejich náklonnosti ke klášteru reprezentuje jejich donace z roku 1369. Oba bratři tehdy odkoupili od bývalého ledečského rychtáře Martina jisté majetky podél řeky Sázavy, které následně vilémovskému opatství darovali. Tyto pozemky, jak je v listině uvedeno, předtím klášteru patřily a nacházely se mezi jeho jinými majetky.²⁷⁰ Důvod této donace je zde poměrně obšírně popsán: „*pro remedio et salute animarum parentum nostrorum, cupientes eos et nos una cum ipsis participes fieri oracionum, ac omnium bonorum operum, qui ibi Domino Deo ad laudem et gloriam die nocteque famulantur.*“ Bratry z Lipničky vedla k tomuto obdarování starostlivost o duše jejich rodičů, za něž se měli modlit dnem i nocí spolu s mnichy a konat i jiné dobré skutky k chvále a slávě Boží. Tyto formulace, zdá se, jasně vypovídají o upřímné zbožnosti těchto bratrů, nicméně zde je na místě jistá obezřetnost. Listina, o které je řeč, je pravděpodobně zcela či částečně přijemecká. Za její diktát tedy byl zodpovědný někdo z vilémovské kanceláře, s největší pravděpodobností některý z vilémovských mnichů. To nás nutí k jisté opatrnosti v tomto směru, nicméně s bratry z Lipničky se pojí ještě jeden zbožný čin.

Bratři Petr a Domaslav, armigeři z Lipničky, vydali 3. prosince 1381 listinu, která se dochovala v opisu v erekčních knihách pražské arcidiecéze.²⁷¹ Tito bratři věnovali roční plat šesti kop grošů z jejich majetků v Bousově oltáři sv. Kateřiny, který měl být nově zřízen ve farním kostele ve Světlé nad Sázavou, což odsouhlasil zdejší farář Damián (mimochodem, tento Damián patří k nejdéle sloužícím farářům patronátních kostelů vilémovského kláštera – jako farář ve Světlé nad Sázavou působil 26 let, od roku 1364 do roku 1390).²⁷² Tímto zřídili obročí pro správce tohoto oltáře (oltářníka), který měl v kostele nově působit. Každý týden měl odsloužit tři mše, popřípadě mohl tuto povinnost delegovat na někoho jiného. Z těch samých majetků věnovali oltáři sv. Kateřiny Petr a Domaslav z Lipničky další kopu grošů ročního platu, za což ovšem

²⁶⁹ LE I, č. 102, s. 50–51.

²⁷⁰ MHB VI, č. 43, s. 427–428.

²⁷¹ LE II, č. 331, s. 189–190.

²⁷² SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 195, 294. Ke kostelu sv. Václava ve Světlé nad Sázavou (patrocinium doloženo již ve 2. polovině 14. stol.) KRŮVSKÁ, A.: *Petr a Domaslav z Lipničky*; TÁŽ: *Světlá nad Sázavou a její kostel*.

požadovali velmi detailně stanovené služby. Čtyřikrát do roka v kvatembrových dnech měl zdejší oltářník z tohoto platu věnovat jeden ferton (16 gr.) zdejšímu faráři a ti pak měli spolu v neděli vigile vykonat tři lekce a v pondělí sloužit tři mše (z toho dvě měly být čtené a jedna zpívaná), z čehož alespoň jedna čtená měla být zádušní. K nově zřízenému oltáři pak měli mít tito bratři dědičné podací právo (tedy měli navrhovat nové oltářníky). To vše učinili, alespoň podle dikce této listiny, k počtě Panny Marie a všech svatých a také „*in remedium animarum nostrarum et praedecessorum nostrorum*“, tedy pro spásu duší svých a svých předků.

Bratři Petr a Domaslav z Lipničky však nebyli jedinými zástupci svého rodu. Jedním ze svědků listiny, která potvrzovala jejich dar vilémovskému klášteru z roku 1369, byl i jistý Hertvík z Lipničky.²⁷³ Jistě se jednalo o nějakého příbuzného, ale těžko říct jakého. Podobné konstatování platí i o Mikuláši z Lipničky (označen též jako armiger), kterého bychom zastihli 26. září 1404 ve večerních hodinách v ambitu vilémovského kláštera.²⁷⁴ Zde se veřejně zavázal vyplácet vilémovskému mnichovi Martinovi (snad Martinovi z Vrd, o kterém ještě bude řeč) roční plat ve výši pěti kop grošů ze svých majetků v Bousově (jehož část klášteru též patřila) a Věži. Pozadí této události nám bohužel zcela uniká, stejně jako rodinné vazby tohoto Mikuláše na bratry Petra a Domaslava z Lipničky (snad byl synem jednoho z nich; o jejich blízkém příbuzenství svědčí i vlastnictví části vesnice Bousova, kterou předtím disponovali zmiňovaní bratři). Zajímavé ovšem je, v jaké funkci zde vystupuje. Tento Mikuláš byl hejtmanem (*capitaneus*) (Havlíčková) Brodu. Toto město, založené kolem poloviny 13. století Smilem z Lichtenburka, patřilo mezi významná poddanská města, jehož postavení (hospodářské a od roku 1333 i právní) se blížilo královským městům.²⁷⁵ V roce 1398 zdělila město i s hradem Lipnicí Kateřina, dcera Viléma z Landštejna, jež se provdala za Čeňka z Vartenberka.²⁷⁶ Mikuláš z Lipničky tedy sloužil buď Čeňkovi či jeho manželce Kateřině. Jeho postavení tedy bylo poměrně významné, což zřejmě platí i o celém rodě v této době.

Rod, který se psal po Lipničce, je příkladem poměrně specifického spojení příslušníků nižší šlechty na Čáslavsku s vilémovským klášterem. Lipnička sice původně klášteru patřila, ale po roce 1318, kdy jí pustou přenechal k obnově Markvartu Černému, definitivně přešla do vlastnictví rodu, který se podle ní začal i psát. Tento rod snad přišel spolu s pány z Lipé, kteří od konce druhé dekady 14. století postupně přebírali majetky svých zadlužených lichtenburských příbuzných v regionu, ale jednoznačně to doložit nelze. Mocensky byl sice tento rod vázán na pány Lipnice a

²⁷³ MHB VI, č. 43, s. 427–428.

²⁷⁴ LE V, č. 822, s. 609–610. Jedná se o veřejný instrument, jenž byl opsán v erekčních knihách. Tento instrument vyhotovil notář Ota, syn zesnulého Hanka ze Zruče. NUHLÍČEK, J.: *Veřejní notáři*, č. 1073, s. 294.

²⁷⁵ K počátkům města SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, 147–152. Privilegium Jana Lucemburského z roku 1333 RBM III, č. 2040, s. 792.

²⁷⁶ SOCHR, J.: *Havlíčkův Brod*.

(Havlíčková) Brodu, ale z duchovního hlediska byl jejich nejdůležitějším partnerem právě vilémovský klášter, který byl po pánech z Lipé také jejich nejmocnějším sousedem. Tento vztah, alespoň v době života bratří Petra a Domaslava, byl evidentně z větší části motivován starostlivostí o spásu jejich duší (a jejich předků). Jak se však tento poměr vyvíjel v dalších generacích, to bohužel prameny nesdělují. Snad můžeme právě na základě mlčení mladších pramenů uvažovat o tom, že vilémovský klášter, alespoň pro některé okolní rody, o své postavení významného spirituálního centra přišel, což může souviset i s celkovou situací v církvi a českém království na konci 14. a počátku 15. století.

4.5 Beneš ze Smrdova, Bačkova a Tupadel: Vilémovský konvent a jeho regionální vazby

Spojení vilémovského kláštera s okolní elitou z prostředí spíše drobnější šlechty může nejpřesvědčivějším způsobem dokládat složení vilémovského konventu. Lze předpokládat, že alespoň jeho část budou tvořit příslušníci významnějších rodů z okolí. Tyto případy jsou nicméně velmi vzácné – zmínka o členech vilémovského konventu je jediná poskrovnu, ale také je u nich v drtivé většině případů uvedeno pouze jméno bez dalšího určení. Přesto existují prameny, které občas tyto vazby uvádějí.

Nejdůležitějším z nich je listina z 15. září 1418.²⁷⁷ Jedná se o rozhodnutí ubrmanů kutnohorského mincmistra Petra ze Svojšína a lichnického purkrabího Onše z Měkovic ve věci sporu mezi vilémovským klášterem a Alešem z Číhoště o městečko Smrdov. Ze sporu nakonec vyšel vítězně vilémovský klášter, ale to na tomto místě není to nejdůležitější. Klášter v této při zastupoval jednak opat Mikuláš (v úřadu 1391–1421)²⁷⁸, ale také jeho bratr Beneš z Tupadel a Bačkova. Tyto informace jsou samy o sobě velmi zajímavé. Opat Mikuláš pocházel z prostředí nižší šlechty na Čáslavsku – Tupadly se nachází v zázemí Čáslavi jižně od města, Bačkov je pro změnu jedna z vesnic v bezprostřední blízkosti Smrdova, kterou klášter získal spolu s tímto městečkem v roce 1307.²⁷⁹ To, že se bratr vilémovského opata psal po klášterním zboží, určitě není náhoda. Bez dalších pramenů by to bylo možné interpretovat jako jasný doklad nepotismu, jenže situace tak jednoznačná není.

Bačkov, respektive zdejší dvůr, se stal na sklonku 14. století předmětem sporu mezi Pešíkem z Pelstova a vilémovským klášterem, jenž byl v roce 1399 vyřešen ve prospěch

²⁷⁷ Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, inv. č. 219. Online: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-NA/RBB/219/charter> [cit. 10-02-2016].

²⁷⁸ SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 283.

²⁷⁹ MHB VI, č. 16–17, s. 192–194.

Vilémova (jedním ze svědků listiny, která toto rozhodnutí potvrzovala, byl i výše zmiňovaný Bolek z Kunemilu).²⁸⁰ Není proto zcela vyloučené, že opat Mikuláš svěřil právě tento sporný dvůr do držby svému bratru nikoliv z ryzího nepotismu (což je na druhou stranu faktor, který není možné zcela upozadit), ale také kvůli zajištění ochrany tohoto klášterního zboží.²⁸¹ Šťastnou náhodou se dochoval záznam ze zemských desk z roku 1394, který celou situaci staví ještě do jiného světla.²⁸² Tento zápis potvrzuje prodej dvora s polnostmi v Tupadlech spolu s patronátním právem ke kostelu ve Schořově Benešovi ze Smrdova za 310 kop grošů. Beneš ale nevlastnil celou vesnici, pouze její část. Své majetky zde měla od roku 1347 také drobovická komenda řádu německých rytířů, kdy zde od Ctibora z Číhoště získala tři lány a krčmu. Tyto majetky zde němečtí rytíři drželi i na počátku 15. století.²⁸³ Tento Beneš ze Smrdova ovšem není nikdo jiný, než bratr v této době již úřadujícího vilémovského opata, který se v roce 1418 podle Tupadel psal. To koneckonců potvrzuje i vazba na klášterní městečko Smrdov, ke kterému Bačkov náležel. Tento záznam se dochoval v opisu v druhé knize provolací desk dvorských, který je sám o sobě zajímavý. Po smrti Litvína z Tupadel (ohlášeno 4. října 1401) český panovník prohlásil tuto vesnici za odúmrť, která náleží jemu. Toto rozhodnutí napadl Beneš z Tupadel prostřednictvím svého zmocněnce Zdeňka Šindela ze Starého Města pražského (ano, přesně ten Zdeněk Šindel, který provozoval v pražském domě vilémovského kláštera kramářskou živnost). Jako doklad nároků Beneše z Tupadel byl použit záznam v zemských deskách, jehož část zde byla opsána a jež nároky Beneše prokázal.²⁸⁴ To ovšem není vše. Jedním z ručitelů prodeje části Tupadel s patronátním právem ke kostelu ve Schořově byl Kunášek z Číhoště. U něj se na chvíli zastavme. Kunášek totiž patří do okruhu osob, které můžeme označit za klášterní klienty – tento byl navíc rychtářem jedné klášterní vesnice. V roce 1384 prodal tento Kunášek vesnici Malčín (v blízkosti Kunemilu), kterou držel od kláštera na dobu svého života.²⁸⁵ To se však netýkalo zdejší rychty (tedy úřadu rychtáře), která Kunáškovi patřila dědičně a po jeho smrti měla připadnout jeho nástupcům. Kdy Kunášek zemřel, přesně nevíme. Ještě v roce 1399 byl ale naživu; po smrti Jaroše z Malovid a jeho syna Buška získal od českého krále zboží v Malovidech k manství Vyšehradskému.²⁸⁶ V roce 1409 byl však již mrtvý. Tehdy totiž zemřela Mana, která je uvedena jako jeho vdova.²⁸⁷

²⁸⁰ MHB VI, č. 55, s. 443–444.

²⁸¹ Vítanou analogii poskytuje starší případ z prostředí břevnovského kláštera, kdy břevnovský opat Bavor z Nečtin dosadil svého bratra Vyšemíra z Nečtin jako kastelána v té době neklidného Broumova. ŠRÁMEK, J.: *Formování klášterní domény*, s. 29–32.

²⁸² RT, s. 554.

²⁸³ ČAPSKÝ, M.: *Mezi regresí a transformací*, s. 192–193.

²⁸⁴ *Druhá kniha provolací*, č. 22, s. 302–303.

²⁸⁵ MHB VI, č. 45, s. 429–430.

²⁸⁶ *Druhá kniha provolací*, Příklad II (Darovací listy Václava IV.), č. 13, s. 478–479.

²⁸⁷ TAMTÉŽ, č. 73, s. 411.

Pokud se tedy zpětně podíváme na spor o městečko Smrdov, začne se řetězec informací propojovat. Výsledkem toho ovšem není jednoznačné vysvětlení, ale naopak daleko více otázek. Jaké nároky měl Aleš z Číhoště na Smrdov – vyplývaly snad z nějakých starších smluv, které za svého života uzavřel jeho příbuzný Kunášek z Číhoště? Jakým způsobem a proč se v celé záležitosti angažoval Beneš z Tupadel a Bačkova (a dříve psaný též ze Smrdova)? Takto bychom mohli pokračovat dále. Tento případ dokládá, že síť vzájemných vztahů v prostředí nižší šlechty byla ve vymezeném regionu neuvěřitelně spletitá, mnohvrstevnatá a dynamická. Bohužel právě dynamiku tohoto vývoje prakticky není možné přesněji postihnout kvůli charakteru a množství dochovaných zpráv.

Jiné zmínky, které by umožnily alespoň nějakým způsobem naznačit rodinné vazby členů vilémovského konventu, jsou velice řídké – pouze dvě. První z nich pochází z května 1405 z prostředí papežské kanceláře a týká se prezentace vilémovského mnicha Mikuláše ze Lhoty k patronátnímu kostelu vilémovského kláštera ve Valči na Moravě.²⁸⁸ To je ovšem bohužel vše, co se o tomto Mikuláši dozvídáme. Není zřejmé, zda je označení „ze Lhoty“ predikátem či jen prostým uvedením místa jeho původu. Ani samotné toponymum nám práci neulehčuje, naopak. Lhota je vůbec nejběžnějším místním jménem, proto za daného stavu prakticky není možné určit, ze které Lhoty měl onen Mikuláš pocházet. Tento případ tedy dospěl do slepé uličky. Další a poslední z mnichů vilémovského kláštera, u kterého alespoň známe místo jeho původu, byl Martin z Vrd. Ten byl již v roce 1413 prezentován k dalšímu z inkorporovaných kostelů vilémovského kláštera v Litobratřicích (v olomoucké diecézi). S nástupem Martina z Vrd do úřadu litobratřického plebána však evidentně nastaly problémy a řádné vykonání této prezentace nařídil pod hrozbou církevních trestů až v roce 1418 papežem ustanovený exekutor, opat premonstrátské kanonie v Hradišti u Olomouce.²⁸⁹ Označení Martina patrně znamená místo jeho původu. Vrdy sice nepatřily vilémovskému klášteru, ale nachází se v zázemí Čáslavi těsně u jiných klášterních majetků v Bučicích (dnes Horní a Dolní Bučice) a Vlačicích – a také jen necelé čtyři kilometry severně od Žleb.

²⁸⁸ MHB IV, č. 344, s. 397–399. Zde špatně datováno do roku 1404; správně 22. května 1405. Srov. RBMV V/I/2, č. 843, s. 100. Valečský kostel byl na konci 14. století inkorporován k vilémovskému klášteru, nicméně tato inkorporace byla poměrně problematická a na počátku 15. století nakonec i zrušená. Obsazení patronátního kostela samotným mnichem domovského kláštera nicméně spíše svědčí o pevné vazbě ke klášteru. K inkorporaci valečského kostela SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 172–173.

²⁸⁹ Toto vše se dochovalo v notářském instrumentu z roku 1418, kde byla inserována i papežská bula z roku 1413, která prezentaci Martina povolovala. Problém byl zřejmě v tom, že tuto listinu vydal papež Jan XXIII., jenž byl v roce 1415 sesazen. Listina byla vyhotovena známým veřejným notářem Jakubem, synem Jana z Písku, jenž byl činný nejspíše od roku 1388 a byl zároveň i písařem hradištského opata. K Jakubovi viz NUHLÍČEK, J.: *Veřejní notáři*, č. 382, s. 209. K litobratřickému kostelu a vilémovskému klášteru SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 190–191, 211.

5 Závěr

Informace o venkovském obyvatelstvu na Čáslavsku jsou velmi torzovité a neumožňují sestavit přesnější obraz jeho vývoje. Až na pár zmínek vázících se k 11. a 12. století se jedná o materiál pocházející převážně ze 14. století. Nejvýznamnějším pramenem pro venkovské poměry ve 14. století je bezpochyby kopiář a urbář kláštera cisterciáček v Pohledu. Ten byl sepsán kolem roku 1328 a patří tak mezi nejstarší památky svého druhu u nás. Časově jej předchází jen v opisu dochované vyšebrodské urbáře a zlomek urbáře z prostředí pražského biskupství, které všechny pochází z poslední třetiny 13. století. První část pohledského urbáře tvoří soupis obilného desátku z 10 lokalit. Jedná se o tzv. *decima constituta*, tedy desátky určené podle rozsahu půdní držby. Výše desátku činila pravděpodobně půl strychu obilí z jednoho lánu. Druhou část tvoří soupis poddanských dávek ze dvou (emfyteutizovaných) klášterních vesnic – Krátké Vsi (často chybně uváděné jako Dlouhé Vsi) a Cibotína. Ideální výše dědičného nájmu činila v Krátké Vsi 24 gr. a čtyři kuřata ročně, v Cibotíně 32 gr. ročně. V Krátké Vsi byla výše reálného odvodu v mnoha případech trochu odlišná od teoretického ideálu, tyto rozdíly jsou však vždy jen zanedbatelné. V porovnání s jinými lokalitami na Čáslavsku se jednalo o relativně nízké poddanské dávky, což patrně souvisí s menší úrodností zdejší půdy. Lán, se kterým pohledský urbář operoval, měl výměru kolem 20 ha. Soupis odvodů odhaluje veliké rozdíly v půdní držbě. Na jedné straně se objevují velicí pozemkoví držitelé, na druhé straně jsou zaznamenáni poplatníci s velmi malým půdním fondem, mezi nimiž nalézáme např. řemeslníky (ševce) a pasáky. V urbáři se setkávám často s rychtáři jednotlivých vesnic, ale ne všude. Někteří z nich (např. v Cibotíně) evidentně drželi svobodné lány, které nepodléhaly poddanským dávkám. Urbář eviduje jen držitele gruntů s půdou – tedy poplatníky. Větší část jmen lze spojit s německým prostředím, což v některých případech (zejména u jmen světců) může spíše vypovídat o kulturní příslušnosti zapisovatele (popř. diktátora) těchto záznamů, než o jejich držitelích. Vyskytují se zde i jména, které je možné spojit s prostředím horních podnikatelů.

Prakticky veškeré údaje, které se dochovaly pro venkovské prostředí na Čáslavsku, se pojí s emfyteuzí (dědičným nájmem). Emfyteuze, jejíž kořeny tkví již v pozdní antice, pronikala na naše území spolu s německým právem, jehož byla jedním z hlavních principů.²⁹⁰ Základem tohoto vztahu byl dědičný nájem, kdy držitel půdy odváděl vlastníkovi pevně stanovené dávky a takto drženou půdu mohli dědit jeho následovníci (tento vztah umožňoval i jiné transakce). Jak jsme mohli sledovat, tyto odvody měly převážně peněžní charakter, velmi často ovšem byly doplněné o

²⁹⁰ K problematice německého práva, purkrechtu, emfyteuze či lokace nejnověji ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 116–174. Srov. KLÁPŠTĚ, J.: *Proměna*, s. 223–248.

naturální plnění. V nově lokovaných vesnicích na německém právu (takto mohly být vysazeny i dříve existující vesnice) byl jakousi prodlouženou rukou majitele rychtář (*iudex*). Často se jednalo o původního lokátora, který s majitelem nově vysazované vesnice vyjednal konkrétní podmínky. Snažil se přitom zajistit si pro sebe a své následovníky různé výhody, jako např. svobodné lány (tedy část půdního fondu vesnice, která nepodléhala odvodům) nebo dědičný úřad rychtáře. V tomto směru neexistovalo nějaké jednotné pravidlo. Vždy záleželo na schopnostech lokátora a aktuálních podmínkách. Proto se i v relativně omezeném materiálu setkáváme s tím, že rychtář v každé vesnici (resp. úřad rychtáře) disponoval jinou půdní držbou – někdy rozsáhlou a osvobozenou od placení dávek, jindy spíše menší a podléhající odvodům.

Emfyteuze, přestože od počátku 14. století na celém Čáslavsku již převažovala, nepředstavovala jedinou možnost uspořádání vztahů na venkově. O tom nás informuje emfyteutická smlouva tří lidí z Hořeslavic z roku 1357. Ti evidentně předtím drželi domy a pole k nim příslušející, ale na rozdíl od ostatních obyvatel této vesnice ještě ne emfyteuticky. Byli také výslovně označeni jako lidé Bartoše z Hořeslavic. Zda se jednalo o reziduum tzv. českého práva (o kterém jinak nevíme prakticky nic) či o jiný vztah tento pramen nesděljuje.²⁹¹ Tito lidé však předtím, než s Bartošem z Hořeslavic uzavřeli emfyteutickou smlouvu, byli zatíženi mimo jiné i robotními povinnostmi, jakými byla práce při sklizni, kosení luk či obdělávání polí.

Všechny ostatní prameny pak již informují pouze o detailech těchto emfyteutických vztahů a často umožňují určit rozsah půdní držby. Držitele emfyteutizované půdy však ne vždy můžeme zařadit do kategorie rolníků. Setkali jsme se i s případem, kdy byli takovými držiteli měšťané, kteří téměř jistě takto získanou půdu sami neobdělávali. V tomto případě z počátku 15. století se však mohlo jednat i o potvrzení či utužení vztahu těchto lidí k vilémovskému klášteru, který byl majitelem těchto statků. Na obdobný případ zřejmě ukazuje i označení usedlostí jmény významných, byť v době vzniku soupisu na počátku 14. století již dávno mrtvých horních podnikatelů.

Měšťané tvořili nezanedbatelnou součást mocenského soustrojí středověkého Čáslavska. Urbánní prostředí tohoto regionu bylo poněkud unikátní a to hned ze dvou důvodů. Prvním z těchto důvodů je malý počet významných královských měst. Nacházela se zde pouze dvě: Kutná Hora a Čáslav. Většina měst tedy spadala do kategorie měst poddanských, což může vyvolávat mylnou představu urbánní rustikálnosti.²⁹² Některá z těchto poddanských měst však svou velikostí a významem zastiňovala i mnohá města královská, což je zejména případ (Havlíčková) Brodu. S tím souvisí i druhá zvláštnost městského prostředí středověkého Čáslavska. To se stalo v průběhu 13.

²⁹¹ K tzv. českému právu ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 281; srov. TÝŽ: *Počátky Čech královských*, s. 230.

²⁹² K problematice právního statusu městských sídel v raném novověku s obecněji platnými závěry DVOŘÁK, J.: *Geneze jednoho histori(ografického) omylu*, s. 373–378.

století klíčovým producentem nového stříbra nejen z pohledu českého království, ale v celoevropském měřítku.²⁹³ Právě montánní aktivity výrazným způsobem zasáhly do urbanizace Čáslavska ve 13. století. S rozvojem těžby šlo ruku v ruce i zakládání nových měst a to zejména kvůli jejich organizačním, správním a tržním funkcím.²⁹⁴ To se týkalo zejména regionu Havlíčkobrodská v době kolem poloviny (či spíše krátce po polovině) 13. století.

S hornickým prostředím jsou spojeny i první zmínky o měšťanech, konkrétně o brodském rychtáři Wernherovi zvaném Rybář, jehož osudy můžeme sledovat v letech 1265–1289. Wernher patřil k bohaté a vlivné vrstvě horních podnikatelů spojených s městským prostředím. O jeho vlastních horenských aktivitách se sice nedozvídáme, ale zcela jistě byl zapojen do horní správy už jen z výkonu své funkce rychtáře významného horního města. Wernher svým významem překračoval regionální souřadnice a síť jeho sociálních vazeb sahala až do dvorského prostředí zejména díky jeho úzkým kontaktům na mocného barona Smila z Lichtenburka a jeho syny, z nichž jeden se jej nezdráhal označit za svého kmotra.

Příklad Wernhera je však v mnohém unikátní a nelze jej srovnávat s měšťany malých poddanských měst, se kterými se hojněji setkáváme až v průběhu 14. století. Na příkladu vilémovského kláštera jsme mohli sledovat několik měšťanů a jejich vazby na svou vrchnost. Ty byly podle všeho dost těsné, jak naznačil případ Otíka Mýtníka z Vilémova, který v první polovině 60. let 14. století patrně vykonával majetkové transakce z vůle a snad i z nařízení kláštera. I v prostředí poddanských městeček jsme se však měli možnost setkat s orgány městské samosprávy. Ve Vilémově totiž kromě rychtáře, jehož funkce zde byla dědičná, v záležitostech městečka ještě rozhodoval sbor přísežných, kmetů (*scabini*). Navíc i zde stávala lázeň, která sice patřila k rychtě, ale která byla emfyteuticky pronajata samotným lazebníkům. Vilémovský klášter přicházel do kontaktu i s měšťany okolních měst. Tyto vztahy se však vesměs omezovaly na majetkové záležitosti a z nich vyplývající spory. Vilémovský klášter však měl vazby i na pražské prostředí, kde vlastnil od druhé poloviny 14. století dům, ve kterém provozoval kramářskou živnost jistý Zdeněk Šindel.

Sledování nižších šlechticů v okolí vilémovského kláštera přineslo mnoho zajímavých výsledků. Příklad Modliboha z Heřmanic a jeho rodu představuje poměrně unikátní sondu, jež nám umožňuje proniknout do jemného přediva regionálních mocenských vztahů, přestože nakonec generuje více otázek než odpovědí. Není bohužel možné zjistit, kdy se Modlibohovi předci dostali do svazku s vilémovským klášterem. Možnost, že jedním z nich byl Křapa z Heřmanic, kterého jsme zastihli v blízkosti kláštera v krizovém roce 1318, je pouze hypotetická a nelze ji nijak ověřit. Modliboh sám se v okolí kláštera pohyboval prokazatelně nejpozději od

²⁹³ SPUFFORD, P.: *Money and its Use*, s. 109–131.

²⁹⁴ K této problematice SOMER, T.: *Hornické město*.

sklonku 30. let 14. století až do roku 1360. Jeho vztah ke klášteru byl velmi těsný, což jasně demonstruje i predikát, který používal. Heřmanice patřily vilémovskému klášteru, v jehož zázemí se také nacházely, a Modliboh je pouze doživotně držel. Nejednalo se o jeho alod. To samé platí i o jeho bratrovi Ješkovi, jenž pro změnu držel jinou klášterní vesnici, Mrchojedy, která sousedila s Heřmanicemi. Vztah ke klášteru tedy zahrnoval více rodinných příslušníků tohoto rodu, včetně jejich synů, kteří taktéž používali predikáty podle klášterních majetků. Tyto osoby tedy můžeme považovat za nápravníky vilémovského kláštera. Neaktivněji vystupoval v klášterních službách právě Modliboh, kterého často zastihujeme v roli svědka i coby ručitele a vlastně i vykonavatele některých transakcí mezi vilémovským klášterem a jinými vlivnými osobami z regionu.

Dochované prameny poskytují výmluvné svědectví o síti vzájemných vztahů v regionu. Ta evidentně zahrnovala celou řadu různě postavených osob a obecně lze konstatovat, že byla poměrně hustá. I tato síť disponovala jistými uzlovými body, jakýmiisi regionálními mocenskými centry, ve kterých se sbíhaly nitky různých vazeb. Mezi taková centra patřil např. vilémovský klášter či hrad Žleby. Přestože měl Modliboh velmi těsné vztahy s vilémovským klášterem, nebránilo to tomu, aby jej Anežka z Landštejna označila za svého blízkého či přítele a spolu s jinými jej navrhla jako možného žlebského purkrabího. V tomto případě se jednalo o vazby do vyšších sociálních kruhů. Zatímco Modliboh se nepsal ani po svém vlastním majetku, Anežka byla vdovou po Václavu Žlebském z Lichtenburka, který patřil (alespoň svým původem) k nejpřednější vrstvě mocných baronů českého krále, stejně jako předtím jeho praděd Smil z Lichtenburka. Věhlas a moc Modliboha z Heřmanic evidentně, alespoň v regionálních souřadnicích, s postupem času stoupala. Zatímco například ještě v roce 1350 nedisponoval svou vlastní pečeti, o šest let později již nechal otisknout svůj typář do červeného vosku na důkaz svědectví ve významné transakci mezi výše zmiňovanou Anežkou a císařem Karlem IV.

Opět nejasné je, zda resp. jakým způsobem se vyvíjely vazby mezi potomky Modliboha z Heřmanic a jeho bratra k vilémovskému klášteru. Jedinou stopou je osoba Kunšika z Heřmanic a jeho syna Modliboha, které potkáváme v písemnostech vilémovského kláštera z poslední čtvrtiny 14. století. Z těchto dvou zmínek se však dozvídáme pouze to, že Kunšik i Modliboh měli k vilémovskému klášteru nějaké majetkové vazby, které se však staly předmětem sporů. Vztah těchto osob k Modlibohu z Heřmanic je nicméně pouze pravděpodobný, nikoliv jistý. Nejvýznamnější indicií je v tomto směru jméno Kunšikova syna Modliboha, které patrně odkazuje na zesnulého příbuzného. Další je pak pečeť tohoto Modliboha, která je však bohužel poměrně nezřetelná a sama o sobě tedy nemůže posloužit jako jednoznačný důkaz.

Oto z Kunemilu a celý jeho rod byl s osudy kláštera evidentně nějakým způsobem spojen, nicméně jejich vztah ke klášteru byl přeci jen trochu jiný než Modliboha a jeho rodu. Rytíře (klienty) z Kunemilu nikdy nezastihujeme v roli vilémovských nápravníků či služebníků – nikdy se

nedozvídáme o tom, že drželi nějaké klášterní majetky. Jejich vazby ke klášteru byly tedy značně volnější a není je možné jednoznačně definovat – nehledě na to, že se pochopitelně proměňovaly s každou generací a každým členem tohoto rodu. Zříše Ješka potkáváme v okolí kláštera daleko nejčastěji a interpretace dochovaných zpráv jej umožňuje zařadit do kategorie klášterních klientů. Vztah ostatních členu rodu ale mohl být poněkud volnější, řekněme spíše sousedský. Kunemil byl doslova obklíčen jinými klášterními majetky a není možné vyloučit, že i ke Kunemilu měl Vilémovský opat nějaké vazby, o kterých se pouze nedochovaly písemné zprávy.²⁹⁵ Určitě však můžeme doložit filiální poměr ke kunemilskému svatostánku, po kterém do dnešní doby nezůstaly vůbec žádné stopy. Vilémovský klášter, už jen kvůli své rozsáhlé pozemkové držbě a vlivu, byl bezesporu nejmocnějším sousedem rytířů (klientů) z Kunemilu, což určitě spoluurčovalo charakter vzájemných vztahů (pokud tedy vyloučíme majetkové vazby). Jednoduše řečeno, vilémovský klášter byl ústav, se kterým bylo vhodné udržovat korektní, či, ještě lépe, přátelské vztahy.

Příklad příbuzných Oty z Kunemilu navozuje poměrně složitou problematiku sousedských vztahů. V okolí vilémovského kláštera se totiž často setkáváme s příslušníky nižší šlechty, jejichž vztah ke klášteru na základě většinou jen nahodile dochovaných zmínek je velmi těžké nějak blíže definovat. Klášter ze své pozice jednoho z největších pozemkových vlastníků na Čáslavsku jistě často potřeboval využívat služeb mužů z řad okolních šlechticů, kterým zřejmě právě za to propůjčoval některé své majetky. Z toho pochopitelně vznikaly mnohé majetkové spory, o kterých se v hojnější míře dozvídáme zejména v závěru 14. a na počátku 15. století. Pátrání po osudech těchto osob navíc stěžuje fakt, že nepoužívali ustálené predikáty; jejich přídomky reflektovaly aktuální držbu. To byl i příklad Mikše Hřebce z Pohledu a jeho syna Petra z počátku 15. století. Poté, co klášter vyplatil jeho „sezení“ v Pohledu, si musel hledat jiné působiště, které našel v nedaleké Okrouhlici, po které se v roce 1418 také psal. Podobný byl i případ „Zubáků“ (*Zubacones*), kteří na sklonku 14. a počátku 15. století vedli s klášterem spory o les u Kladrub (u Libice nad Doubravou). I tito Zubákové, jak se dozvídáme, používali různé predikáty, přestože patřili do jedné rodiny.

Vilémovský klášter byl ale pochopitelně primárně duchovním ústavem a skutečně můžeme doložit jeho význam jako spirituálního centra regionu, zejména pro příslušníky okolní drobnější šlechty. Jejich hlavní motivací, pokud můžeme soudit z výpovědi dochovaných pramenů, byla starostlivost o spásu duší. Poměrně často – již od samého počátku 13. století – se setkáváme s dary ve prospěch kláštera s obecně formulovaným požadavkem o starostlivost o duši, „*pro remedio animae*“ a to i z okruhu lidí, kteří patřili mezi klienty či přímo many jiných subjektů než kláštera. Přímo klášterní areál se patrně také stával místem posledního odpočinku vybraných

²⁹⁵ Srov. plán majetků vilémovského kláštera, SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. IX (barevná obrazová příloha).

jednotlivců, i když to se dozvídáme pouze v jednom ne zcela zřejmém případě. Je dokonce pravděpodobné, že někteří jedinci vstupovali ke konci svých životů do kláštera jako laičtí bratři a i prostřednictvím darů se snažili zajistit péči o své duše. Alespoň tak lze interpretovat dar Soběhrda z počátku 60. let 14. století. Některé tyto dary byly učiněny přímo formou testamentů, což bylo patrně poměrně běžné. Reálně se však dozvídáme jen o dvou podobných případech z 80. let 14. století a to pouze díky tomu, že plnění těchto závětí provázely spory vyřešené písemným pořízením. Další formu zbožnosti může reprezentovat zřizování nových obročí buď formou zakládání filiálních kostelů jako v Kunemilu v roce 1365, nebo vedlejších oltářů, což se stalo v roce 1381 v kostele sv. Václava ve Světlé nad Sázavou.

Jen velmi málo toho můžeme konstatovat o spojení samotného vilémovského konventu s okolní šlechtou; vypátrat se mi podařilo pouze tři izolované příklady. Tyto omezené zmínky bohužel neumožňují vytvořit nějaké obecné závěry, nicméně aspoň ve dvou případech ze sklonku 14. a počátku 15. století máme jasné doklady toho, že alespoň někteří členové vilémovského konventu skutečně měli silné regionální vazby. Opat Mikuláš I. se evidentně etabloval z řad místní drobné šlechty a jeho bratr Beneš měl také na vilémovské benediktiny velmi silné vazby. Případ Mikuláše z Vrd zase dokládá, že aspoň někteří vilémovští mniši také pocházeli z regionu. Naproti tomu informace o Mikuláši ze Lhoty je pro prokázání regionálních vazeb zcela neprůkazná.

6 Seznam zkratek, literatury a pramenů

6.1 Zkratky

AČ	Archiv český čili staré písemné památky české i moravské
AI	Soudní akta konsistoře pražské. Acta judiciaria consistorii pragensis
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIM	Codex iuris municipalis regni Bohemiae
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
DRC	Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými
KLL	Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře
LB	Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum
LC	Liber primus confirmationum
LE	Libri erectionum
LE	Libri erectionum
MHB	Monumenta Historica Boemiae
OSN	Ottův slovník naučný
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RBMV	Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16)
RT	Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum

6.2 Prameny

6.2.1 Archivní

Národní archiv v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha.

Národní knihovna České republiky, sign. XIV.E.13 (Kopiář a urbář kláštera v Pohledu); online: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XIV_E_13____03ZR1V6-cs [cit. 09-01-2016].

6.2.2 Vydané

- Archiv český čili staré písemné památky české i moravské IX.* Ed. J. Kalousek. Praha 1889.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII (1334–1349).* Ed. J. Chytil. Brünn 1858.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I (805–1197).* Ed. G. Friedrich. Pragae 1904–1907; II (1198–1230). Ed. G. Friedrich. Pragae 1912; IV/1 (1241–1253). Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1962; V/1 (1253–1266). Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1974; V/2 (1267–1278). Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1981; VI/1 (1278–1283). Edd. Z. Sviták – H. Krmíčková – J. Krejčíková. Pragae 2006.
- Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1.* Ed. A. Haas. Praha 1954.
- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum.* In: Monumenta Germaniae historica. Scriptores. Nova series II. Ed. B. Bretholz. Berolini 1923.
- Cronica domus Sarensis. Kronika kláštera Žďárského.* Úvod a revize latinského textu J. Ludvíkovský, přel. R. Mertlík, historické vysvětlivky M. Zemek. Třebíč 2003.
- Das Granum Catalogi praesulum Moraviae nach der Handschrift des Olmützer Domcapitelarchivs.* Ed. J. Loserth. In: Archiv für österreichische Geschichte 78, 1892, s. 41–97.
- Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými.* Ed. J. Emler. Praha 1881.
- Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1395–1410.* Ed. G. Friedrich. In: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích XXXV. Praha 1935.
- Kanovník vyšehradský.* In: Fontes rerum Bohemicarum II. Ed. J. Emler. Praha 1874, s. 201–237.
- Katalog biskupů, arcibiskupů a kapitul staré i nové doby.* Olomouc 1977.
- Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře I.* Ed. D. Havel. Brno 2011.
- Liber primus confirmationum I/1 (1354–1362).* Ed. F. A. Tingl. Pragae 1867; I/2 (1363–1369). Ed. J. Emler. Pragae 1874.
- Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. I (1358–1376).* Ed. K. Borový. Pragae 1873; II (1375–1388). Ed. K. Borový. Pragae 1878; V (1398–1407). Ed. K. Borový. Pragae 1889.
- Monumenta Historica Boemiae nusquam antehac edita IV.* Ed. G. Dobner. Pragae 1779; VI. Ed. G. Dobner. Pragae 1785.
- Pokračovatelé Kosmovi.* Přel. K. Hrdina, V. V. Tomek a M. Bláhová. Praha 1974.

- Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.)* V/I/2. Edd. K. Beránek – V. Beránková. Praeae 2007.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* II (1253–1310). Ed. J. Emler. Praeae 1882; III (1311–1333). Ed. J. Emler. Praeae 1890; IV (1333–1346). Ed. J. Emler. Praeae 1892; V/2 (1346–1350). *Materia* a B. Rynešová relicta usus, recensuit, supplevit atque edidit J. Spěvák. Praha 1960; V/3 (1350–1352). Ed. J. Zachová. Dolní Břežany 2000; VI/2 (1356–1357). Ed. B. Mendl. Praeae 1929.
- Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých I.* Ed. J. Emler. Praha 1870.
- Soudní akta konsistoře pražské. Acta judiciaria consistorii pragensis* III (1392–1393. 1396–1398). Ed. F. Tadra. Praha 1896; V (1406–1407). Ed. F. Tadra. Praha 1899; VI (1407–1408). Ed. F. Tadra. Praha 1900.
- Tereziánský katastr český. Svazek 1. Rustikál (kraje A–Ch).* Edd. A. Chalupa – M. Lišková – J. Nuhlíček – F. Rajtoral. Praha 1964.

6.3 Literatura

- BARCIAK, Antoni: *Ideologia polityczna monarchii Przemysła Otokara II. Studium z dziejów czeskiej polityki zagranicznej w drugiej połowie XIII. wieku.* Katowice 1982.
- BARTLETT, Robert: *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change, 950–1350.* Princeton 1993.
- BERÁNEK Karel – UHLÍŘOVÁ Věra: *Benediktini – klášter Břevnov, Praha. Díl I. – listiny. ŘBB, 993–1948, inventář.* Praha 1967 (archivní pomůcka, Národní archiv, č. pomůcky 639, č. fondu 35).
- BOHÁČ, Zdeněk: *Katastry – málo využitý pramen k dějinám osídlení.* Historická geografie 20, 1982, s. 15–85.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení.* Československý časopis historický 21, 1973, s. 369–388.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Patrocinia kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách v českých zemích.* Historická geografie 5, 1970, s. 51–77.
- CENDELÍN, Dušan: *Stopy Libické stezky.* Západní Morava 4, 2000, s. 146–148.
- ČAPSKÝ, Martin: *Mezi regresí a transformací. Drobovická komenda řádu německých rytířů na přelomu 14. a 15. století.* Husitský tábor. Sborník Husitského muzea 13, 2002, s. 187–202.
- ČECHURA, Jaroslav: *Nejstarší český urbář. (Urbář kláštera ve Vyšším Brodě z konce sedmdesátých let 13. století).* Právněhistorické studie 27, 1986, s. 5–26.

- DAVID, Jaroslav – ROUS, Pavel: *Neviditelní svědkové minulosti. Místní a pomístní jména na Vysočině*. Praha 2006.
- DEJMEK, Jindřich: *Děpoltici. (K mocenskému postavení a osudům vedlejší větve Přemyslovců)*. *Mediaevalia Historica Bohemica* 1, 1991, s. 89–144.
- DOLEŽEL, Jiří: *Brněnský měšťan Henning a Brodský těžář Henning řečený Schutwein. K otázce jejich totožnosti*. *Brno v minulosti a dnes* 17, 2003, s. 13–40.
- DOLEŽEL, Jiří: *Cruciburgensis monetae magister a jeho místo v brněnských dějinách 13. věku*. *Brno v minulosti a dnes* 15, 2000, s. 13–31.
- DOLEŽEL, Jiří: *Cruciburgensis monetae magister: několik poznámek k problému jeho identifikace*. *Archeologické rozhledy* 56, 2004, č. 2, s. 401–416.
- DORDA-EBERT, Maria: *Die Volkszugehörigkeit der Untertanen der Klosterherrschaften Chotieschau und Frauenthal sowie der weltlichen Herrschaft Netolitz in vorhussitischer Zeit*. *Bohemia* 9, 1968, s. 31–72.
- DURDÍK, Tomáš: *Hrádek u Podmok (Kozohlod)*. *Archaeologia historica* 26, 2001, s. 147–153.
- DVOŘÁK, Jan: *Geneze jednoho histori(ograf)ického omylu. K právnímu statusu městských sídelních jednotek v raném novověku (na příkladu Březové nad Svitavou)*. *ČMM* 134, 2015, s. 373–395.
- GRAUS, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské 2. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*. Praha 1957.
- HEJHAL, Petr: *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*. Brno 2012.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vyd. Jinočany 2002.
- HOFFMANN, František: *Mincmistr Eberhard*. *Pražský sborník historický* 12, 1980, s. 70–84.
- HRABOVÁ, Libuše: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Praha 1964.
- HRUBÝ, Petr – MALÝ, Karel – LAJTKEROVÁ, Pavla: *Zmizelý svět středověkého hornictví na Českomoravské vrchovině. Katalog k výstavě realizované 11. září – 10. listopadu 2015 v Muzeu Vysočiny Jihlava*. Jihlava 2015.
- HRUBÝ, Petr – MALÝ, Karel: *Archeometalurgie a geofyzika středověkých areálů zaměřených na produkci drahých kovů*. *Archeologia Historica* 41. V tisku.
- HRUBÝ, Petr a kol.: *Centrální Českomoravská vrchovina na prahu vrcholného středověku. Archeologie, geochemie a rozborů sedimentárních výplní niv*. Brno 2014.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 2. svazek. Kláštery založené ve 13. a 14. století*. Praha 2002.

- CHLÁDEK, Oldřich: *Žďárský klášter a česko-moravská zemská hranice*. Časopis národního muzea – řada historická 176, 2007, č. 3–4, s. 144–160.
- JAN, Libor: *Bratři špitálu Panny Marie v českých zemích 1204–1411*. Tišnov 1995.
- JAN, Libor: *Causa Cruciburgensis monetae magister rediviva*. Archeologické rozhledy 56, 2004, s. 393–400.
- JAN, Libor: *Kdo byl Cruciburgensis monetae magister?*. Folia numismatica 3, 1988, s. 23–30.
- JAN, Libor: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006.
- JAN, Libor: *Václav II. Král na stříbrném trůnu. 1283–1305*. Praha 2015.
- JANIŠ, Dalibor: *Moravská šlechta v pramenech zemského práva pozdního středověku. K problematice obsazení zemského soudu a úřadů*. In: Knoz, T. – Dvořák, J. (edd.): *Šlechta v proměnách věku*. Brno 2011, s. 63–79.
- KALHOUS, David: *Berounská sídelní komora v raném a vrcholném středověku (před r. 1419). Úvaha nad majetkovou strukturou mikroregionu a nad reprezentativností našich pramenů k dějinám osídlení*. Mediaevalia Historica Bohemica 18, 2015, č. 2, s. 7–68.
- KALHOUS, David: *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. I. díl. Čeď sv. Václava*. Praha 2011.
- KALHOUS, David: *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. II. díl. Svět doby knížecí*. Praha 2013.
- KALHOUS, David: *Granum catalogi praesulum Moraviae jako pramen k dějinám Moravy v 10. století?* Mediaevalia Historica Bohemica 11, 2007, s. 23–38.
- KALHOUS, David: *Od Libice ke Kolínu. Dějiny jedné oblasti do husitství (část I.)*. Mediaevalia Historica Bohemica 13, 2010, č. 2, s. 7–58.
- KALHOUS, David: *Od Libice ke Kolínu. Dějiny jedné oblasti do husitství (část II.)*. Mediaevalia Historica Bohemica 14, 2011, č. 1, s. 7–70.
- KALOUSEK, Josef: *O újezdě Libickém*. Památky archeologické a místopisné 10, 1874–1877, s. 653–672.
- KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998.
- KIBIC, Karel ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.
- KONRÁD, Ota: *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*. Praha 2011.
- KOVÁŘ, Miroslav – MUSÍLEK, Martin: *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě „zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami*. Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 2009, č. 3, s. 157–183.
- KREJČÍKOVÁ, Jarmila – KREJČÍK, Tomáš: *Úvod do české sfragistiky*. Ostrava 1989.

- KŘIVSKÁ, Alena: *Listina opata Jaroslava II. ze dne 13. 7. 1318 – okno do dějin zaniklého vilémovského konventu a nejstarší historie vesnic v jeho okolí*. Havlíčkovobrodsko 24, 2010, s. 171–186.
- KŘIVSKÁ, Alena: *Petr a Domaslav z Lipničky a jejich donace světelskému kostelu v roce 1381*. Havlíčkovobrodsko 25, 2011, s. 195–214.
- KŘIVSKÁ, Alena: *Světlá nad Sázavou a její kostel v předhusitské době*. Havlíčkovobrodsko 28, 2014, s. 280–321.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a československého dějepisectví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha 1997.
- LADURIE, Emmanuel le Roy: *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324*. Praha 2005.
- Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v českých zemích* 5–22. Praha 1983–2014.
- LE GOFF, Jacques: *Zrození očištění*. Praha 2003.
- MACEK, Josef: *Česká středověká šlechta*. Praha 1997.
- MACEK, Ladislav: *První písemná zmínka o Havlíčkově Brodě – příspěvek k nejstarším dějinám města*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5. Z pomocných věd historických XIV, 1996, s. 117–124.
- MAŤA, Petr – DRAGON, Michal: *Lán ve středověkých Čechách*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2. Z pomocných věd historických XII, 1995, s. 103–110.
- Mediae latinitatis lexicon minus*. Ed. Niermeyer, J. F. Leiden 1976.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*. Sborník historický 37, 1990, s. 7–36.
- MLATEČEK, Karel: *Rytíři z Lulče a jejich přátelé*. Brno-Slavkov u Brna 2014.
- NECHVÁTALOVÁ, Romana: *O pečetích a pečetidlech úřadů a institucí působících v Havlíčkově Brodě (z fondů SOKA Havlíčkův Brod)*. Brno 2012. (Nepublikovaná magisterská diplomová práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.)
- NOVOTNÝ, David: „*Praesentibus Vlrico de costel et Iohanne de Wissenowe.*“ *K problematice identifikace osob ve středověkých listinách*. In: Kalus, A. – Stejskal, J. – Šrámek, J. (edd.): *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*. Olomouc 2014, s. 169–183.
- NOVOTNÝ, Robert: *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*. In: Doležalová, E. – Novotný, R. – Soukup, P.: *Evropa a Čechy na konci středověku*. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Praha 2004, s. 291–306.

- NOVÝ, Rostislav: *K sociálnímu postavení farského kléru v Čechách v době předhusitské*. Sborník historický 9, 1962, s. 137–192.
- NOVÝ, Rostislav: *Studie o předhusitských urbářích I*. Sborník historický 13, 1965, s. 5–64.
- NUHLÍČEK, Josef (k vydání připravili a doplnili HLAVÁČEK, Ivan a MARKOVÁ, Markéta): *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských až do husitské revoluce*. Praha 2011.
- Ottův slovník naučný* 3. Praha 1890; 19. Praha 1902.
- PAPAJÍK, David: *Majetkové poměry na střední Moravě ve 14.–16. století*. Olomouc 2003.
- PAPAJÍK, David: *Nejvýznamnější šlechtické rody na Moravě podle zemských desk*. In: Borovský, T. – Jan, L. – Wihoda, M. (edd.): *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 519–532.
- PAPAJÍK, David: *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*. Praha 2009.
- PAUK, Marcin Rafał: *Fama, gloria, curia ac ingens familia. Służba i klientela rycerska w otoczeniu możnowładztwa czeskiego (XIII – początek XIV wieku)*. In: Pauk, M. R. – Saczyńska, M. (edd.): *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej (XIII–XIX wiek)*. Warszawa 2010, s. 27–62.
- PEHAL, Zdeněk: *Počátky emfyteuse na Čáslavsku*. Právněhistorické studie 41, 2012, s. 35–87.
- PEHAL, Zdeněk: *Zaniklý středověký hrad v poloze „Na červenici“, k. ú. Sirákovice, okr. Havl. Brod*. Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí 2, 2002, s. 61–69.
- PEHAL, Zdeněk: *Zdomácnění emfyteutického práva ve 13. a 14. století na Čáslavsku*. Praha 2012. (Nepublikovaná disertační práce, Ústav právních dějin Právnické fakulty Karlovy univerzity v Praze.)
- PETRÁČEK, Tomáš: *Fenomén darovaných lidí v českých zemích 11.–12. století. K poznání hospodářských a sociálních dějin českých zemí doby knížecí*. Praha 2002.
- PLESKALOVÁ, Jana: *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Brno 1998.
- POLÍVKA, Miloslav: *The Bohemian Lesser Nobility at the Turn of the 14th and 15th Century. (On the Status of the Lesser Nobility in Bohemian Society on the Eve of the Hussite Revolution)*. *Historica* 25, 1985, s. 121–175.
- PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny* II, IV. Praha 1949, 1957.
- PUMPR, Pavel: *K otázkám raně novověkého vývoje farního desátku. Příklad farnosti Moravská Ostrava (1581–1808)*. ČMM 134, 2015, s. 397–434.
- REITINGER, Lukáš: *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě? První Kosmův pokračovatel v kontextu dějepisectví přemyslovského věku*. ČČH 113, 2015, č. 3, s. 635–668.

- ROUS, Pavel: *Soupis dvorů a jiných vybraných samot v okolí Havlíčkova Brodu*. Havlíčkovobrodsko 27, 2013, s. 54–115.
- ROUS, Pavel – MALÝ, Karel: *Průzkum terénních stop po zpracování polymetalických rud na Havlíčkovobrodsku*. Mediaevalia archaeologica 6, 2004, s. 121–144.
- SEDLÁČEK, August (zpracoval a k vydání připravil V. Růžek): *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Atlas erbů. Čechy (1. část). Edice*. Praha 2001.
- SEDLÁČEK, August (zpracoval a k vydání připravil V. Růžek): *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Atlas erbů. Čechy (2. část). Edice*. Praha 2002.
- SEDLÁČEK, August: *Děje města Čáslavě*. Praha 1874.
- SCHNEIDER, Petr: *Eberhardus, magister monete per Boemiam. Několik sporných otázek týkajících se jeho osobnosti*. In: Musílek, M. a kol. (edd.): *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*. Praha 2012, s. 142–157.
- SCHULZ, Jindřich: *Vývoj českomoravské hranice do 15. století*. Historická geografie 4, 1970, s. 52–81.
- SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*. Praha 2004.
- SMETÁNKA, Zdeněk: *Výzkum středověké osady v Bylanech u Kutné Hory*. Archeologické rozhledy 14, 1962, s. 159–174.
- SMETÁNKA, Zdeněk – KLÁPŠTĚ, Jan: *Archeologie a česká vesnice 10.–13. století*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 286–296.
- SMETÁNKA, Zdeněk – ŠKABRADA, Jiří: *K počátkům městečka Ronova nad Doubravu*. In: *Středověká archeologie a studium počátků měst*. Praha 1977, s. 105–112.
- SMETÁNKA, Zdeněk – ŠKABRADA, Jiří: *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (povrchový průzkum)*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 72–85.
- SMRČEK, Otto (ed.): *Chotěboř. Stručné dějiny města*. Hradec Králové 1981, s. 18–21.
- SOCHR, Jiří: *Havlíčkův Brod*. Havlíčkův Brod 1969.
- SOCHR, Jiří: *O pečetích a změnách erbu města Havlíčkova Brodu*. Sborník prací východočeských archivů 2, 1972, s. 13–31.
- SOMER, Tomáš: *750 let od první písemné zmínky o Chotěboři*. Chotěbořské Echo 25, 2015, č. 4, s. 60.
- SOMER, Tomáš: *Dějiny Chotěboře do roku 1331*. Havlíčkovobrodsko 23, 2009, s. 34–56.
- SOMER, Tomáš: *Hornické město ve 13. století*. In: Zářický, A. – Kadlec, P. – Závodná, M. (edd.): *X. sjezd českých historiků*. Ostrava 14.–16. 9. 2011. Svazek IV. Ostrava 2015, s. 59–68.
- SOMER, Tomáš: *Pohledský urbář (kolem 1328)*. Havlíčkovobrodsko 30, 2016. V tisku.

- SOMER, Tomáš: *Smil z Lichtenburka a hrad Ronovec (Sommerburg)*. In: Knápek, A. (ed.): *Hrad Ronovec a Dolní Krupá. Sborník věnovaný památce Josefa Čapka (1909–1988)*. Havlíčkův Brod-Dolní Krupá 2013, s. 24–33.
- SOMER, Tomáš: *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*. České Budějovice 2012.
- SOMER, Tomáš: *Venkované, měšťané a nižší šlechtici na Čáslavsku v době předhusitské: Vilémovský klášter a jeho regionální mocenské vazby*. Olomouc 2016.
- SOMER, Tomáš: *Vývoj osídlení na Havlíčkobrodsku ve středověku v závislosti na těžbě stříbra*. Olomouc 2009, s. 33–58. (Nepublikovaná magisterská diplomová práce, Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.)
- SOMER, Tomáš – ŠRÁMEK, Josef – KOVÁŘ, Miroslav: *Benediktinské opatství ve Vilémově. Dějiny zapomenutého kláštera na česko-moravském pomezí*. České Budějovice 2015.
- SPUFFORD, Peter: *Money and its Use in Medieval Europe*. Cambridge 1988.
- Staročeský slovník* 5. Praha 1985; online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [cit. 21-01-2016] (Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.)
- STARÝ, Jiří – ŠANDEROVÁ, Jolana – TOMÁŠEK, Martin: *Kulturní krajina – středověké a raně novověké Čáslavsko. Evidence lokalit s pozůstatky montánní činnosti*. In: Nováček, K. (ed.): *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty* (Mediaevalia archaeologica 6). Praha-Brno-Plzeň 2004, s. 11–42.
- SVOBODA, Jan: *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha 1964.
- ŠANDERA, Martin: *Páni z Dobrušky a z Opočna. Kolonizátoři, dvořané a válečníci*. České Budějovice 2007.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Počátky erbu Třmene*. Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze 4, 1932, s. 1–9, 65–74.
- ŠRÁMEK, Josef: „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 2, 2009, s. 13–37.
- ŠRÁMEK, Josef: *Formování klášterní domény ve 13. a 14. století na příkladu benediktinských proboštví v Polici nad Metují a Broumově*. Historica Olomucensia 48, 2015, s. 13–42.
- ŠRÁMEK, Josef: *Klášter cisterciáček Vallis Sancte Mariae v Pohledu ve víru doby vymknuté z kloubů*. Havlíčkobrodsko 28, 2014, s. 51–89.
- ŠRÁMEK, Josef: *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově. (Příspěvek k fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*. Havlíčkobrodsko 26, 2012, s. 7–73.
- ŠRÁMEK, Josef: *Středověká listinná falza. Podvod, nebo prostředek uchování dějinné paměti?*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 31, 2009, č. 4, s. 33–36.
- ŠTĚPÁN, Luděk a kol.: *Chrudimsko. Utváření venkovských sídel*. Chrudim 2012.

- TOMÁŠEK, Martin: *Archeologie regionu; Příklady středověké Čáslavě a Čáslavska. Svazek 1*. Praha 2004. (Nepublikovaná disertační práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.)
- TOMEK, Václav Vladivoj: *Základy starého místopisu Pražského. Oddíl I. Staré město Pražské*. Praha 1866.
- URBAN, Jan: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha 2003.
- VANĚČEK, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. doplněné a přepracované vyd. Praha 1976.
- VÁŠEK, Zdeněk: "*...aby se jim více líbilo modlit se dnem i nocí za nás*". *Donace v českých zemích ve vrcholném středověku*. Praha 2008. (Nepublikovaná magisterská diplomová práce, Ústav českých dějin Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.)
- VÁŠEK, Zdeněk: *Zbožná nadání šlechty v první polovině 14. století a možnosti jejich srovnání*. *Mediaevalia Historica Bohemica* 13, 2010, č. 2, s. 59–84.
- VÁVRA, Ivan: *Haberská cesta*. *Historická geografie* 3, 1969, s. 8–25.
- VELÍMSKÝ, Filip: *Raně středověké osídlení Kutnohorska s přihlédnutím k sídelnímu vývoji centrálního hradiště v Malíně a vývoji vesnického osídlení v Bylanech u Kutné Hory. Svazek 1*. Praha 2009. (Nepublikovaná disertační práce, Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Karlovy univerzity v Praze.)
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *Cruciburgensis monetae magister – tertium non datur?*. *Archeologické rozhledy* 56, 2004, s. 672–678.
- VOJTÍŠEK, Jan: *Mincmistr Eberhard a jeho potomci. Působení jedné gründerské rodiny ve středověkých Čechách*. In: Musílek, M. a kol. (edd.): *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*. Praha 2012, s. 158–181.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí. (1034–1198)*. Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha 2014.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002.

7 Anotace

Jméno a příjmení:	Mgr. Tomáš Somer, Ph.D.
Katedra a fakulta:	Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Název rigorózní práce:	Venkované, měšťané a nižší šlechtici na Čáslavsku v době předhusitské: Vilémovský klášter a jeho regionální mocenské vazby
Název rigorózní práce v angličtině:	Peasants, burghers and lesser nobles in the Čáslav region in the pre-hussite era: The Vilémov abbey and its regional power structures
Rozsah práce:	107 tiskových stran; 147 normostran
Počet příloh:	2 přílohy (+ 6 obrazových příloh v textu)
Klíčová slova:	středověk, venkovské obyvatelstvo, měšťané, nižší šlechta, vilémovský klášter
Charakteristika práce:	Práce se postihuje síť vzájemných vztahů mezi venkovany, měšťany a nižšími šlechtici na historickém Čáslavsku (tedy v bývalém hradeckém obvodu a později kraji) do vypuknutí husitských válek. Výchozím bodem výzkumu se stal vilémovský klášter a jeho mocenské vazby, které po sobě zanechaly relativně dostatečné množství písemných pramenů. V centru zájmu stojí konkrétní osoby, o kterých se z dobových pramenů dozvídáme. Pro studium venkovského obyvatelstva byl využit zejména urbář pohledského kláštera cisterciáček z počátku 14. století. V případě měšťanů kniha mapuje osudy významné osobnosti brodského rychtáře z druhé poloviny 13. století Wernhera Rybáře a pozornost je

dále zaměřena na fungování poddanských městeček vilémovského kláštera zejména ve druhé polovině 14. století. Značná pozornost byla věnována okruhu nižší šlechty v okolí vilémovského kláštera. Dochovaný pramenný materiál umožnil vcelku podrobnou analýzu fungování a vývoje klientely vilémovského kláštera zejména ve 14. století.

8 Summary

The main goal of this book was to investigate the internal relationships – or a network of various relationships, to be more precise – between members of the three social classes in the Čáslav region in the Middle Ages before the Hussite wars. The classes chosen were the serfs (peasants), the burghers and the lesser nobility. For that reason it was crucial to select one important regional power-centre and start unveiling those links from there. For many reasons I have chosen the Vilémov monastery.

The monastery of Vilémov was a Benedictine abbey situated in the central-eastern part of Bohemia near an important road connecting Bohemia with Moravia. It was founded in the 12th century and lasted for about 400 years. The last abbot, Peter, died in Rajhrad (in Moravia) in 1541, which marks the end of this abbey. Though Vilémov monastery is not well-known, it was once quite important abbey with large landed properties. Its influence was very strong in the region (historical Čáslav region) thus the abbey played a very important role in the region. Another reason is that the archive of this abbey is relatively well preserved, which enables us to research this problem even in details in some cases.

Very few documents shed light on the underprivileged strata of serfs (peasants). The most important source of that kind came from the surroundings of a different abbey – female Cistercian monastery of Pohled – an urbarium of this monastery (ca 1328). From the analysis of this source and other accidental documents connected to the Vilémov abbey, it is obvious that in the course of the 14th century even this part of the Bohemian kingdom was strongly monetised. The serfs paid their levies mostly in coins and not in grain or corvées as was usual in older times. Those payments were very variable. One of the causes of this variability was the fertility of local fields. The social structure of the rural population was very diverse. There were very poor people (i. g. shepherds) as well as very rich ones (i. g. local reeves).

The Čáslav region had quite a unique distribution of cities and towns. There were just two major royal cities, Čáslav and Kutná Hora (Kuttenberg) the latter being a major centre of silver ore mining, smelting and minting by the end of the 13th century. Elsewhere in the region, there were rather small non-royal (liege) towns. The only exception was (Havlíčkův) Brod (originally just Brod, later on Deutsh Brod) situated in the Bohemian-Moravian Highlands. From the 50s of the 13th century it was a very important silver ore mining and processing centre owned by a Bohemian

baron Smil of Lichtenburg. From that time on, we have quite a lot of information about Wernher the Fisher (*Piscator*), a local reeve. He is being mentioned from 1265 till 1289. He had his own reeve seal (the oldest known reeve seal in the Bohemian kingdom). He had quite a lot of landed properties in the surroundings of (Havlíčkův) Brod. At the same time, he was a vassal of Smil of Lichtenburg and his sons with some military duties. He is an example of a very important and rich burgher from the Čáslav region in the 2nd half of the 13th century.

From the 2nd half of the 14th century on, we have some information about the burghers of the liege towns of the Vilémov abbey. One of them was Otík the Tollman (*Thelonarius*) from the town of Vilémov. He was probably really a tollman (in Vilémov a toll was collected) and in the early 60s he conducted some transactions probably in favour of the abbey. Vilémov itself was a small town with a toll station, a bath and a privilege to have a weekly market every Tuesday. The most important figure of the town was probably the local reeve, but there was also a city council. At the turn of the 15th century Vilémov abbey also had a house in Prague managed by Zdeněk Šindel who also provided his services for the abbey.

Investigating the lesser nobility with connections to the abbey proved to be very interesting. There were some families serving the monastery for several generations. One example could be found – Modliboh from Heřmanice and his family. This group of people served the monastery as officials and of course as a military force. For their services, they usually obtained a village or just a part of a village but only for a limited period of time (usually for their lifetime), not hereditarily. For this reason, members of the same family often had different predicates. In other cases we could find families with landed properties neighbouring the dominion of the Vilémov abbey. In those cases some of the members of the family could be described as clients of the monastery (i. g. Otto from Kunemil) but the others had no closer links to the monastery. The network of various connections in the region was very dense (especially amongst the lesser nobility) and in some cases we were able to trace a system of monastery clientele, but in others, there were rather informal relations only. One thing we know for sure though; local nobles knew each other and their relations were rather intermingled and very complex.

The Vilémov abbey was also a very important regional spiritual centre. Local nobles very often dedicated gifts to the monastery (landed properties, rents, etc.) with just one condition – to pray for their souls (and usually for the souls of their ancestors). Very little could be found about members of the Vilémov convent – we usually do not know the family ties of the monks. There is one exception though; the abbot Nicolaus (1391–1421). He had a brother, Beneš from Smrdov,

Bačkov and Tupadly. He was holding some of the monastery properties (Bačkov) and Zdeněk Šindel, the manager of the abbey's house in Prague, at least in one case was in his services as his agent at a local court. This is just one of the examples of the complexity of the local connections.

9 Přílohy

9.1 Pohledský urbář (asi 1328)

Údaje jsou zapsány a řazeny podle originálu (resp. edice J. Emlera). Názvy vesnic jsou uváděny v současné i originální formě (kurzivou). Všechny číselné částky jsou přepočteny na číslovky (např. celkový obilný desátek v Bartoušově je v originálu zapsán „11 strich. minus ½ quartali“, což je 10,875 strychů; to samé platí o údajích v groších). Osobní jména jsou ponechána v originálu. Pokud je zapsáno povolání (krejčí, rychtář), rodinné vazby či nějaké rozlišovací adjektivum (např. starý, mladý) zde zaznamenaných osob, uvádím i v českém překladu. Vysvětlení významu rodinných jmen (pokud není uvedeno jinak) podle M. Dordy-Ebert.²⁹⁶ Ta vycházela z prací E. Schwarze.

Tab. 5: *Nota decimas de Valle Beate virginis*. Odvody jsou ve strychích

Samotín (*Lethendorf*)

<i>Peter</i>	1
<i>Michel Grůncle</i> ²⁹⁷	0,5
<i>Francz</i>	0,75
<i>Handl</i>	0,75
<i>Hensl</i>	0,5
<i>Nichl</i>	0,5
<i>Summa</i>	4

Stříbrné Hory (*Schůczendorf*)

<i>Hersch</i>	3
<i>Stephan</i>	1
<i>Jechl</i>	1,25
<i>Hendl</i>	1,5
<i>Nichl</i>	1
<i>Marquartin</i>	1,5
<i>Summa</i>	9,25

Ždírec (*Seherleyns*)

<i>Dobramczer</i> ²⁹⁸	0,75
<i>Peter švec (sutor)</i>	0,25
<i>Jacusch</i>	2
<i>Cuncz</i>	0,5
<i>Peter</i>	1,5
<i>Cristan</i>	1,5

²⁹⁶ DORDA-EBERT, M.: *Die Volkszugehörigkeit*, s. 56–58.

²⁹⁷ Grůncle – Grůnklee (zelený jetel).

²⁹⁸ Patrně podle Dobronína (Dobrenz) na Jihlavsku.

<i>Handl</i>	1,5
<i>Summa</i>	8

Jilemnik (Ilmik)

<i>Jöhel Grůcz</i> ²⁹⁹	2,25
<i>Nichusch Pachmann</i> ³⁰⁰	1
<i>Beygl</i> ³⁰¹	1,5
<i>Rebl</i> (syn Beygla)	1,25
<i>Hensl Bergl</i> ³⁰² (syn Beygla)	1
<i>Hersch</i>	1,5
<i>Vidua</i> ³⁰³	1,5
<i>Slintflax</i> ³⁰⁴	2
<i>Francz</i>	1
<i>Summa</i>	13

Simtany (Sibentannen)

<i>Heyndl Nachpauer</i> ³⁰⁵	3
<i>Pachman</i>	0,5
<i>Nicusch Pühler</i> ³⁰⁶	0,5
<i>Michcz</i>	1
<i>Jůrsik</i>	0,5
<i>Jekl</i>	0,5
<i>Gerhart</i>	0,25
<i>Summa</i>	6,25

Bartoušov (Partuschorf)

<i>Cuncz</i>	1
<i>Coyterner</i> ³⁰⁷	1
<i>Hensl</i> (syn Coyternera)	0,25
<i>Mertl</i>	1
<i>Andres Knodenhofer</i> ³⁰⁸	1
<i>Jekl Pehem</i> ³⁰⁹	0,5
<i>Wenczlab Pehem</i>	0,25

²⁹⁹ Grůcz – Grůtze, středohornoněmecké (shn.) grůtze (kaše).

³⁰⁰ Pachmann – zu Bach (označení podle bydliště v blízkosti potoka).

³⁰¹ Snad shn. beigel.

³⁰² Bergl – Bergel (označení bydliště u kopce).

³⁰³ Vdova (lat.; T. S.).

³⁰⁴ Slintflax – Schlindflachs.

³⁰⁵ Nachpauer – Nachbauer, shn. nâchbûr (soused).

³⁰⁶ Pühler – Bühler, shn. bühel (kopec, pahorek, vrch).

³⁰⁷ Coyterner – Kojeteiner (podle vesnice Kojetín).

³⁰⁸ Knodenhofer – Knodenhöfer.

³⁰⁹ Pehem – Behaim (Čech).

<i>Tanner</i> ³¹⁰	1
rychtár (<i>Judex</i>)	1
<i>Sartor</i> (krejčí)	1
<i>Vreyberger</i>	1
<i>Creuzpurger</i>	0,75
<i>Cemeyn</i> ³¹¹	0,25
<i>Henvsch</i>	0,25
<i>Rullndorfer</i> ³¹²	0,5
<i>Brummer</i>	0,125
<i>Summa</i>	10,875

Pohled (*Fravntal*)

rychtář (<i>Judex</i>)	0,5
<i>Vlusch</i>	0,5
<i>Michel</i>	0,5

Zálesí (?) (<i>Haderdespurk</i>)	4
Rouštany (<i>Rauschenstan</i>)	2
<i>Dorfleyns</i>	2,5

***Summa totalis* 61,375**

Tab. 6: *Nota censum monasterii Vallis Beate Virginis*. Půlroční poddanské dávky

Krátká Ves (*Longa Villa*)

jméno	držená (lány)	půda	odvod (groše)	slepice
rychtář (<i>Judex</i>)	0,5		6	1
<i>Nichusch Czwyfole</i> ³¹³	1		12	2
<i>Hensl Ekser</i> ³¹⁴	0,5		6	1
švec (<i>Sutor</i>)	0,5		6	1
<i>Laurencius</i> mladý (<i>Juvenis</i> <i>Laurencius</i>)	1		12	2
<i>Laurencius</i> starý (<i>Antiquus Laurencius</i>)			10,5	2
<i>Franz Creuczer</i> ³¹⁵	2		24	4

³¹⁰ Podle jedle (die Tanne).

³¹¹ Význam nejistý.

³¹² Rullndorfer – Rullendorfer, snad podle nějaké dnes neznámé vsi Rullendorf, nebo podle dvora Rullenhof (dnes osada Herlify, k. ú. Termesivy).

³¹³ Czwyfole – Zwiefeler – Zwiebelhändler.

³¹⁴ Ekser – Öchser, Ochsenbauer, Ochsentreiber.

³¹⁵ Creuczer – Kreuzer, shn. kriuzer (křížák; také označení mince s motivem kříže).

Vinder ³¹⁶ (?)	2	24	4
Swarcz Jekl	0,75	9	2 (cum pastore)
Mertl	1,5	18	3
Fricz		4	
Eberhart	1,25	15	3
Stol ³¹⁷	1	13	2
Peschl	1	14	2
Michel	2	24	4
Czader ³¹⁸	1	12	2
Herscho mladý (Juvenis Herscho)	1,5	18	3
Vinck ³¹⁹	1,25	16	
Herscho starý (Antiquus Herscho)	1,25	16	5 ³²⁰
Lang Peschl	1	12	2
Jekl Maer ³²¹	1	12	2
Nichus	0,75	9	2
Enderl Übler ³²²	6,75	81	14
pastýř (Pastor)	0,25	3	
Summa horum		372,5	

Cibotín (Seybotendorf)

jméno	držená půda (lány)	odvod (groše)
Göczl	0,5	8
Herman	1,75	28
Jachus	0,75	12
Cuncz	1	16
Hensl Leykeb ³²³	0,75	12
Lorencz	1,5	24
Vidua	1,5	24
Kuttner ³²⁴	1	16
Martin pastýř (Martinus)	0,25	4

³¹⁶ Vinder – Finder (ve 14. a 15. stol. významný rod čáslavských měšťanů, souvislost s tímto nejasná; T. S.).

³¹⁷ Stol – Stolle, shn. stolle. (patrně označení robustního, podsaditého člověka).

³¹⁸ Czader – Zader, nejasný význam.

³¹⁹ Vinck – Fink (pěnkava, přeneseně veselý muž).

³²⁰ „Isti duo dant tantum 5 pullos.“

³²¹ Maer – Maier, shn. meier.

³²² Übler, shn. übeler (hříšník, zločinec, dareba).

³²³ Leykeb – Leitgeb, shn. lītgebē (hostinský; tato forma se vyskytuje jen na Chebsku, v jihlavském jazykovém ostrově a na jižní Moravě).

³²⁴ Kuttner – Kuttener (podle Kutné Hory).

<i>pastor)</i>		
<i>Maczko</i>	1	16
<i>z mlýna (De molendino)</i>		16
<i>Jûrsich</i>	1	16
<i>Michel Kriger</i> ³²⁵	1,5	24
<i>Mertl Köler</i> ³²⁶	0,5	8
<i>Nichl Vetter</i> ³²⁷	0,5	8
<i>Hensl Pavmgertl</i> ³²⁸	1	16
<i>rychtář (Judex)</i>	2	0
<i>Nicusch (syn Perchtolda)</i>	0,75	12
<i>Mertl</i>	0,75	12
<i>Hensl (syn Perchtolda)</i>	1,25	20
<i>Pertoldus (Perchtold)</i>	1,25	20
<i>Summa</i>		312

³²⁵ Kriger – Krieger, shn. kriegler (bojovník).

³²⁶ Köler – Köhler, shn. koler.

³²⁷ Vetter – shn. veter (otcův bratr, bratranec).

³²⁸ Pavmgertl – Baumgärtel.

9.2 Mapa majetků vilémovského kláštera na Čáslavsku a Havlíčkobrodsku (bez časového rozlišení)

Převzato z: SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. IX.

© 2015 Bohumír NĚMEC – VEDUTA, nakladatelství a vydavatelství, Vlastimila Rady 1445/10, 370 08 České Budějovice

